

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ MİZAÇ
ÖZELLİKLERİ İLE ZORBA-KURBAN-PASİF ZORBA ÇOCUK
DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEZİN HÜSREVOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL EĞİTİM
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
EYLÜL-2024**

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ MİZAÇ
ÖZELLİKLERİ İLE ZORBA-KURBAN-PASİF ZORBA ÇOCUK
DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEZİN HÜSREVOĞLU

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. VUSLAT OĞUZ
ATICI**

**MERSİN
EYLÜL-2024**

ÖZET

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ MIZAÇ ÖZELLİKLERİ İLE ZORBA - KURBAN-PASİF ZORBA ÇOCUK DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Bu araştırmada, okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada nicel yöntemlerden “ilişkisel tarama (survey)” modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubuna, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Kayseri ili, Kayseri Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı iki bağımsız anaokulunda 48-72 aylar arasında bulunan 157 çocuk dahil edilmiştir. Araştırmanın verileri, “Zorba ve Kurban Davranışlarını Değerlendirme Formu ve “Çocuklar için Mizaç Ölçeği” ile elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde, normal dağılım gösteren verilerde parametrik bağımsız örneklem t Testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA), normal dağılım göstermeyen verilerde non-parametrik Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testler kullanılmıştır. Verilerin analizinde cinsiyet ve yaşa ilişkin dağılımlar için betimsel analiz yapılmıştır. Çocukların “Çocuklar için Mizaç Ölçeği” ve “Zorba Kurban Davranışları Değerlendirme Formu” puanları arası ilişki olup olmadığının, ilişki varsa hangi düzeyde ve yönde bir ilişki olduğunun belirlenmesinde non-parametrik testlerden Spearman Brown Korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda; pasif zorba çocuk davranışlarının 4 yaşa göre 5-6 yaşlarında daha fazla görüldüğü belirlenmiştir. Mizacın alt boyutu olan dikkat ve sebat düzeyi ile zorba çocuk davranışları arasında negatif yönlü düşük düzeyli bir ilişki saptanmıştır. Mizacın yakınlık ve uyum alt boyutu ile pasif zorba çocuk davranışları arasında düşük düzeyli negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Duygusal duyarlılığı ortanın üzerinde yüksek, dikkat ve sebat mizaç özelliği yüksek olan çocukların pasif zorba çocuk davranışlarının daha az olduğu bulunmuştur. Kurban çocuk davranışları ile mizaç alt boyutları arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi, mizaç, akran zorbalığı, zorba çocuk, kurban çocuk, pasif zorba çocuk

ABSTRACT

TO EXAMINE THE RELATIONSHIP BETWEEN PRE-SCHOOL CHILDREN'S PERSONALITY AND BULLY-VICTIM CHILD BEHAVIOURS

In this research, it was examined the relationship between pre-school children's personality and bully-victim-passive bully child behaviours. In the research, "correlational survey design" in the quantitative methods were used. The population of study group of the research consists of 157 children (48-72 months in the pre-school period) that study 2023-2024 academic year in two preschools attached National Education Department of Kayseri were included. Quantitative datas in the research was attained by the "Bully and Victim Behaviours Assesment Form" and the "Characteristic Form of Children". Analyses of quantitative datas were attained by research, parametric tests (independent sample t-test and one-way ANOVA) are used in datas showing normal distrubition, non-parametric tests (parametrik Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H) are used in datas showing non-normal distribution. Analyses of quantitative datas which is related to gender and age distribution, "descriptive analyse" was used. To determine whether there is a relationship of children points "Characteristic Form of Children" and "Bully and Victim Behaviours Assesment Form"; if there is a relationship, which level and direction of this, Sperman Brown Correlation Analyse from non-parametric tests was used. The results of the research; passive bully behaviors were more common in 5-6 ages children than 4 age children. There was a low negative relationship between attention and persistance level of subdimension of personality and bully child behaviors. There was seen a low negative relationship between closeness and adaptation sub dimension of personality and passive bully child behaviors. The children whose level of emotional sensitivity are normal-high and level of attention and persistance are high, showed less passive bully behaviors. The relationship between victim child behaviors and personality subdimensions was not found.

Keywords: Preschool, Personality, Peer Bullying, Bully Child, Victim Child, Passive Bully Child.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini her zaman yanımda hissettiğim, bilgi ve tecrübesini benimle paylaşan, sorularımı özveriyle yanıtlayan ve her zaman yüreklendiren, farklı bakış açıları kazandırarak bana rehberlik eden değerli danışman hocam Doç. Dr. Vuslat OĞUZ ATICI'ya çok teşekkür ederim.

Araştırmama değerli görüşleri ve önerileri ile katkı sağlayan sayın jüri üyelerim, Doç. Dr. Vuslat OĞUZ ATICI'ya, Doç. Dr. Gökhan GÜNEŞ'e ve Doç. Dr. Mustafa YAŞAR'a teşekkür ederim.

Veri toplama sürecinde benimle iş birliği içinde olan değerli okul öncesi eğitim kurumları idarecilerine, saygıdeğer öğretmenlerine, sevgili çocuklara ve kıymetli ailelerine teşekkür ederim.

Yüksek lisans boyunca bana desteklerini esirgemeyen sevgili Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı hocalarım ve yüksek lisans yolculuğuna birlikte çıktığımız sevgili sınıf arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Eğitim öğretim hayatım boyunca en büyük destekçim, beni her zaman yüreklendiren, arkamda olan sevgili annem Nilgün ODABAŞI'na, bana inanan ve destekleyen sevgili babam Hasan ODABAŞI'na ve her zaman yanımda olan kardeşlerim Mehmet ODABAŞI ve Sena ODABAŞI'na teşekkür ederim.

Son olarak tez hazırlama sürecim boyunca benden desteğini esirgemeyen, gösterdiği sevgi ve inançla her türlü güçlüklerin üstesinden gelmemi sağlayan kıymetli eşim Murat HÜSREVOĞLU'na, gösterdikleri sabır, destek, sevgi ve anlayışla her zaman yanımda olan, yaşam kaynaklarım sevgili kızlarım İclal HÜSREVOĞLU ve Neva HÜSREVOĞLU'na teşekkür ederim.

Tezimi başta kızlarım olmak üzere, her zaman mutluluk, barış ve güven içinde, savaşların, kötülüklerin olmadığı bir dünyada yaşamayı hak eden çocuklara ithaf ediyorum...

Sezin HÜSREVOĞLU
Mersin, 2024

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	ii
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
TABLolar DİZİNİ.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
BÖLÜM 1-GİRİŞ.....	1
1.1 Problem Durumu	2
1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	7
1.3. Araştırmanın Problemi	9
1.4. Sayıtlılar	9
1.5. Sınırlılıklar	9
1.6. Tanımlar.....	10
BÖLÜM 2-KURAMSAL TEMEL VE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	11
2.1.Akran Zorbalığı	11
2.2. Akran Zorbalığına İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar.....	16
2.3. Zorba-Kurban İlişki Modelleri	17
2.4. Akran Zorbalığının Türleri	20
2.5. Akran Zorbalığını Uygulayan Çocuklar (Zorbalar) ve Özellikleri.....	22
2.6. Akran Zorbalığına Maruz Kalan Çocuklar (Kurbanlar) ve Özellikleri	22
2.7.Akran Zorbalığını İzleyenler (Seyirciler) ve Özellikleri.....	24
2.8. Akran Zorbalığını Engelleyici Faktörler	25
2.8.1. Akran Zorbalığını Engelleyici Programlar	27
2.9. Kaynak Araştırmaları	28
2.9.1. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar	28
2.9.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar	31
2.10. Mizaç	35
2.11. Mizaç Yaklaşımları	37
2.11.1 Thomas ve Chess'in Klinik Modeli.....	38
2.11.2. Rothbarth ve Derryberry'nin Gelişimsel Modeli	40
2.11.3. Buss ve Plomin'in Duygusalılık- Etkinlik-Sosyallik Modeli.....	41
2.11.4. Kagan'ın Biotipik Modeli.....	41
2.12. Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığı ve Mizaç	42
BÖLÜM 3-YÖNTEM	44
3.1. Araştırmanın Yöntemi	44
3.2.Araştırmanın Çalışma Grubu	44
3.3. Veri Toplama Araçları.....	45
3.3.1. Çocuklar için Mizaç Ölçeği.....	45
3.3.2. Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu.....	46
3.4.Veritoplama Süreci	46
3.5. Verilerin Analizi	47
BÖLÜM 4-BULGULAR	51
BÖLÜM 5-TARTIŞMA	57
BÖLÜM 6-SONUÇ VE ÖNERİLER.....	62
EKLER	75

EK-1 ETİK BEYANI	75
EK-2 ORJİNALLİK RAPORU	76
EK 3- ÖZGEÇMİŞ.....	77
EK 4- ÇOCUKLAR İÇİN MİZAÇ ÖLÇEĞİ (ÖRNEK MADDELER).....	78
EK 5- ZORBA VE KURBAN ÇOCUK DAVRANIŞLARINI DEĞERLENDİRME FORMU (ÖRNEK MADDELER)	80
EK-6 MERSİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL ONAY BELGESİ I	81
EK-7 ARAŞTIRMA İZNİ ONAY BELGESİ.....	82
EK-8 ÇOCUKLAR İÇİN MİZAÇ ÖLÇEĞİ VE ZORBA KURBAN DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME FORMU İZNİ.....	83

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Çocuğa ilişkin kişisel bilgiler.....	45
Tablo 2. ZKDDF iki ölçüm puanları (n=167) Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları.....	47
Tablo 3. ZKDDF iki ölçüm puanları (n=157) Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları.....	48
Tablo 4. ZKDDF ve ÇMÖ güvenirlik analizi sonuçları.....	48
Tablo 5. Ölçek puanları normallik dağılımları.....	49
Tablo 6. Çocukların ÇMÖ ortalama puanları betimsel analiz sonuçları	51
Tablo 7. Çocukların ZKDDF ortalama puanları betimsel analiz sonuçları.....	52
Tablo 8. Çocukların yaşına göre ZKDDF puanları Kruskal Wallis H Testi sonuçları	52
Tablo 9. Çocukların ZKDDF ve ÇMÖ puanları Spearman Brown Korelasyon Analizi sonuçları.....	53

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. *Pasif zorba çocuk davranışlarını belirleyen mizaç özelliklerine ilişkin karar ağacı* . 57

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

ATP: Avustralya Mizaç Ölçeği

ÇMÖ: Çocuklar için Mizaç Ölçeği

OÖSDÖÖF: Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu

ZKDDF: Zorba Kurban Davranışları Değerlendirme Formu

AFA: Açımlayıcı Faktör Analizi

ANOVA: Tek Yönlü Varyans Analizi

CHAID: Ki-kare Otomatik Etkileşim Belirleme

SPSS: Sosyal Bilimler için İstatistik Programı

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi, çocuğun gelişiminin hızla ilerlediği kritik bir dönemdir. Çocuklar bu dönemde fiziksel, bilişsel, sosyal-duygusal ve özbakım becerileri öğrenmeye başlarlar ve bu kazanımlar çocukların ileriki yaşantılarını şekillendirir. Bu dönemdeki en önemli gelişim alanlarından biri de çocuğun sosyal gelişimidir. Çocukların sosyalleşmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri yaşlılarıyla geçirdikleri zaman ve onlarla kurdukları iletişimidir. Annelerin çalışma oranının artması ve okul öncesi eğitimin öneminin fark edilir olması nedeniyle, okullar çocukların ilk sosyal deneyimlerini akranlarıyla yaşadıkları, duygularını paylaşabildikleri ve ortak çalışmalar yürütebildikleri gelişimlerini destekleyen kurumlardır. Çocuklar arkadaşlık kurma, grup içerisinde çalışma, kendini toplulukta ifade etme yeteneklerini ilk kez eğitim kurumlarında deneyimlemektedir. Akranlarla kurulan sağlıklı iletişim çocuklar için çok değerlidir. Çocuklar bu sayede güven duygusunu geliştirir, paylaşmayı, dayanışmayı öğrenir, kendi benliğinin farkına varır. Ancak bazı durumlarda akran iletişimde sorunlar ortaya çıkabilir. Olumsuz akran ilişkileri, saldırganlık olarak da adlandırılır, bu durum çocuğun sosyal-duygusal gelişimini ve akademik başarısını negatif yönde etkilerken, çocuğun yaşamını da uzun vadede etkiler. Zorbalık bir tür saldırganlıktır, ancak; bir davranışın zorbalık olarak nitelendirilmesi için sadece saldırganlık eylemi yeterli değildir. Aynı zamanda taraflar arasında eşit olmayan güç ilişkisi olmalı ve bu davranış kasıtlı ve sürekli yapılmalıdır (Olweus, 1999). Mizaç; kişinin doğumundan itibaren başlayan ve yaşadığı sürece değişim göstermeyen sahip olduğu bireysel özelliklerdir (Ma, 2006). Kişiler dünyada var oldukları andan itibaren çevrelerine alışmaya çalışır ve mizaç özelliklerine göre çevrelerinde karşılaştıkları uyaranlara karşı tepkisel davranışlar geliştirmektedirler. Kalıtsal, aileden gelen genetik faktörler mizacın temelini oluştururken; kişinin sahip oldukları çevresel etkenlerde mizacı etkilemekte, bu etkenlere göre mizaçta kısmen de olsa değişimler olabilmektedir (Cantekin & Gültekin Akduman, 2022). Aile çevresel etmenlerin en başında gelirken; çocuğun sahip olduğu sosyal çevre (okul, arkadaş ortamı vb.) çocuğun mizacını etkileyen önemli bir etkidir. Çocuğun bir konuda desteklenmesi, kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmesi için yüreklendirilmesi bulunduğu çevreyle ilişkilidir. Çocuk sosyal, bilişsel, duygusal açıdan kendini besleyen, geliştiren bir aileye ve sosyal çevreye sahipse mizaç özelliklerinde olumlu yönde değişimler olabilir. Bu nedenle; mizaç ile çocuğun içinde bulunduğu sosyo-kültürel çevre birbiriyle ilişki içerisinde (Özaslan, 2021). Bu araştırma,

okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışlarının incelenmesini ve aralarındaki bağlantıyı araştırmayı hedefleyen önemli bir çalışma olacaktır.

1.1 Problem Durumu

Akranlarla kurulan olumlu iletişimin, çocuklara birçok alanda faydası varken, bazı durumlarda da akran iletişimi olumlu bir seyirde gitmeyebilir. Böyle zamanlarda, çocuğun olumsuz yönde eleştirildiği, yargılandığı, çocuğa karşı hoşla gitmeyen davranışların sergilendiği durumlar olabilir. Özellikle okul çağı çocuklarda görülen bu davranışlar, akran zorbalığı olarak nitelendirilir. Birçok tanımı olmasının yanı sıra; akran zorbalığı, Olweus (1994) tarafından “bir kişi ya da grubun, kendini savunamayan bir kurbanla karşı gösterdiği, kasıtlı ve tekrarlı biçimde zarar vermeyi hedefleyen fiziksel, sözlü ya da ilişkisel eylemler” olarak açıklanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda akran zorbalığına maruz kalma beş kategoriye ayrılır. Dolaylı akran zorbalığına maruz kalma, ilişkisel akran zorbalığına maruz kalma, sözel akran zorbalığına maruz kalma, fiziksel zorbalığa maruz kalma ve çoklu akran zorbalığına maruz kalma bu beş kategoriyi oluşturur. Zorbalar dolaylı akran şiddetine maruz kalan çocuklar hakkında yalan söylerler, bu çocukların dedikodusunu yaparlar. İlişkisel akran zorbalığına maruz kalan çocuklar yaşlıları tarafından reddedilir, bu çocukların akranlarının dahil olduğu gruplara dahil olmasına izin verilmez. Sözel akran şiddetine maruz kalan çocuklar akranlarının kendileriyle alay etmesi, sebepsiz yere gülmesi, hoşla gitmeyen şekilde hitap etmesi ve tehditleriyle karşı karşıya kalırlar. Zorbaların vurma, itme, ısırma, tekmeleme gibi fiziksel müdahalelerine maruz kalan çocuklar fiziksel zorbalığa maruz kalan çocuklardır. Son olarak çoklu akran zorbalığına maruz kalan çocuklar ise akran zorbalığı tiplerinin birden fazlasına maruz kalan çocuklardır (Kochenderfer-Ladd & Wardrop, 2001). Genel olarak zorbalığa maruz kalan kurban çocuklar, akranları tarafından kabul edilmede zorluk yaşarlar ve yaşlılarıyla sosyal ilişki kurmaktan kaçınırlar. Öfke kontrolünde problem yaşama, saldırgan tavırlar sergileme ve çevresi tarafından daha az sevilme duygusu kurban çocuklarda meydana gelen özelliklerdir (Arıman, 2007). Sonuç olarak; akran şiddetinin, zorba-kurban-pasif zorba çocuklar için hem şimdiki hem de ilerleyen zamanlarda birçok davranış sorunlarına ve psikolojik, sosyal açıdan problemlere yol açtığı söylenebilir (Koç, 2006).

Akran zorbalığı, özellikle okul dönemi çocukların karşılaştığı evrensel bir sorundur. Pişkin (2010), dünya genelinde zorba-kurban öğrenci durumunun yaygınlığına ilişkin yaptığı çalışmalardan elde ettiği bilgilere göre kurban öğrenci oranlarını; Avustralya’da %30-50; İtalya

da %8-40; İngiltere’de %4-36; Yunanistan’da %15-30; Portekiz ‘de %20-22; Kanada’da %21; ABD’de %10; olarak belirtmiştir. Zorba öğrenci olma oranlarını ise İtalya’da %5-20; İngiltere’de %30; Yunanistan’da %6; Kanada’da %12 ve Norveç’te %7 olarak belirtmektedir. Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi zorbalık olaylarıyla karşılaşmak mümkündür. Siyez ve Kaya (2008), tarafından yapılan araştırma verilerine göre akran zorbalığı gerçekleştiği durumlarda, tarafların %3,7’si zorba, %26,9’u kurban, %60,8’i zorba-kurban, %8,6’sı ise olaya karışmayan seyirci grubunda yer almaktadır. Yine yapılan çalışmalar hem zorba hem kurban açısından incelendiğinde, en çok tercih edilen zorbalık türünün sözel zorbalık olduğu onu fiziksel zorbalığın takip ettiği, en az tercih edilen zorbalık türünün ise söylenti yayma olduğu belirtilmiştir (Bulgurcu, 2011).

Akran zorbalığında yaş ile ilgili de yapılan araştırmalara bakıldığında araştırmaların sınırlı olduğu söylenebilir. Terim olarak akran, (yaşça eşit kişilerin) zorbalığı olarak ifade edilse de; yaş farkı olduğu durumlarda (yıl veya ay olarak) genellikle zorbaların kurbanlara göre yaşça daha büyük olduğu yapılan araştırmalarda saptanmıştır (Sharp & Smith, 2003). Yaşça büyük çocukların kurban olması çok nadir, bazı özel durumlara bağlı olarak görülmüştür (Hanish, 2000). Akduman (2012) tarafından okul öncesi dönemdeki akran zorbalığının hangi yaş grubunun, hangi zorbalık türlerini ve özelliklerini kapsadığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, çocukların yaş gruplarına göre zorbalık türlerinde farklılıkların olup olmadığı incelenmiştir. İnceleme sonucunda 3-4 ve 5-6 yaş gruplarında en fazla fiziksel zorbalık görülürken, 5-6 yaş grubu 3-4 yaş grubuyla kıyaslandığında, 5-6 yaş grubu çocuklarında fiziksel zorbalık oranının düştüğü, sözlü ve ilişkisel zorbalık oranının ise artış gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan bir diğer araştırmaya göre; çocuklarda agresif davranışlar 12 aylıkken başlar ve en yüksek seviyeye 3-4 yaş aralığında gelir ve sonrasında saldırgan davranışlar azalarak devam eder (Rose vd., 2014). Okul öncesi dönem çocukları arasında en çok fiziksel zorbalık yayginken çocuğun yaşı arttıkça fiziksel zorbalık çocukta gelişen sosyal gelişim, dil gelişimi ile yerini sözel zorbalığa bırakır (Perren, 2000). Çocuklarda saldırgan davranışların görüldüğü yaşlar ve bu davranışların türleri hakkında bilgi sahibi olmak, agresif davranışların tespit edilmesinde ve türüne göre müdahalede yöntemin belirlenmesinde çok önemlidir. Problem durumuyla ilgili ne kadar araştırma yapılır ise, probleme yönelik atılacak adımlar hedefine ulaşır.

Gonzales (2013)’ün çocukların akran zorbalığının ne olduğuna dair düşüncelerini tespit ettiği araştırmaya göre; araştırmada ki çocukların %37.5’i zorbalığı; fiziksel bir şiddet olarak tanımlarken, %21.7’si kurban ile zorbanın olumsuz ilişkisinin sonucu olarak tanımlamıştır. %22.5’i ise zorbalık ile ilgili net bir tanım yapamaz iken %2.5 ‘i kurban olma durumunu okula

yeni gelen çocuk olmayla, %2.5'i ise düşük öz saygıyla ilişkilendirmiştir. Araştırmada cinsiyet ve yaşı herhangi belirleyici bir etkisi saptanmamıştır. Aynı araştırmada zorba çocukların kişisel özelliklerinin (yaramazlık, başkalarına vurmaktan zevk alma vb.) zorbalıkta en önemli unsur olduğu belirtilmiştir. Zorbalığa karşı gösterilen tepkinin türü de bu olumsuz davranışın sönmesinde veya ilerlemesinde çok etkilidir. Gonzales (2013)'ün araştırmasına göre; "Çocuklara zorbalık karşısında nasıl bir tepki verirsiniz?" sorusu yöneltildiğinde alınan cevaplar çeşitlilik göstermektedir. %53.8'i öğretmenine söyleyeceğini belirtirken, %13.4'ü zorba ile konuşup zorbanın bu davranışı neden yaptığını anlamak istediğini belirtmiştir. %11.8'i zorba ile yüzleşmek istediğini, %6.7'si başka arkadaş arayışına gireceğini söylerken %3.4'ü davranışı görmezden geldiğini ve %2.5'i ise zorbayı affedeceğini ifade etmiştir. Verilen tepki çeşitliliğinde genel olarak cinsiyet farkı bulunmazken, durumu öğretmene aktarma durumunun, daha çok erkekler (%66) arasında yaygın olduğu araştırmada elde edilen bir sonuçtur. Bu sonuç kızların problem çözme becerilerinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

Aile ilişkileri zayıf, öğretmenleri ve ailesinden yeterli desteği göremeyen çocuklar zorba-kurban çocuk olma eğilimi gösterirler (Duncan, 1999). Bu çocuklar utangaç, içe kapanık, duygularını ifade etmekte zorlanan çocuklar olarak kurban, saldırgan davranışlar sergileyip okula karşı olumsuz tavır sergilemekle beraber, zorba çocuk olma eğilimi de gösterirler (Cassidy, 2009). Buna karşın, ailesiyle iyi ilişkiler içinde olan sosyal ve duygusal olarak beslenmiş, güvenli ve sıcak ev ortamına sahip çocuklar olabildiğince zorbalık davranışlarından uzak kalırlar (Bowes vd., 2010). Genellikle ilk ve orta eğitim sürecinde, akran zorbalığı öğretmenin gözetiminin olmadığı oyun alanlarında meydana gelir. Saldırgan davranışların oluşumuna öğretmen gözetimi ve ilgili okul yönetimi engel olabilir (Vlachou vd., 2016). Araştırmalara göre; agresif davranışları göz ardı eden öğretmenlerin sınıfındaki çocuklar zorbalığa daha çok yönelirler, bu çocukların zorbalığa eğilim göstermesinin bir diğer sebebi de yeterince ilgi görmedikleri öğretmenlerinin ilgilerini çekmektir (Rose vd., 2014). Öğretmenlerin zorbalık hakkında mesleki eğitim almaları ve farkındalıklarının artması zorbalığı anlamak, önlemek ve müdahale için stratejiler geliştirmek çok önemlidir. Sosyal becerilerin desteklenmesi ve pozitif okul ortamının oluşturulması öğretmenler için yapılacak öncelikli işler (Rose vd., 2014).

Akran zorbalığında, çevresel faktörlerin etkisi göz önünde bulundurulduğunda sahip oldukları ebeveyn özelliklerinin de çocuk üzerinde etkisi büyüktür. 4 yaşında olan 931 çocukla yapılan araştırmada Ilola (2016); zorba ve kurban çocuk olma durumunun, ailenin depresyon düzeyiyle ve stres seviyesiyle yakından ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Ailesinde depresyon

belirtileri gözlenen çocuklarda kaygı düzeyi yüksektir ve bu çocuklarda şiddete, saldırganlığa maruz kalma durumu daha çok görülmüştür. Yapılan araştırmalarda, zorba çocuk olmanın ailedeki kardeş sayısı ile pozitif bir korelasyonu vardır ve kardeş sayısının artması ailede azalan ilgiye ve çocukların ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde giderilememesine bu durumun çocuklarda saldırgan, agresif davranışlara sebep olduğu belirtilmiştir. Kardeş sayısı fazla olan çocuklar kendi haklarını savunabilmek için de zorbalığa başvurmaktadır (Eslea & Smith, 2000). Kardeşleriyle olumsuz ilişkilere sahip çocukların zorba olma ihtimali, kardeşleriyle iyi ilişkiye sahip çocuklara göre daha fazladır (Dunn & McGuire, 1992). Bu çalışmalara ek olarak; çekirdek aileye sahip olan çocuklara göre geniş aileye sahip olan çocukların daha çok kurban çocuk olma eğilimi gösterdiği belirtilmiştir. Çekirdek ailede yetişen çocuklar duygularını daha iyi ifade etme imkânı bulurken geniş ailede ki çocukların birçok kişi (büyükanne, dede vd.) ile yaşaması sonucu sözel, fiziksel, davranışsal vb. zorbalık türlerine maruz kalma ihtimalinin daha çok olabileceği tespit edilmiştir. Geniş ailede yaşayan çocuklar, kurallara ve kişilere karşı daha itaatkâr, akranlarıyla iletişimde eksiklikleri olan ve daha rekabetçi ortamda büyüyen çocuklardır (Özdemir, 2018). Sonuç olarak; zorbalık, okul öncesi dönemde çocuklar arasında yaygın olarak görülen ve ciddi sosyal, duygusal ve akademik sonuçlara yol açabilen bir davranış sorunudur. Çocuklar bu dönemde önemli sosyal ve duygusal gelişim süreçlerinden geçerler ve bu süreçlerde yaşanan olumsuz deneyimler, ileriki yıllarda da sürebilecek kalıcı etkiler bırakabilir. Zorbalık davranışlarının erken çocukluk döneminde belirlenmesi ve müdahale edilmesi, uzun vadeli olumsuz sonuçların önlenmesi açısından kritik önem taşımaktadır.

Çocukların zorba, kurban veya pasif zorba olarak kategorize edilmesi, mizaç özellikleriyle yakından ilişkili olabilir. Mizaç, bireylerin doğuştan getirdiği ve yaşam boyu nispeten sabit kalan davranış eğilimleri olarak tanımlanır. Çocukların çevresine uyumu, yeni durumlara adapte olması kişisel özelliklerine göre değişim gösterir. Çevresindeki değişikliklere adapte olma, uyum sağlamakta zorlanan çocuk okulda kendini güvende hissedemez ve okula uyum, okula karşı sevgi konusunda sorunlar yaşayıp ve kurban çocuk olma eğilimi gösterebilir (Genç, 2007). Pişkin (2003) tarafından ilköğretim öğrencileri üzerinde yapılan araştırma da önceki araştırmayı desteklemektedir; zorbalığa maruz kalan çocuklarda okula gitme konusunda isteksizlik, okulda kendini güvende hissedememe ve okula karşı olumsuz düşünce geliştirme gibi özelliklere rastlanmıştır ve bu durumun mizaç özelliklerinden “uyumluluk” ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Akran zorbalığına maruz kalmanın ileriki dönemleri de kapsayan birçok psikolojik sonuçları vardır. Kurban çocuk olma, çocukların tepki yoğunluğunu belirleyici bir etkidir. Mizaçta, tepkilerin yoğunluğu, çocuğun olaylara, durumlara karşı

gösterdiği tepkinin (olumlu ya da olumsuz) etkisi ve kuvveti olarak adlandırılır ve alt ıslatma, depresyon, uykusuzluk problemleri bu sonuçlardan bazılarıdır. Ayrıca hem zorba hem kurban çocuklarda ileriki yaşlarda intihar eğilimi, yüksek düzeyde kaygı ve yalnızlık hissi diğer akranlarına göre daha yüksek oranda görülmüştür (Oktay, 2000). Zorbalık davranışlarının çocuklarda sosyal açıdan da birçok olumsuz sonuçları vardır ve bu çocuklar üç temel mizaç tiplerinden “aktif, alıngan ve zor çocuk” (huzursuz, dürtüsel ve kurallara uymayı reddeden) özelliklerini gösterirler. Mizaç ile ilişkili olan birçok değişkenin varlığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri anne baba tutumlarıdır. Ebeveynlerin çocuklar arasında dengeyi kuramaması, birini diğerinden daha ön plana çıkarma durumu çocuklar açısından önemli bir sorundur. Bir çocuğun diğerine göre baskın gelmesi ve bunun sonucunda oluşacak problemler ailenin sorumluluğu ve sorunudur (Kris & Ritvo, 1983). Hong ve Park (2012)’ın yapmış olduğu çalışmalara göre ise; akranlarıyla uyum içinde olmakta sorun yaşayan, içine kapanık ve çevresine karşı şiddet içeren tavırlar sergileyen çocukların genellikle aileleriyle iletişimde sorunlar yaşadığı, aileleri tarafından gerekli desteği görmediği ve bu sebeple kendini yetersiz ve değersiz gördüğü saptanmıştır. Ailelerinden destek gören, ihtiyaçlarına anında cevap verilen çocukların olumlu mizaç özelliklerine sahip olduğu araştırmaların sonuçlarından elde edilmiştir. Buna ek olarak; mizacın dil gelişimi (Bloom, 1993; Bloom & Tinker, 2001), akademik beceri ve performans (DiLalla, Marcus & Wright-Phillips, 2004; Stright, Gallagher & Kelly, 2008), okula uyum (Liew & ark., 2011), öğretmen-çocuk etkileşimi (Rudasill & Rimm-Kaufman, 2009) gibi değişkenlerle ilişkisini açıklayan bazı araştırmalar da yapılmıştır.

Mizaç özellikleri, çocukların sosyal ilişkilerini, stresle başa çıkma mekanizmalarını ve çevrelerindeki olaylara verdikleri tepkileri şekillendirir. Bu bağlamda, çocukların mizaç özelliklerinin zorbalıkla ilgili davranışlarının altında yatan temel faktörlerden biri olabileceği düşünülmektedir. Ancak, okul öncesi dönemde çocukların mizaç özellikleri ile zorba, kurban ve pasif zorba davranışları arasındaki ilişkinin yeterince incelenmediği gözlemlenmiştir. Bu alandaki bilgi eksikliği, etkili müdahale stratejilerinin geliştirilmesini engellemekte ve zorbalığın erken dönemde tanımlanıp önlenmesi konusundaki çabaları sınırlamaktadır. Bu araştırma; zorbalık yapan, zorbalığa maruz kalan ve zorbalığa seyirci kalan çocukların hangi davranışları sergilediğinin, hangi mizaç özelliklerine sahip olduğunun vurgulanması açısından önemlidir. Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile zorba, kurban ve pasif zorba davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyerek, bu alandaki bilgi boşluğunu doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırma; zorbalıkla mizaç özellikleri arasındaki ilişkinin ne yönde ve ne düzeyde olduğu hakkında bilgi verip, çocukların mizaç özelliklerine göre akran zorbalığındaki

yönelimlerini tespit etmeye yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuçları, eğitimciler, ebeveynler ve politika yapıcılar için önemli bilgiler sağlayarak, zorbalıkla mücadelede daha etkili stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Yapılan araştırmalara göre zorba çocuklar, tahrik edici, şiddet içeren ve akranlarına karşı baskın davranışlar sergileyen çocuklardır. Bu çocuklar akranlarına göre mutsuz, depresif ve agresif tavırlar sergilerler (Bernstein & Watson 1997). Zorba çocuklar akranlarına göre empatiden yoksun, sosyo-duygusal becerileri zayıf ve düşünsel açıdan dezavantajlı çocuklardır (Crick & Dodge, 1996). Griffin & Gross (2014)'e göre, kurban çocuklar akranlarıyla karşılaştırıldığında daha az arkadaş ve daha düşük özsaygı ve özgüvene sahiptir. Arkadaş sayısındaki azlık, kurban çocukları psikolojik ve sosyal açıdan daha savunmasız hale getirir. Akran zorbalığında genetik faktörlere ek olarak çevresel faktörlerin de etkisi vardır. Aile, öğretmen, çocuğun sahip olduğu veya olmadığı çevresel faktörler akran zorbalığında belirleyici etmenlerdir (Brendgen, 2005). Düşük eğitim seviyesine sahip ailelerin çocukları zorba çocuk olmaya daha yatkınken (Aral, 2006), düşük sosyo-ekonomik geçmişe sahip ailelerin çocukları da zorba ve kurban çocuk olmaya daha yakındırlar (Ilola, 2016). Araştırmalara göre öğretmen tutumları, farkındalıkları akran zorbalığında belirleyici bir etkiye sahiptir. Saldırgan davranışları görmezden gelen öğretmenlerin sınıfındaki çocuklar zorba çocuk olma eğilimi gösterirler, bu çocukların zorbalığa yönelmesinin bir diğer sebebi de öğretmenlerinden yeterince ilgi görememeleridir. Şiddet içeren davranışları öğretmenlerinin ilgisini çekmek için kullanabilirler (Rose vd., 2014). Öğretmenlerin zorbalık hakkında bilgi sahibi olmaları, zorbalığı önlemeye yönelik farkındalıklarının artması ve zorbalığa müdahale için çeşitli çözüm yolları aramaları gereklidir. Çocukların olumlu yönlerinin desteklenmesi ve çocuğu olumlu yönde geliştirecek okul ortamı oluşturulması öğretmenin görevidir (Rose vd., 2014). Aile (çocukla geçirilen kaliteli zaman, aile yapısı, çocuğun evde sahip olduğu fiziksel, duygusal, sosyal şartlar, okulla eş zamanlı olarak evde de desteklemek vb.) ve öğretmenin (uygun öğrenme ortamları oluşturmak, sınıftaki materyal çokluğu, yapılan etkinliklerin içeriği, bilişsel gelişime ek olarak çocuğun tüm gelişim alanlarını desteklemek vb.) sunduğu çevresel faktörler akran zorbalığında önemli etkenlerdir.

Zorba-kurban çocuk durumunda olmak çocukları hem kısa hem uzun vadede etkileyen bir durumdur. Çocuklarda okula karşı isteksizlik, akademik başarı düşüklüğü, özgüven eksikliği, depresyon, kaygı bozukluğu, ileriki dönemlerde intihar eğilimi, gibi durumlar bu etkilerden bazılarıdır (MEB, 2013). Zorba-kurban çocuk davranışları ve bu davranışların olumsuz etkileri hakkında çocukları bilgilendirmek, saldırganlık ve şiddet içeren davranışları önleyen programlar geliştirmek çok önemlidir. Akran zorbalığına başvuran çocukları yargılamak yerine, çalışmalar sonucunda kaydettikleri her olumlu gelişim takdir edilmelidir (Uysal & Dinçer, 2012). Çocuğun herkesin farklı özelliklere, niteliklere sahip olabileceğini ve bu farklılıkların insanın kendine özgü özellikleri olduğunu bilmesi gerekir. Bu süreçte okul, aile ve çocuk iş birliği çok önemlidir. Öğretmenlerin böyle durumlarda doğru yol izlemesi, bu gibi davranışların oluşumunu engelleyecek yöntemlerle, ebeveynlerin ve öğretmenlerin bilinçlendirilmesi gerekir. Zorba-kurban-pasif zorba olma durumunu tetikleyen faktörler araştırmalar sonucunda saptanabilir ve edinilen bu bilgiler sayesinde bu gibi davranışlara müdahale edilebilir. Önleyici programların yetersizliği, yapılan çalışmaların, araştırmaların azlığı bu konuda bilimsel bir açık olduğunun göstergesi olabilir. Özellikle okul öncesi dönem çocuklarına yönelik araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Genellikle çalışmalar ilköğretim, ortaöğretim düzeyindeki çocuklara yönelik yapılmıştır (Özkan & Çiftçi, 2010).

Bu araştırma ile okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasındaki ilişki incelenecektir. Yukarıda değinilen araştırma sonuçlarına göre, akran zorbalığının hem zorba hem kurban çocuklar için birçok olumsuz etkisi vardır. Yapılacak araştırma zorbalığı ve zorbalığa maruz kalmayı tetikleyen faktörlerin hangi mizaç özellikleri ile ilişkilendirileceğini açıklayacaktır. Ebeveynlerin, öğretmenlerin zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları konusunda çocuklara olumlu ve etkili rehberlik edebilmeleri ve bu davranışlara yönelmeyi tetikleyen mizaç özelliklerinin farkındalığı açısından bu çalışma önem taşımaktadır. Bu çalışma, okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özelliklerinin zorba-kurban- pasif zorba çocuk davranışlarına etkisi hakkında bilgi edinmeyi mümkün kılan ve bu bilgilerden yola çıkarak akran zorbalığının yıkıcı etkilerini azaltmaya yönelik bilinçlenmeyi ve aynı yaş gruplarıyla olumlu bir etkileşim içinde olmayı sağlayan yardımcı bir çalışma olacaktır. Ailelere ve ebeveynlere farklı bir bakış açısı kazandıracaktır. Ayrıca bu davranışlara yönelen ve maruz kalan çocukların mizaç özellikleri hakkında bilgi verecektir.

1.3. Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın problem cümlesi aşağıda verilmiştir:

Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocukların davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın alt problemleri aşağıda sıralanmıştır:

1. Okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri nasıldır?
2. Okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban-pasif zorba çocuk eğilimleri nasıldır?
3. Okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban-pasif zorba davranışları, çocuğun yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Çocukların mizaç özellikleri, zorba-kurban-pasif zorba davranışları sergilemelerinde farklılığa neden olmakta mıdır?

1.4. Sayıtlar

- 1) Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özelliklerinin belirgin ve ölçülebilir olduğu kabul edilmiştir.
- 2) Çocukların mizaç ve zorba davranışları hakkında ebeveynler ve öğretmenler tarafından sağlanan bilgilerin doğru ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.
- 3) Okul öncesi dönemde çocukların mizaç özellikleri ve zorba-kurban-pasif zorba davranışları arasında anlamlı ilişkiler kurulabildiği varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

- 1) Bu araştırma, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Kayseri ili, Kayseri Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı iki bağımsız anaokuluna devam eden 48-72 aylar arasındaki 157 çocuk ile sınırlıdır.
- 2) Araştırma, ebeveynlerin çocuklarının mizaç özelliklerini değerlendirmede kullandıkları “Çocuklar için Mizaç Ölçeği”nden elde edilen veriler ile sınırlıdır.
- 3) ZKDDF çocukları sadece zorba-kurban-pasif zorba çocuk olarak üç kategoride değerlendirmektedir. Bu yönüyle bu araştırma nicel araştırma yöntemiyle sınırlıdır.

- 4) Her çocuk için öğretmenin doldurduğu “Zorba Kurban Çocuk Davranışları Değerlendirme Formu”ndan elde edilen iki değerlendirme ile sınırlıdır.
- 5) Çocukların mizaç özelliklerine ilişkin değerlendirme ebeveynlerin; zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışlarına ilişkin değerlendirme öğretmenlerin değerlendirmeleri ile sınırlıdır.
- 6) Aile dinamikleri, okul ortamı ve toplumsal faktörler gibi dışsal etkenlerin kontrol edilmesi zordur ve bu faktörler sonuçları etkileyebilir.
- 7) Çocukların evde ve okulda farklı davranışlar sergilemesi mümkündür.

1.6. Tanımlar

Akran Zorbalığı: “Bir kişi ya da grubun, kendini savunamayan bir kurbanı karşı gösterdiği, kasıtlı ve tekrarlı biçimde zarar vermeyi hedefleyen fiziksel, sözlü ya da ilişkisel eylemler” olarak adlandırılmaktadır (Olweus, 1994)

Kurban Çocuk: Zorba tarafından sürekli olarak fiziksel, sözel ve duygusal şiddete maruz kalan mağdur çocuklardır (Smith & Monks, 2008).

Mizaç: “Yaşamın erken döneminde gelişen ve genellikle yaşam boyunca sabit kalan bireysel farklılıklardır” (Ma, 2006)

Okul Öncesinde Akran Zorbalığı: Bir çocuğun başka bir çocuğa kasıtlı olarak tekrarlayan şekilde fiziksel, sözel, sosyal ya da psikolojik zarar verme davranışlarını ifade eder. Bu dönemde çocuklar henüz sosyal becerilerini tam olarak geliştirmedikleri için zorbalık; vurma, itme gibi fiziksel saldırılardan, isim takma, dışlama, alay etme gibi sözel ve sosyal davranışlara kadar farklı şekillerde kendini gösterebilir.

Pasif Zorba Çocuk: Kendisi aktif olarak zorbalık yapmasa da zorbalığa seyirci kalmayı tercih eden çocuklar “pasif-zorba çocuk” olarak tanımlanmıştır (Özyürek, 2018).

Zorba Çocuk: Belirlediği zayıf kurbanı karşı alay, tehdit, sataşma, vurma gibi davranışları uygulayan çocuklardır (Cardona, 2015).

BÖLÜM 2

KURAMSAL TEMEL VE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2.1. Akran Zorbalığı

Çocukların erken yaşlardaki gelişimsel becerileri, onların ileri yıllardaki davranışlarının temelini oluşturur. Özellikle ilk yıllarda sosyal-duygusal gelişim alanlarında edindikleri tecrübeler, yetişkinlik dönemlerindeki duygusal becerilerinin yapı taşlarını inşa eder. Bu nedenle, ilk yıllarda sosyal-duygusal gelişimle ilgili yaşanan problemler, çocuklarda saldırganlığı tetikleyen davranışlarla ilişkilendirilir. Çok açık bir gerçektir ki, bu yıkıcı davranışların en önemlisi akran zorbalığıdır. Uluslararası yapılan araştırmalarda okul öncesi dönemde 4-6 yaş arası çocukların %20'sinin zorba ve kurban olmaya yöneldiği belirtilmiştir (Monks, Ortega, Torrado & Vall, 2002). Ayrıca yapılan araştırmalarda 4 yaşa kadar olan çocuklarda da akran zorbalığına sıklıkla rastlanmaktadır (Small, Neilsen-Hewett, Sweller, 2013). Cardona, Reyes ve Tangalin (2015) ve Yücel ve Işıkcı (2017)'e göre “zorbalık, bir veya birden fazla saldırgan öğrencinin zayıf kurbanına karşı başlattığı alay, tehdit, sataşma, vurma ve çalma gibi doğrudan davranışlardır. Zorbalığın temel unsuru, tekrarlanan fiziksel ve psikolojik yıldırma sonucu süregelen rahatsızlık ve istismarın ortaya çıkmasıdır”. “Zorbalık, bir kişinin kasıtlı olarak başka birini rahatsız eden veya ona acı veren davranışlarda bulunması olarak tanımlanmakta ve özellikle kasıt kavramı vurgulanmaktadır. Gücün istismarı olarak ifade edilebilen zorbalıkta, güç dengesizliği de söz konusudur” (Pişkin, 2002; Satan, 2006). Perren ve Alsaker (2006), ise akran zorbalığını tanımlamak için zorbalığın yapılma sıklığına değinmiştir. Bir çocuk en az haftada bir kez kurban veya zorba oluyorsa, akran zorbalığının varlığından söz edilebilir. Olumsuz akran davranışı belirli aralıklarla uzun bir süreç içerisinde tekrarlanıyorsa artık o davranış saldırganlık değil zorbalıktır. Zorbalığa yönelik tanımların ortak yönlerine bakıldığında, akran zorbalığının bazı özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Zorbalık herhangi bir kışkırtıcı, tetikleyici davranış olmadan gerçekleşir
- Kurbanı karşı sürekli olarak yapılan fiziksel, duygusal, psikolojik zarar verme sürecidir.
- Planlı, sistematik ve yoğun olarak devam eden olumsuz davranıştır.
- Hedef alınan kişiyi huzursuz ve tedirgin eder.
- Hedef alınan kişiyi korkutarak rahatsızlık verme, kendi gücünü kurban üzerinde baskı oluşturarak tatmin etme durumudur.

Akran zorbalığı genellikle saldırganlıkla karıştırılabilir. Bu kavramları üç özellikle (amaçlılık, süreklilik, güç dengesizliği) birbirinden ayırabiliriz (Uysal & Dinçer, 2012).

- **Amaçlılık:** Ortada herhangi bir tehdit unsuru olmadan gerçekleşen saldırganlık türüdür. Zorba kendince amacına ulaşabilmek için akran zorbalığına başvurur (Crick & Dodge, 1996; Salmivalli & Peets, 2009). Arkadaşından zorla oyuncak almak veya oyun esnasında her zaman liderliği üstlenmek vb.
- **Süreklilik:** Zorbalık sürekli tekrar eden bir davranış türü olmalı, bir kere yapıp son bulmamalı (Stassen-Berger, 2007). Zorbalığın yapılma sıklığı zorbanın ve kurbanın kişisel özelliklerine göre değişim gösterebilir (Uysal & Dinçer, 2012).
- **Güç Dengesizliği:** Zorba ile kurban arasında güçler eşit olmamalı, zorba hem fiziksel, psikolojik açıdan kurbandan daha güçlü pozisyonda olmalıdır (Olweus, 1993). Sosyal statü açısından daha yüksek konumda, fiziksel olarak daha güçlü olması vb.

Akran zorbalığı çoğu zaman okullarda gerçekleşen bir davranış türüdür. Yetişkinlerin farkında olamadığı, doğrudan gözlemleyemediği ve müdahalede bulunamadığı ortamlarda gerçekleşir. Zorbalığın okul içinde gerçekleştiği gibi çevresinde, oyun alanlarında, okula gidiş-dönüş yolunda da gerçekleşme durumu çok yüksektir. Genellikle sınıf dışında, öğretmen tarafından yapılandırılmamış etkinlikler zamanında gerçekleşir. (Beane 2005 vd. 2005)

Akran zorbalığı statüleri üçe ayrılmaktadır:

- **Zorba:** Kendisinden zayıf ve güçsüz olan bireylere bilerek ve sürekli olarak rahatsızlık veren kimselere denir (Pellegrini, 1998)
- **Kurban:** Kendisinden daha güçlü olan bireylerden fiziksel ve psikolojik şiddet gören kimselere denir (Smith & Monks, 2008).
- **Seyirci:** Akran zorbalığına dahil olmayan, zorbalıkta herhangi bir tarafta bulunmayan (şiddeti uygulayan ve şiddete maruz kalan), zorbalığa seyirci kalan kimsedir (Ortega & Lera, 2000).

Çocuklar zorbalığa maruz kaldıklarını ya da saldırgan tavırlar sergileyip akran zorbalığına başvurdıklarını ebeveynleriyle paylaşmayabilir. Böyle durumlarda ebeveynler daha dikkatli olmalı, çocuğun tutum ve davranışlarını inceleme yoluna gitmelidir. Çocuk üzerinde yapılan gözlemler, çocuğun bulunduğu durum ile ilgili bazı ip uçları verebilir. Çocukta ki bu işaretler her zaman zorbalığa maruz kaldığını ya da zorbalığa başvurduğunu göstermez, bu durumun başka nedenleri olabilir, ancak; çocuk takip edilmeli ve gözlenen en ufak şey mutlaka dikkate alınmalıdır (MEB, 2013)

Akran zorbalığına maruz kalan kişiyi fark etmek için bazı işaretler ailelere ve öğretmenlere yol gösterici olabilir. Bazı özellikler aşağıda belirtilmiştir:

- Vücutta bulunan belirtiler (morarma, şişlik, yara gibi)

- Okul kıyafetlerinde yırtılma, kirlenme.
- Okuldan soğuma, okula gitmemek için bahaneler bulma
- Baş ve karın ağrısı, iştahsızlık gibi fiziksel şikayetler
- Alt ıslatma, saç koparma, kaşınma, tırnak yeme gibi davranışlar
- Mutsuz olma, içe dönüklük, ağlama
- Uykusuzluk, uykuda sayıklama, kabus görme, diş gıcırdatma
- Kaygılı ve korku içinde olma, telaşlı davranma
- Öfkesini kontrol edememe
- Oyunlarında zorbalık konularına yer verme, bu durumu canlandırma
- Konuşma bozukluğu
- Tikler, takıntılı davranışlar
- Nesnelere saplantılı derecede bağlanma (MEB, 2013).

Bu belirtiler sayesinde zorbalığa maruz kalan kurbanın çevresindeki insanlar, çocuğun içinde bulunduğu bu durumu fark edip, çocuğa destek olma imkanı bulur. Aile ve öğretmenin dikkati sonucunda, yaşanacak bir sonraki olumsuz davranışa engel olunur.

Çocukların akranlarına zorbalık yaptığı, bazı belirtiler yoluyla aileler ve öğretmenler tarafından anlaşılabilir. Bu belirtilere aşağıda değinilmiştir:

- Okul dışındaki yerlerde de saldırgan tutum ve davranışlar sergileme
- Yaptığı davranışın sonucunu düşünmeden davranma
- Çabuk sinirlenme, öfke kontrolü yaşama
- Disiplin problemleri yaşama, kurallara uymakta zorlanma
- Öğretmenle ve ebeveynle sık sık tartışma
- Akranları üzerinde baskı ve otorite kurmaya çalışma
- Başkalarının duygularını anlamakta güçlük çekme (Empati yoksunluğu)
- Her istediğine kolay yoldan sahip olma isteği (MEB, 2013).

Zorbarın gösterdiği bu davranışlar sonucunda aileler ve öğretmenler çocuğun bu olumsuz davranışlarını fark edip; onları bu konuda bilgilendirip, yaptıklarının doğru olmadığı konusunda telkinde bulunursa akran zorbalığı konusunda önemli bir adım atmış olunur.

Akran zorbalığı çocukluk dönemden başlayarak insan yaşamının her döneminde görülür. Çocukları fiziksel, ruhsal, sosyal, bilişsel açıdan olumsuz etkileyen akran zorbalığı, hem akran zorbalığına maruz kalan kişi için hem de akran zorbalığını uygulayan kişi için negatif etkiye sahiptir ve bu çocuklar diğer akranlarına göre psikolojik rahatsızlıklara daha yatkındırlar.

Yapılan araştırmalar açıkça gösteriyor ki, akran zorbalığının zorba çocuklar için birçok olumsuz sonuçları vardır. Okula uyum sorunları, düşük akademik başarı, antisosyal davranış gösterme ve çevresinden soyutlanma bunlardan bazılarıdır. Bunlara ek olarak; olumsuz arkadaş ilişkileri, şiddet eğilimi gösterme ve öfke kontrolü sağlayamama gibi durumlarda zorba çocuklarda sık görülen problemlerdir. Zorba çocukların ileriki dönemlerde uyuşturucu madde, sigara, alkol vb. bağımlılıkları söz konusudur (MEB, 2013). Bu sonuçlara bakıldığında, zorba çocukların karşı tarafa zarar vermek amacıyla yaptıkları davranışlar, aslında en çok da kendilerine zarar vermektedir. Zorbaları bu davranışlarının yanlışlığı konusunda bilgilendirmek, olumsuz davranışlarını olumlu, kabul edilebilir davranışlara dönüştürmek onların hayatına yapılmış en büyük iyiliktir.

Akran zorbalığının, zorbalığa maruz kalan kişi için de gerek kısa vadeli gerek uzun vadeli ileri ki yaşamını etkileyecek birçok olumsuz sonuçları vardır. Bu sonuçlardan bazıları okula gitme de isteksizlik, evde kalmayı tercih etme, ev ortamında kendilerini daha güvende hissetme, okulu güvensiz bir ortam olarak görmektir. Fiziksel ve psikolojik sorunlar (baş ağrısı, mide yanması, altını ıslatma, tırnak yeme vb.), uyku sorunları, depresyon, kaygı bozukluğu, ileri ki dönemlerde intihar eğilimi gösterme gibi sorunlarda akran zorbalığına maruz kalan çocukların özellikleri arasındadır. Bunlara ek olarak kurban çocuklar sosyal olarak dışlanmışlık, özgüven eksikliği, akademik başarı düşüklüğü, derslere katılmada isteksizlik, etkinlikleri yarıda bırakma gibi problemler yaşarlar. Mutsuzluk, öfke artışı, yalnız kalma isteği, çekingen ve itaatkâr olma, iş birliği kurmada sorun yaşama da kurban çocukların sahip olduğu nitelikler olarak gösterilebilir (MEB, 2013). Yukarıda belirtilen sonuçlar, zorbalığa maruz kalan çocuklar için hem akademik hem fiziksel hem sosyal açıdan çok yıpratıcı olabilir. Bu dönem ne kadar az hasarlı geçirilebilirse, çocuk sonraki yaşantısının temellerini daha sağlam atabilir. Bu yüzden de erken müdahale ve yetişkinlerin desteği zorbalığa maruz kalan çocuklar için çok değerlidir.

Akran zorbalığına tanık olmak en az bu zorbalıkta kurban veya zorba olmak kadar, çocuklarda olumsuz etki yaratır. Seyircilerin karşılaştığı problemlerden bazıları kendisini sürekli müdafaa etmek için çaba gösterme, kurban olan arkadaş için endişe duyma, üzülme, aynı şeylerin kendi başına gelmesinden korkmaktır. Saldırgan davranış gösteren kişileri rol model olarak alma ve okulu güvenli bir ortam olarak görememe, okula gitme de isteksizlik de seyirci çocukların özellikleri arasındadır (MEB, 2013). Seyircilerin bu durumdan hiç etkilenmediği düşünülebilir çünkü onlar ne zorbalığı uygulayan ne de maruz kalan kişilerdir. Ancak sonuçlara baktığımızda, zorbalığa seyirci kalmak, çocukta en az zorbalıkta taraf olmak

kadar olumsuz etkiler yaratır. Sürekli aynı şeyleri yaşama korkusunun tedirginliği içinde yaşamak, zorbalığa bir kez maruz kalmaktan daha yıpratıcı olabilir.

Akran zorbalığı ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar vardır ve bu araştırma sonuçlarının tutarlı olmadığı görülmüştür. Ancak yapılan araştırmaların genelinde, erkek çocukların kız çocuklara göre daha çok zorbalık yaptığı ve aynı zamanda erkek çocukların daha çok da akran zorbalığına maruz kaldığı tespit edilmiştir (Wolke vd., 2001). Bazı araştırmacılar, kızların ve erkeklerin uyguladıkları ve maruz kaldıkları akran zorbalığının çeşitlerinin farklı olduğunu tespit etmişlerdir. Erkekler, daha çok vurma, itme, tekme atma vb. fiziksel temasla oluşan zorbalık türlerine başvururken kızlar ise, sosyal olarak dışlama, gruptan çıkarma gibi dolaylı akran zorbalığına başvurmaktadır (Maynard ve Joseph, 2000). Bunlara ek olarak; alay etme, isim takma gibi sözel akran zorbalığına başvurma açısından kızlar ve erkekler arasında ciddi bir fark bulunamamıştır (Maynard & Joseph, 2000). Cinsiyete bağlı diğer bir değişken ise, erkeklerin ve kızların zorbalıkla ilgili görüşleridir. Erkekler, kızlara göre zorbalık yapmayı ve zorbalığa tanıklık etmeyi daha heyecanlı bulduklarını ifade ederken (Jeffrey vd., 2001), kurban destek olma, onun içinde bulunduğu duruma üzülme gibi konularda kızlara göre geri planda kalmışlardır (Collins vd., 2004). Erkekler yaptıkları zorbalığı haklı görürken, kurban olan kişinin bunu hak ettiğini, kızlara oranla daha fazla düşünmektedir (Jeffrey vd., 2001).

Akran zorbalığında yaşa bağlı değişiklikler de mevcuttur. Yapılan araştırmalara göre, zorbalığın artış hızıyla yaş artışı arasında ters orantı vardır (Olweus, 1994). Akran zorbalığında hem erkeklerin hem kızların kurban olma oranlarının, yaşa bağlı olarak sistemli bir şekilde azaldığı gözlemlenmiştir. Wolke vd., (2001)' ne göre, 4. sınıf öğrencilerinin mağdur olma oranının 2. sınıf öğrencilerine göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Akran zorbalığına maruz kalmanın yaşa bağlı olarak düştüğü tespit edilirken, akran zorbalığına başvurma yaşa bağlı olarak arttığı gözlemlenmiştir (Collins vd., 2004).

Olweus'un (1994) bulguları, akran zorbalığına başvurma erkeklerde yaşla birlikte arttığını, kızlarda ise bu durumun düştüğünü göstermektedir. Ayrıca, çocukların yaşı arttıkça, çocukların fiziksel olarak gösterdiği akran zorbalığı eğilimi azalmaktadır (Juvonen & Graham, 2014). Pellegrini ve Long (2002), çocukların ilkokuldan ortaokula geçişte akran zorbalığına daha çok başvuracakları konusunda bir hipotez yürütmüş ve boylamsal bir çalışma uygulamış. Yaptığı çalışma sonucunda hipotezini doğrulamıştır. 5 ve 6. sınıflarda akran zorbalığında bir artış olurken, 7. sınıfın başında zorbalıkta azalma görülmüş ve senenin sonunda zorbalıkta da aynı oranda devam etmiş herhangi bir azalma veya artış görülmemiştir. Olweus (1994), öğrenciler

daha çok kendilerinden yaşça büyük çocukların zorbalığına maruz kaldıklarını belirtmiş, özellikle; alt sınıflara giden çocukların kendilerinden yaşça büyük çocukların zorbalığına maruz kalma ihtimalinin daha çok olduğunu vurgulamıştır. Collins vd. (2004)'ün araştırmaları, kız çocuklarının daha çok kendi sınıflarından, yaşlıları tarafından zorbalığa maruz kaldığını belirtirken; erkek çocuklarının ise kendilerinden yaşça büyük arkadaşları tarafından zorbalığa maruz kaldığını desteklemiştir.

2.2. Akran Zorbalığına İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Kartal ve Bilgin (2009)'un aktardığına göre, akran zorbalığında beş temel kuramsal yaklaşım vardır.

- 1. Öğrenciler Arasındaki Bireysel Farkların Bir Sonucu Olarak Zorbalık:** Bu yaklaşıma göre zorbalık, fiziksel ve psikolojik açıdan bireysel farklılıkları olan çocukların karşı karşıya gelmesi sonucu ortaya çıkar. Güçlü olan çocuğun zayıf olanı baskı altına alma hedefiyle ortaya koyduğu davranışlardan oluşan zorbalık türüdür (Olweus, 1994 & Sutton, 2000).
- 2. Gelişimsel Bir Süreç Olarak Zorbalık:** Bu yaklaşıma göre zorbalık erken çocuklukta, akranlarının yanında kendi gücünü ispatlamak ve sosyal açıdan baskı oluşturabilmek amacıyla başlar. Ancak çocuk yaş aldıkça bu zorbalık türü fiziksel zorbalıktan, sözel ve dolaylı zorbalığa doğru evrilir (Rivers, 1994).
- 3. Sosyo-Kültürel Bir Olgu Olarak Zorbalık:** Bu yaklaşımda farklı güçlerdeki sosyal grupların varlığından söz edilir. Dil, din, cinsiyet, ırk, sosyal statü vb. bazı sosyal grup değişkenlerine örnektir. Bu değişkenler dikkate alındığında, üstün olan sosyal grubun diğer gruba karşı zorbalık yapma eğiliminde olması söz konusudur. Bu değişkenler arasından en çok öne çıkan cinsiyet unsurudur. Özellikle ataerkil toplumlarda erkek üstünlüğünden bahsedilir ve bu sebeple genelde zorbalı erkekler, zorbalığa maruz kalan grubu ise kadınlar oluşturur (Rivers, 1994).
- 4. Okuldaki Akran Baskısına Bağlı Zorbalık:** Bu yaklaşımda sosyo-kültürel bağlılık söz konusudur. Bazı ortak noktalardan dolayı bir araya gelen gruptaki kişiler, grubun dışında kalan kişilere karşı zorbalık yapabilirler (Rigby, 1997).
- 5. Onarıcı Adalet Açısından Zorbalık:** Bu yaklaşımda zorbanın kendini bulunduğu konuma ait hissedememe, kendinin hak ettiği değeri görmediği konusunda düşünceleri vardır. Böylece haksızlığa uğradıklarını, adaleti kendilerinin sağlaması gerektiğini

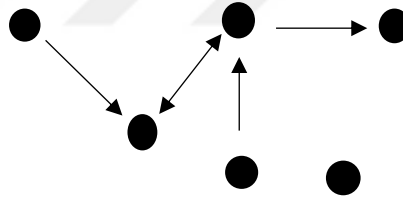
düşünürler ve değersizlik duygusunun üstesinden gelmek amacıyla zorbalığa başvururlar (Elliot, 2010).

2.3. Zorba-Kurban İlişki Modelleri

Çocukların akran zorbalığındaki zorba-kurban ilişkisi, aslında onların arasında ki sosyal etkileşimi de açığa çıkarır. Çevrelerini ve nihayetinde toplumu da etkileyen bu sosyal iletişim, kişiler arasında bir örüntü oluşturur. Bu sosyal örüntü, toplumu etkileyen sosyal ögeler arasındaki ilişkileri açıklar. Sosyal örüntü analizi, bu ilişkilerin özelliklerine, yapısına değinir. Sosyal örüntü analizine göre saldırgan-kurban ilişki tiplerini tanımlayan *rastgele model*, *kurban merkezli model*, *saldırgan merkezli model*, *saldırgan/kurban merkezli model*, *hiyerarşik model*, *baskın model*, *karşılıklı model* ve *alt gruplar modeli* olmak üzere sekiz model bulunmaktadır (Vermande vd., 2000).

- ***Rastgele Model***

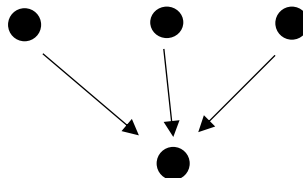
Çocukların saldırgan- kurban seçimi rastgeledir. Çocuklar akran şiddetine başvururken belli bir kritere sahip olmaz, seçimlerini anlamak güçtür.

Şekil 1. Saldırgan- Kurban İlişkilerine Ait Yapısal Analiz: Rastgele Model

- ***Kurban Merkezli Model***

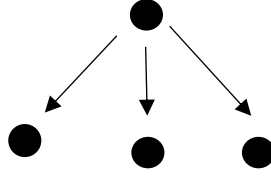
Birden fazla çocuğun tek bir çocuğa karşı saldırgan davranışlar sergilemesi, tek bir çocuğu kurban olarak seçmesini örnekleyen modeldir.

Şekil 2. Saldırgan- Kurban İlişkilerine Ait Yapısal Analiz: Kurban Merkezli Model

- **Saldırgan Merkezli Model**

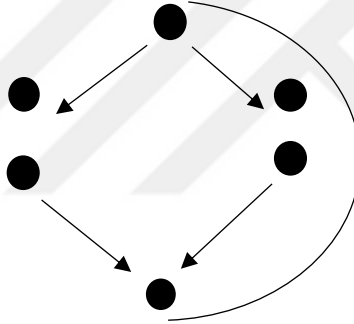
Tek bir çocuğun farklı farklı çocuklara zorbalık uygulamasıdır.

Şekil 3. Saldırgan- Kurban İlişkilerine Ait Yapısal Analiz: Saldırgan Merkezli Model

- **Saldırgan/Kurban Merkezli Model**

Farklı çocuklara zorbalık yapan çocuğun, başka çocukların da zorbalık yaptığı ortak bir kurbanı da zorbalık yapmasıdır.

Şekil 4. Saldırgan- Kurban İlişkilerine Ait Yapısal Analiz: Saldırgan/Kurban Merkezli Model

- **Hiyerarşik Model**

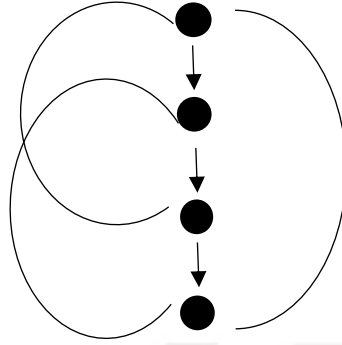
Zorba bir çocuk akranına şiddet uyguladığında, kurban olan çocuk da başka bir kişiye zorbalık yapmaktadır. Bu durum farklı farklı çocukların kurban ve zorba olmasıyla devam eder.

Şekil 5. Saldırgan- Kurban İlişkilerine Ait Yapısal Analiz: Hiyerarşik Model

- **Baskın Model**

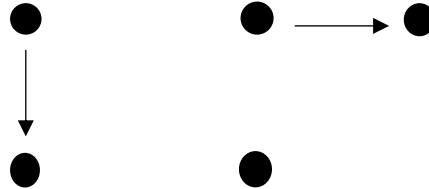
Çocukların saldırgan ve kurban rolünde oldukları bu modelde, bazı çocuklar birden fazla çocuğa zorbalık yapar ve yapılan zorbalık doğrudandır.

Şekil 6. Saldırgan- Kurban İlişkilerine Ait Yapısal Analiz: Baskın Model

- **Karşılıklı Model**

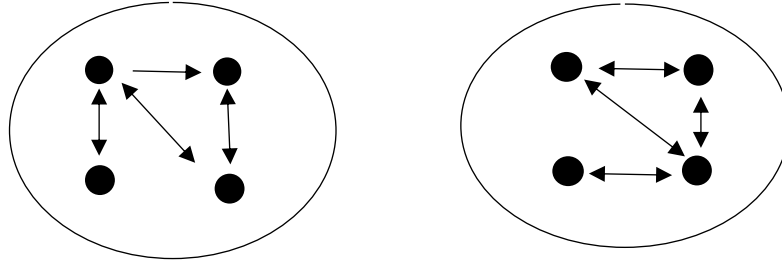
Bu modelde bir çocuk diğer bir çocuğa zorbalık yapıyor ve başka bir zamanda, kurban olan çocuk şiddet gösteren zorbaya karşı saldırgan tavırlar sergileyerek yani zorbalık yaparak cevap veriyor.

Şekil 7. Saldırgan- Kurban İlişkilerine Ait Yapısal Analiz: Karşılıklı Model

- **Alt Gruplar Modeli**

Bu model rastgele, zorba ve kurban merkezli modellerle benzerlik göstermektedir. Zorba ve kurban çocukların bir arada yer aldığı alt gruplardan oluşan modeldir. Ancak bu modelde diğer modellerden farklı olarak, zorbalığı başlatan çocuk her zaman kurban konumuna da gelecektir. (Hay, Payne ve Chadwick, 2004)

Şekil 8. Saldırgan- Kurban İlişkilerine Ait Yapısal Analiz: Alt Gruplar Modeli

Yukarıdaki sekiz farklı model, zorbalık sadece taraflar arasında gerçekleşmenin yanı sıra, bazen durumla hiç alakası olmayan, zorbalığa taraf olmayan kimselere yansımaya da sonuçlanabilir. Tepki gösterilmesi gereken kişiye gereken tepki verilmezken, bu tepki başkalarına aktarılır. Bu durumda da birçok kişi mağdur olabilir ve zorbalıktan etkilenen kişi sayısı artar.

2.4. Akran Zorbalığının Türleri

Zorbalığın türleri konusunda da çeşitli görüşler vardır. Cornell ve Bandyopadhyay (2009), Elliott (2002a) ve Perren (2000)'e göre zorbalık, fiziksel, sözel ve sözel olmayan olumsuz davranışları içeren doğrudan ve dolaylı türleri kapsamakta iken Byrne (1995)'e göre zorbalık, fiziksel veya zihinsel ya da bu iki türün birleşimi şeklinde olabilir. Nicolaidis, Toda ve Smith (2002)'e göre zorbalık, fiziksel, sözel veya psikolojik saldırı şeklinde olabilir. Akran zorbalığı, Sharp ve Smith (2003)'e göre ise fiziksel, sözel ve dolaylı olmak üzere üç türde incelenmiştir.

- **Fiziksel Zorbalık:** Zorbalık kurbanı karşı doğrudan uygulanan fiziksel şiddet ile meydana gelir. Tükürme, ısırma, vurma, tekme atma, itme, fırlatma, çekme, eşyalara zarar verme, bir odaya kilitleme gibi.
- **Sözel Zorbalık:** Akran zorbalığı, kurbanların sarfedilen olumsuz sözler ile incitilmesidir. Ad takma, alay etme, dalga geçme, küfür etme, iftira atma gibi.
- **Dolaylı Zorbalık:** Zorba ve kurban doğrudan karşı karşıya gelmez, fiziksel ve sözel güç kullanılmadan kurban dolaylı yollardan yıpratılır. Dedikodusunu yapma, görmezlikten gelme, dışlama, taklidini yapma gibi. Okul öncesi dönemde dolaylı zorbalık yerine, fiziksel ve sözel zorbalık türlerine başvurulur.

Bunlara ek olarak; son zamanlarda öne çıkan ve etkisi her geçen gün artan zorbalık türü ise siber zorbalıktır. Siber zorbalıkla herkesin karşılaşması mümkün iken, daha çok akranlar arasında görülür (Gürhan, 2017). Yapılan çalışmalar gösteriyor ki; siber zorbalık en çok gençler özellikle adolesanlar arasında görülür. Teknolojinin gelişmesiyle artan siber zorbalık, insan

yaşamını olumsuz etkilemekte ve kişilerin yaşam standartlarını düşürmektedir. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanımının birçok faydası var iken; kontrolsüz kullanımının da birçok zararlı yönleri vardır. İnternet, cep telefonu, tablet vb. iletişim araçlarının günlük yaşamı kolaylaştırma açısından birçok faydaya sahip iken; bazen kötü niyetli kullanıcılar tarafından çok zararlı etkileri olan araçlara dönüşebilirler. Numara gizleme, spam atma, tehdit, hakaret içeren mesaj, ses ve görüntü gibi eylemler siber zorbalık olarak adlandırılır. Burada ki amaç; karşıdaki insana zarar vermek, onu incitmektir. Diğer zorbalık türlerinde olduğu gibi, siber zorbalığında öğrenciler üzerinde olumsuz etkileri söz konusudur. Akademik başarıda düşüş, devamsızlık, okula karşı olumsuz tutum geliştirme bu etkilerden bazılarıdır. Ülkemizde de diğer ülkelerde olduğu gibi siber zorbalık ciddi bir sorundur ve %36 gibi bir oranla görülür. Erdur ve Kavşut (2007), iletişim teknolojilerini en iyi kullanan 14-19 yaş grubu arasındaki kişilerin siber zorbalığa daha çok yöneldiğini belirtmiştir. Çetin, Peker ve Eroğlu (2011), erkeklerde ve kızlarda internet bağımlılığının artışının, kızlarda ve erkeklerde siber zorba ve siber kurban olma olasılığını artırdığını belirtmiştir. Çetin, Peker ve Eroğlu (2011), çevresiyle yeterli sosyal iletişim kuramamış, belirli bir sosyal çevreye sahip olamamış bireyler; sosyal açıdan yaşadıkları bu eksikliği sanal ortamdaki ilişkilerle gidermeye çalışırlar. Siber zorbalığın geleneksel zorbalığın bir uzantısı olduğunu ve arasında bir fark olmadığını belirtenlerin yanı sıra siber zorbalığın zorbalıktan farklı yönleri olduğunu savunanlarda vardır. Bu farklar aşağıda sıralanmıştır.

a) Zorbalıkta güç dengesizliği genellikle fiziksel, sözel açıdan olurken, siber zorbalıkta ise dengesizlik teknolojik becerilerin az veya fazla olmasıyla oluşur.

b) Siber zorbalıkta çok kısa sürede çok fazla kişiye ulaşmak mümkündür.

c) Siber zorba iletişim araçları sayesinde kurbanı istediği her an ulaşabilir, mağdur yakınında ve uzağında olsa bile kendisiyle iletişim kurup zorbalığına devam edebilir. Bu yüzden mağdur, sürekli zorbalığa maruz kalma korkusuyla yaşar.

d) Zorbalıkta, zorbalık yapan kişinin kimliği belli iken, siber zorbalıkta zorba kimliğini gizleyebilir.

Siber zorbalığa maruz kalan çocuklarda; depresyon, agresif davranışlar, akademik başarıda düşüş, sosyal iletişimden kaçış, bilgisayar ve cep telefonu kullanmada isteksizlik ve devamsızlık gibi belirtiler ve davranışlar görülmektedir (Serin, 2012).

2.5. Akran Zorbalığını Uygulayan Çocuklar (Zorbalar) ve Özellikleri

Zorbalar kendilerine kurban olarak seçtikleri kişi veya gruba karşı sistematik olarak şiddet gösteren çocuklardır (Pellegrini, 1998). Seçtikleri kurbanı bir amaç doğrultusunda, sürekli rahatsız ederek, kendilerini bu tarz davranışlar doğrultusunda üstün kılmaya çalışırlar. Zorbalar diğer saldırgan çocuklarla arkadaş olma ve grup kurma eğilimindedirler, davranış ve fikir olarak benzer özelliklere sahip olan çocuklar birbirlerini bu tutumlarında destekler, ortak tutum sergiler ve birbirlerinin olumsuz davranışlarını pekiştirirler (Craig & Pepler, 1995; Perren, 2000). Davranışlarının kendi gibi düşünen akranları tarafından desteklendiğini gören zorba, bu destek sonucunda olumsuz davranışlarını sistematik hale getirir.

Akran zorbalığına başvuran çocukların birçok özellikleri vardır:

- Saldırgan davranış tutumları içinde olma ve fiziksel şiddet eğilimi gösterme
- Şiddet içeren olumsuz davranışları başlatma ve sürdürme
- Başkalarını etkileme gücü yüksek ve grup içinde lider, popüler konumda olma
- Empati yapma yeteneğinden yoksun
- Yaptıklarını güç göstergesi olarak görme ve başkalarını gücünü bu şekilde kanıtlamaya çalışma (Kartal ve Bilgin, 2007; Perren, 2000).
- Benlik saygıları yüksek ancak öfke kontrolü seviyesi düşüktür (Çetinkaya, Nur, Ayvaz, Özdemir, & Kavakcı, 2009).

Yukarıdaki özellikler dikkate alındığında, şiddete eğilimli çocuklar çoğu zaman bu olumsuz özelliklerini akranlarına yansıtmaktan çekinmiyorlar. Ayrıca, başkalarını etkileme gücü yüksek olan, liderlik ve benlik yönünden gelişme kaydetmiş çocuklar, bu potansiyellerini daha olumlu şekilde kullanmak yerine güç göstergesi haline getirip akranlarını yıpratmak içinde kullanabiliyor.

2.6. Akran Zorbalığına Maruz Kalan Çocuklar (Kurbanlar) ve Özellikleri

Akran zorbalığı, şiddete, zorbalığa maruz kalmayı ifade eder. Akran zorbalığına maruz kalmanın beş çeşidi vardır (Hawker & Boulton, 2000; Kochenderfer-Ladd & Wardrop, 2001).

- ***Dolaylı Akran Zorbalığına Maruz Kalma:*** Akran zorbalığının gerçekleştiği ortamda birçok kişinin bulunması ve zorbalığı yapan kişinin kolaylıkla tespit edilemediği zorbalık çeşididir.
- ***İlişkisel Akran Zorbalığına Maruz Kalma:*** Tehdit etme, dışlama, arkasından konuşma gibi akran ilişkisini zedeleyen zorbalık çeşididir.

- **Sözel Akran Zorbalığına Maruz Kalma:** Hakaret, küfür gibi kötü sözlerin söylendiği zorbalık çeşididir.
- **Fiziksel Akran Zorbalığına Maruz Kalma:** Vurma, itekleme gibi fiziksel şiddet içeren, karşıdaki kişinin fiziksel olarak canını acıtmak için yapılan zorbalık çeşididir.
- **Çoklu Akran Şiddetine Maruz Kalma:** Akran zorbalığı çeşitlerinden iki veya daha fazlasına maruz kalmaktır.

Okul öncesi dönemdeki çocukların gelişim alanları göz önüne alındığında, daha çok fiziksel ve sözel akran zorbalığına maruz kaldığı söylenilebilir. İlişkisel, dolaylı ve çoklu akran zorbalığı genellikle yaşla birlikte artan bilişsel gelişimle ilintilidir.

Zorbalığa maruz kalan çocuklar genellikle karşı tarafta şiddet gösteren çocuklara göre yaş olarak daha küçük, daha güçsüz veya kişilik olarak daha güvensizdirler (Smith & Monks, 2008). Sosyo ekonomik açıdan daha düşük ve liderlik becerileri yeterli düzeyde değildir. Bu çocuklarda saldırgan davranışlara çok rastlanmaz aksine işbirlikçi, paylaşmayı ve dayanışmayı seven, olumlu davranış gösteren çocuklardır (Perren, 2000). Kurbanların genellikle yaşlılarına göre fiziksel olarak gözle görülür özellikleri (çok uzun, çok kısa, büyük ayaklı, kepçe kulak, şişman, fiziksel bir engel gibi.) olmaktadır. Fiziksel özellikleri dışında psikolojik yönden de bu çocukların dezavantajlı olduğu görülmektedir. İçedönük, özgüveni eksik, sosyal ortamlarda çekingen, korku ve kaygı düzeyi yüksek, sosyal anlamda soyutlanmış olma bu çocukların belli başlı özellikleri arasında sayılır (Gökler, 2009; Kartal & Bilgin, 2007). Göçmenlik, dil, din, etnik köken açısından azınlık grubuna dahil olma, çocukları sosyal olarak geri plana iten ve kurban olmaya maruz bırakan faktörlerdir. Bunlara ek olarak, genellikle yetenek düzeyleri düşük, popüler olmayan çocuklar, zorbalığa maruz kalırlar ve kurbanlar sürekli tekrarlanan bu zorbalıklarla baş etme becerisine sahip değildirler. Akran zorbalığına maruz kalan çocuklar iki gruba ayrılmaktadır:

- **Pasif Kurbanlar:** Akran zorbalığına maruz kalırlar ancak bu zorbalığa karşı hiçbir direnç göstermezler karşı tarafa herhangi bir tepki vermezler, tüm tepkilerini kendi içlerinde yaşar, ağlama, içine kapanma gibi belirtiler gösterirler.
- **Aktif Kurbanlar:** Birçok açıdan kendinden daha güçlü akranlarının zorbalığına maruz kalıp, bu yaşadığı zorbalığın stresini başka akranlarından çıkaran ve onlara karşı saldırgan davranışlarda bulunan kişilerdir. Bu kişiler hem akran zorbalığına maruz kalan hem de akranlarına zorbalık yapan kişilerdir (Olweus, 2003).

İki grupta da zorbalığa maruz kalan kişi olumsuz etkilenmektedir. Ancak, pasif olan grup, içinde bulundukları duruma kendilerini yıpratarak tepki verirken, aktif kurban grubu ise

maruz kaldıkları olumsuz davranışların acısını başka akranlarından çıkarırlar. Çocukları maruz kaldıkları bu şiddet karşısında haklarını savunabilmesi, kendine ait özellikleriyle barışık olması konusunda bilinçlendirmek için olumlu yönlerini güçlendirmek, desteklenmesi gereken yönlerini ise geliştirmek önemlidir.

2.7.Akran Zorbalığını İzleyenler (Seyirciler) ve Özellikleri

Yapılan araştırmalara göre; araştırmadaki öğrencilerin %20-30'unun akran zorbalığında zorba ve kurban rolü üstlendiği, geri kalan %70-80'in ise zorbalıkta başka rollere sahip olduğu belirtilmektedir. Geri kalan bu kısmın önemli bir çoğunluğunu ise seyirciler oluşturmaktadır (Salmivalli vd, 1996). Akran zorbalığında o an olaya şahit olan ancak herhangi bir taraf olmayan, olaya seyirci kalan kişilerdir. Bu kişiler ne zorba ne de kurbandır sadece problemleri davranışları gören, zorbalığı izleyen çocuklardır. Sorulduğunda yaşanan durumu anlatırlar ancak zorbalığa müdahalede bulunmazlar. Sadece durumu olayın dışında kalarak izleyen bu çocuklar, dolaylı yoldan akran zorbalığına katkıda bulunmuş olurlar. Bazı durumlarda seyirciler, zorbanın tarafında yer alarak zorbalık yapan kişinin bu davranışını pekiştirebilirken, bazı durumlarda ise kurbanı korumak için zorbanın karşısında durabilmektedir. Bu nedenle, seyirciler için zorbalığın desteklenmesinde ve çözümlenmesinde kilit bir role sahiptir denilebilir (Çabuk, 2021). Okullarda karşılaşılan zorbalık olaylarında genellikle bir seyirciden çok birden çok seyirci bulunur. Seyircilerin büyük bir bölümü kurbanı savunmak yerine, zorbayı desteklemeyi tercih etmektedir (Nocentini, Menesini & Salmivalli, 2013; Salmivalli, 2010). Seyirciler zorbalığa karşı bir müdahalede bulunduğunda 10-12 saniye sonunda ve %60 oranında zorbalık son bulmuştur (Ahmed, 2008; Hawkins vd., 2001). Seyircilerin mağdura yardım etmekten kaçınmasına sebep olan birkaç etken vardır. Bu etkenlerden biri olaylara karşı başarılı olabileceği konusunda duyulan endişe, öz yeterlik eksikliği, bir diğer etken ise arkadaşlık ilişkisinin zedeleneyeceği korkusu ve son etken ise tehlikeden kaçış ve empatik anlayış geliştirememeye duygusudur (Coloroso, 2003; Harris ve Petrie, 2003; Padget & Notar, 2013). Akran zorbalığına müdahale etme de zorlanan, şüphe duyan seyircilerin çok büyük bir kısmı zorbayı destekleme yolunu seçmiştir (Craig, Pepler & Atlas, 2000; Salmivalli, 2010). Okul temelli zorbalık önleme programlarının etkisinin araştırıldığı bir meta analiz çalışmasında (Polanin, Espelage & Pigott, 2012) zorbalığa seyirci kalan öğrencilerin, %80 oranında zorbalığı önleme de etkin bir rolü olduğu belirlenmiştir.

2.8. Akran Zorbalığını Engelleyici Faktörler

Akran zorbalığı okul öncesi dönemde başlayıp hayatın her döneminde karşılaşılabilecek ciddi bir sorundur. Gelişimin en hızlı gerçekleştiği okul öncesi dönemde çocukların zorbalığa maruz ve seyirci kalması, zorbalığı uygulaması çocukların özellikle sosyal-duygusal gelişimlerine zarar verir. Bu durum hem çocuğu hem çocuğun çevresini olumsuz yönde etkiler. Ayrıca bu etkiler, çocuk tarafından yakın zamanda hissedilirken, uzun vadede de çocuklarda birçok hasara yol açar. Bundan dolayı, çocuklara saldırgan davranışlardan uzak bir ortam oluşturmak, zorbalığı engelleyecek önlemler almak ve oluştuktan sonra da uygun müdahale yöntemlerini uygulamak çocuğun sosyal-duygusal gelişimi için oldukça değerlidir (Uysal,2011). Erken yaşlarda riskli durumların fark edilmesi, bu davranışların belirlenmesi, olumsuz saldırgan davranışların alışkanlığa dönüşmesini ve bu davranışların kişilik özelliği olarak çocukta var olmasını engellemek açısından önemlidir.

Hem aileler, hem öğretmenler tarafından öncelikle yapılması gereken şey, çocuklarla zorbalık hakkında konuşmaktır. Şakalaşmak ile zorbalık arasındaki farkı çocuğun anlaması çok önemlidir. Zorbalığın zararları ve maruz kalan çocuğun yaşadığı olumsuz durum ile ilgili çocuk bilgilendirilmelidir. Saldırgan davranışlarının kabul edilecek bir durum olmadığını çocuk bilmelidir, ailenin ve öğretmenin tavrı bu konuda kesin ve net olmalıdır. Ancak çocuğa yapılan uyarılar çocuğun kişiliğine değil, davranışlarına yönelik olmalıdır, bu süreçte kendisine güvenildiğini, destek verileceğini, aile ve öğretmenin yanında olduğunu bilmesi çok önemlidir (MEB, 2013). Çocuğun, hangi davranışlarının zorbalık olduğunu anlaması ve bu davranışın nedenlerinin sorgulanması bir diğer önemli engelleyici faktördür. Çocuklara fiziksel ceza vermek asla bir yöntem olmamalı, onun yerine kaydettiği her olumlu davranışı ve gayreti ödüllendirilmelidir (Uysal & Dinçer, 2012).

Sosyometri tekniği kullanılarak kimin çok arkadaşı var, kimin hiç arkadaşı yok, kim kiminle grup oluşturmuş vb. durumlar saptanarak, bu sonuçlara göre çocuklar birbirleriyle kaynaştırılmalı, arkadaşlık bağları pekiştirilmelidir. Sınıflarda var olan öğrenme merkezleri, konu temaları geliştirilmeli, bu merkezlerde çocukların etkin zaman geçirmeleri teşvik edilmeli, çocukların enerjilerini pozitif yönde kullanmaları desteklenmelidir. Bu çalışmalar, amaçsızca dolaşıp akranlarını rahatsız eden çocuklar için engel oluşturur (Uysal & Dinçer, 2012). Çocuğun, herkesin farklı nitelikleri olabileceğini, farklı fiziksel, sosyal- duygusal özelliklere sahip olabileceğini bilmesi gerekir. Bu farklılıkları kabul edebilmesi için bu farklılıklara uygun, zorbalıkların kabul edilmediği kitaplar okunmalı, etkinlikler, drama çalışmaları yapılmalıdır.

Bu süreçte okul, aile, rehber öğretmenin iş birliği çok önemlidir. Hatta bazı durumlarda uzman desteği almak da gerekebilir.

Ailenin çocuğuyla iletişime geçmesi bu dönemde çok önemlidir. Çocuğun neler yaşadığına dair kendisiyle konuşup bilgi sahibi olmak, ona destek olma konusunda istekli olmak ve yanında olduğunu belirtmek ailenin ve öğretmenin yapması gereken önemli bir davranıştır. Çocuğu yargılamak yerine, çocuğun duygularını ve düşüncelerini paylaşmasını sağlamak, çocuğun kendini güvende hissetmesi için çok önemlidir. Zorbalığa maruz kalmasının kendisinin isteği doğrultusunda olmadığını çocuğun kendisine hissettirmek gerekir (Uysal & Dinçer, 2012). Zorbalıkla başa çıkması için çocuğa nasıl davranması gerektiği konusunda fikirler verilmeli, belli bir duruş sergilemesi konusunda destek olunmalıdır. Örneğin; çocuk net ve kesin bir ifadeyle zorbalığa karşı “hayır”, “bu şekilde davranamazsın” demeli ve tepkisini ortaya koymalıdır. Çocuk okulda kimden ne şekilde destek alacağını bilmeli, böyle durumlarda yardım talep etmeyi öğrenmelidir.

Çocuğun kendini ifade etmesi konusunda desteklenmesi önemlidir. Çocukların bu yönünü geliştirmek için, özellikle özgüvenini, özsaygısını geliştirecek, kendini ifade etmesini destekleyecek oyun, drama, etkinlik, kitaplardan yararlanılabilir. Çocukların kendini sosyal yönden destekleyecek arkadaşlıklar kurması, çocuğun özgüveninin desteklenmesi için çaba göstermek önemlidir. Çocuğun olumsuz özelliklerine odaklanmak yerine olumlu yönlerine odaklanmak gerekir. Öğretmen, aile, çocuk, okul idaresi iş birliği içinde olmalı, gerektiğinde uzmanlardan yardım almak da zorbalığı engelleyecek önemli bir girişimdir. Öğretmenler gruplara dahil olmayan, yalnız kalmayı tercih eden, dışlandığını düşündüğü çocukları sıkı bir şekilde takip etmeli, bu çocukları sürekli gözlemlemelidir. Böylelikle, zorbalığa maruz kalması yüksek ihtimal olan bu tarz çocukları zorbalık gerçekleşmeden koruyup, onlara destek verme fırsatı bulabilir (Uysal & Dinçer, 2012).

Çocukla zorbalık hakkında konuşulmalı, bunun en az maruz kalan, uygulayan kişi kadar seyirci olan kişi için de kabul edilir bir durum olmadığı açıklanmalıdır. Zorbalığa tanık olmanın nasıl bir duygu olduğu üzerinden konuşulmalıdır. Zorbalık yapan kişinin asla desteklenmemesi gerektiği, bu duruma sessiz kalmanın en az bu durumu uygulamak kadar yanlış bir davranış olduğu vurgulanmalıdır. Zorbalığı engelleme konusunda neler yapılabileceği konuşulmalı, bu konuda çalışmalar yapılmalıdır. Çocuğun zorbalığa tanık olduğunda karşı koyabilmesinin kolay bir davranış olmadığı söylenebilir ancak böyle durumlarda okul idaresi veya öğretmenle iletişime geçip bu durumdan onları haberdar etmek çocuğun kolaylıkla yapabileceği bir

davranıştır. Zorbalığa maruz kalan kişinin desteklenmesinin çok önemli ve gerekli olduğu belirtilmelidir (MEB, 2013).

2.8.1. Akran Zorbalığını Engelleyici Programlar

Zorbalık davranışlarının çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri, zorbalığa müdahale etme üzerine yapılan çalışmaların ve zorbalığı önlemeye yönelik geliştirilen programların artışına sebep olmuştur. Zorbalığa eğilimli çocukların ileriki yaşantılarında da suç işleme davranışları gösterme oranları akranlarına göre daha fazladır. Bu nedenle geliştirilen programların erken yaşlarda çocuklara uygulanması saldırgan davranışların önlenmesi açısından çok önemlidir. Olweus (1993), zorbalığı önlemeye yönelik geliştirilen bütüncül okul yaklaşımında üç farklı hedefi ele almıştır. Bütüncül okul yaklaşımına dayanan modelde, zorbalık eğilimini azaltmak, zorba-kurban arasındaki problemleri gidermek ve okulda meydana gelebilecek yeni problemleri önlemek yer alır ve tüm öğrencilere yönelik bir çalışmadır. Okul düzeyinde uygulanan program modelinde, programın hedefi okuldaki tüm öğrencilerdir. Programın okul düzeyindeki etkinlikler içeriğinde, öğretmen ve öğrencilere anketler, okulda gerçekleşmesi planlanan konferanslar, öğretmen-veli görüşmeleri, telefonla iletişim kurma ve oyun ortamlarının organize edilmesi gibi çalışmalar vardır (Olweus, 1993). Sınıf düzeyinde yapılacak çalışmalar ise, sınıf toplantıları organize etmek, zorbalıkla ilgili sınıf kuralları oluşturmak, zorbalık hakkında bilgi vermektir (Olweus, 1993). Bireysel düzeyde yapılacak çalışmalar ise, zorba ve kurban olan çocukla bireysel olarak görüşmek, zorbalığa dahil olmuş tarafların ebeveynleriyle görüşmek, öğrenci ve velilere destek olmak, gerektiğinde sınıf veya okul değişikliğinde bulunmak yer almaktadır (Olweus, 1993). Olweus'un "Bullying Prevention Program, The Sheffield Project, Steps to Respect, Toronto Anti-Bullying Program, The Flemish School-based Anti Bullying Intervention Program ve Bully Proofing Your School" programları bütüncül okul yaklaşımına dayanarak oluşturulmuştur. Bu programların etkililiği araştırmalara göre farklılık göstermiştir. Livingston (2008), zorbalığı engelleyici programların etkisini araştırdığı meta analizde, 30 çalışmayı incelemiştir. Bu çalışmada 3 tane Olweus'un Zorbalık Önleme Programı, 2 tane Bullyproof, 2 tane Akran Destek Programı ve 23 farklı program kullanılmıştır. Bu çalışma okul öncesi dönemden 12.sınıfa kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışmaların 11'i bütüncül okul yaklaşımı düzeyinde, 10'u sınıf düzeyinde, 3'ü sınıf ve bireysel düzeyde ve 6'sı bireysel düzeyde uygulanmıştır. Çalışmaların tümü zorbalık davranışlarını önlemeye yönelik ve etkinliği kanıtlanmış çalışmalardır. Çalışma sonucunda en etkili 3 programın; Donegal Anti Bullying Project, Non-violent Campaign, Professional Development Program olurken, daha az

etkili programın Olweus'un Bullying Prevention Programı, Bully Court, Ways to Minimize Bullying, James H. Bean School Bullying Prevention Program olduğu belirtilmiştir (Livingston, 2008).

2.9. Kaynak Araştırmaları

Bu bölümde, “akran zorbalığı, mizaç, zorbalık ve yaş, zorbalık ve cinsiyet” kelimeleri yurt içinde; “peer bullying, personality, bully child, victim child” kelimeleri yurt dışında yapılan araştırmalar için YÖK tez tarama, Google akademik vs. arama motorlarında kullanılmıştır. Literatür taraması yapılırken 2000 yılı başlangıç tarihi olarak sınırlandırılmıştır.

2.9.1. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Okullarda zorbalık davranışlarını inceleyen bir çalışma Kartal (2009) tarafından yapılmıştır, çalışma da öğretmen adaylarının uygulama okullarındaki zorbalıkla ilgili deneyimleri incelemiştir. 4.sınıfta öğrenim gören 152 öğretmen adayı ile çalışma yürütülmüş ve çalışmada genel tarama modeli kullanılarak Colorado Okul İklimi Anket'i uygulanmıştır. Zorbalık türleri ve zorbalığa başvuranların oranlarını değerlendirmek, anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla “Kay-Kare testi” kullanılmıştır. Değerlendirmenin sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin arasında genellikle sözel zorbalığın yaşandığı ve bu zorbalık türünü en çok erkek çocukların yaptığı saptanmıştır. Zorbalığın sınıf ortamında daha çok ortaya çıktığı ve zorbalığa en çok konuşma güçlüğü'nün sebep olduğu belirtilmiştir. Öğretmen adaylarının çoğu alınan önlemlerin yeterli olduğunu düşünürken, diğer öğretmen adayları müfredatta bu konuya daha çok yer verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Okul öncesi öğretmenlerin akran zorbalığıyla ilgili görüşlerinin alındığı bir diğer çalışma ise; Şahin, Demirağ ve Aykaç (2009) tarafından yapılmış ve Trabzon ilinde bulunan okulların anasınıflarında çalışan 13 öğretmen ile nitel araştırma yöntemi kullanarak “özel durum çalışması” yapılmıştır. Öğretmenlerin düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla “yarı yapılandırılmış görüşme formu” kullanılmıştır. Veri analizi sürecinde “sürekli karşılaştırmalı analiz” tekniği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere göre; öğretmenlerin zorbalıkla ilgili algı yapılarının farklı olduğu, sosyal çevre ve ebeveyn davranışlarının zorba davranışların nedeni olarak görüldüğü ve zorbalığı önlemenin en önemli yolunun ebeveynleri bilgilendirmek olduğu saptanmıştır.

Yapılan bir diğer çalışmada; Tepetaş, Akgün ve Akbaba Altun (2010); okuldaki zorbalık durumlarıyla ilgili düşüncelerini öğrenmek amacıyla Kırşehir ilinde 6 yaş grubuna öğretmenlik

yapan 15 okul öncesi öğretmeniyile çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmada “gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme” yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde “betimsel içerik analizi” kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre 6 yaş grubu öğretmenleri zorbalığı genel olarak fiziksel zorbalık ve öğretmenin sözlerine karşıtlık olarak adlandırmış, çok az da olsa sözel ve psikolojik zorbalığa da değinmişlerdir. Çalışmada bir diğer değinilecek nokta ise; çoğu öğretmenin zorbalık olarak görmedikleri davranışların aslında zorbalık olduğudur. Okul öncesi eğitimde genellikle çocuklar sınıf içinde olduğundan zorbalık daha çok sınıf içinde gerçekleşirken, ilköğretim okullarına bağlı anasınıflarında okul öncesi çocuklar tuvaletlerde veya koridorlarda büyük çocukların zorbalıklarına maruz kalmışlardır.

Akduman (2012); okul öncesi dönemde akran zorbalığını incelemek için, Ankara ilinde bulunan, 16 bağımsız anaokulunda çalışan 53 okul öncesi öğretmeni ile araştırma yapmıştır. Araştırmada zorba-kurban çocukları belirleyebilmek ve zorbalıkla ilgili bilgi edinebilmek amacıyla “görüşme formu” oluşturulup açık uçlu sorular sorulmuştur elde edilen veriler “içerik analizi” ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde; okul öncesi dönem çocuklarının sıklıkla hemcinslerine karşı zorbalık uyguladıkları ve daha çok fiziksel zorbalığa yöneldikleri tespit edilmiştir. Fiziksel zorbalıkla beraber sözel ve duygusal zorbalığa da tanık olduğu saptanmıştır.

Yukarıdaki çalışmalara ek olarak; Çubukçu ve Dönmez (2012) araştırmalarında; ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okullarda tanık olduğu zorbalık davranışları üzerine görüşlerini incelemiştir. Eskişehir il merkezinde ilköğretim okullarında görev yapan 20 öğretmen ile nitel araştırma yöntemi kullanılarak “yarı yapılandırılmış görüşme” gerçekleştirilmiştir. Verilerin elde edilmesinde “frekans analiz” ve “betimsel analiz” yöntemi kullanılmıştır. Bu görüşmelerin sonucuna göre; öğretmenler zorbalığı fiziksel, sözel ve psikolojik şiddet olarak tanımlamıştır. Şiddet genellikle kavga etme, gözdağı verme ve argo sözcükler sarfetme olarak kendini göstermiştir ve bu davranışlar sıklıkla 7. Sınıf öğrencileri arasında görülmektedir. Öğretmenler okulda meydana gelen şiddet olaylarının sebebi olarak aileleri görmektedir.

Uysal ve Dinçer (2013); aynı yaş grubu çocuklar arasında fiziksel ve ilişkisel saldırgan davranışların bazı değişkenlerle ilişkisini ortaya koymak amacı ile, Ankara ilinde Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı iki bağımsız anaokuluna devam eden 5-6 yaş grubuna dahil olan 121 çocuk ve 6 öğretmen ile “Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu (OÖSDÖÖF)” kullanarak tarama yönteminde çalışma yapmışlardır. Değişkenlerin (OÖSDÖÖF) alt boyutlarından aldıkları toplam puanların üzerindeki etkileri “t-testi” ve “ANOVA” ile

incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerle; fiziksel saldırganlığın cinsiyete göre ciddi bir fark gösterdiği ve erkeklerin fiziksel saldırganlığa başvurma oranının kızlara göre çok daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca ek olarak; aile etkeninin fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışlarıyla anlamlı bir ilişkisi olmadığına varılmıştır.

Salı (2014); okul öncesi dönem çocuklarının kurban olmalarının incelenmesini amaçlayan bir araştırma yapmıştır. Araştırma Yozgat ilinde MEB'na bağlı 4 bağımsız anaokulunda öğrenim gören 60-72 aylık 243 çocukla yapılmıştır. “İlişkisel tarama yöntemi” ve “Ladd ve Profilet Çocuk Davranış Ölçeği” ve “Akranların Şiddetine Maruz Kalma Ölçeği” kullanılmıştır. SPSS 15 istatistik paket programı kullanılarak yapılan verilerin analizinde “Mann Whitney U Testi, Bonferroni düzeltilmeli Kruskal Wallis H Testi ve Spearman Korelasyon Katsayısı Önemlilik Testi” yapılmıştır. Araştırmada akran şiddetine tanıklık eden erkek çocukları, zorbalık yapmaya daha eğilimli olurken; kız çocukları ise dayanışmaya ve sosyal davranışlar göstermeye daha eğilim gösterirler.

Aküzüm ve Oral (2015); okul yöneticileri ve öğretmenlerin düşünceleri doğrultusunda, okullarda yaşanan saldırganlık ve şiddet olayları, bu olayların nedenleri ve bu tarz davranışları önlemeye yönelik çözüm önerilerini saptamak amacıyla bu çalışma yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemine başvurulmuş çalışmada, 21 okul öncesi idarecisi ve 81 öğretmenden oluşan çalışmada “yarı yapılandırılmış görüşme formu” kullanılarak bilgiler toplanmıştır. Görüşme formları ile elde edilen veriler “NVivo nitel veri analizi” programına aktarılmış ve “içerik analizi” kullanılarak değerlendirilmiştir. Okullarda zorbalık olaylarına diğer toplumsal alanlara göre sıklıkla rastlanıldığı, bu zorbalık olaylarına okula ilişkin faktörlerin (akademik düzey, tutum ve beceriler, öğrenciler arası iletişim vb.) etkenlerin sebep olduğu ve zorbalık olaylarını önlemek için en çok okula ilişkin çözüm önerilerinin kullanılması gerektiği bu araştırmanın sonuçları arasında yer alır.

Yurtal, Önder ve Özsezer (2016)'ın yaptığı çalışmada ise; okullarda zorbalığın engellenmesi için okullarda görev yapan 112 psikolojik danışman “Zorbalığı Önleme ve Müdahale Etmeye Yönelik Uygulamalar Anketi”ni cevaplandırmışlardır. Araştırmada okullarda en çok ve en az başvurulmuş zorbalık karşıtı stratejileri, hangi stratejilerin etkili veya etkisiz olduğunu, hangi alanlarda uygulamalara ihtiyaç duyulduğu ve uygulamadaki eksiklikleri tespit etmek amacıyla frekans ve yüzdeler hesaplanmıştır. Elde edilen toplam verilerin çözümlenmesinde SPSS-WINDOWS 17 paket programı kullanılmıştır. Bu araştırma sonuçlarına bakıldığında; en çok kullanılan stratejiler zorba ve kurban çocukların aileleriyle iletişimde olması, okul yönetiminin zorba ve kurban çocuklar ile iletişime geçmesi, en az

kullanılan stratejiler ise, jüri mahkemesi kurularak zorbalık yapan öğrencilerin denetlenmesi, okullarda eğitimci olmayan personele karşı yapılan zorbalıkları engellemeye yönelik eğitimler verilmesidir. Çalışmada etkili olan en önemli üç strateji; okula yönelik olumlu davranışları destekleme uygulamaları, zorbalığı önlemeye yönelik okulda uygulanabilecek politikalar ve resmi raporlama yöntemleri olmuştur.

Akyol, Yıldız ve Akman (2018); öğretmenlerin zorbalık davranışlarına karşı tutumu ve bunları önlemeye yönelik geliştirdiği stratejileri incelemek amacıyla 30 öğretmen ile “yarı yapılandırılmış görüşme” soruları hazırlamış ve nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde “içerik analiz” metodunu kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuca göre; öğretmenler akran zorbalığını “Akranların birbirlerine gösterdikleri baskı” olarak tanımlamışlardır. Okulöncesi ve sınıf öğretmenleri, öğrenciler arasında genellikle fiziksel zorbalığın meydana geldiğini belirtmişlerdir. Ayrıca; öğretmenlerin çoğunun görüşü okullarda akran zorbalığını önlemeye yönelik politikaların olmadığı şeklindedir.

Yurt içinde yapılan çalışmalar incelendiğinde; okullarda zorbalık davranışlarının tespit edilmesinde genellikle öğretmenlerin görüşüne başvurulduğu ve öğrenciler arasında zorbalık davranışlarına özellikle fiziksel zorbalığa sıklıkla rastlandığı ve zorbalığı önlemeye yönelik etkili çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

2.9.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Yurt dışında da okullarda akran zorbalığı, zorbalık çeşitleri, zorbalığı önlemeye yönelik müdahale yöntemleri ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Dublin’de Trinity Kolej Eğitim Bölümü Zorbalık Karşıtı Araştırma Merkezi’nde Connolly ve O’moore (2003) tarafından yapılan bir çalışmada; zorbalığa maruz kalan bir grup kız ve erkek çocuğunun psikotizm, nevrotiklik ve dışadönüklük düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 115’i “zorba”, 113’ü “kontrol” grubu olarak adlandırılan 228 çocuk dahil edilmiştir. Araştırmada kişilik boyutlarını ölçmek için “Eysenck Kişilik Anketi” kullanılmış ve elde edilen veriler “t-testleri” ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre; zorba çocukların kurban çocuklara göre daha az duygusal olduğu ve kendi kişilik özelliklerini tanımlarken daha olumsuz ifadelerle yer verdikleri tespit edilmiştir.

Tintorer (2004), öğretmenlerinin zorbalık ile ilgili düşüncelerini incelemek amacı ile yaptığı çalışmada, 3 okuldan toplamda 75 öğretmen ile görüşmüştür. Verilerin toplanmasında “tesadüfi olmayan örneklem” ve “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” kullanılmıştır. Verilerin analizinde “korelasyon” ve “t test” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre;

öğretmenler okullarda en çok sözel zorbalığa rastladıklarını ve en az ise duygusal zorbalıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Naylor, Cowie, Cossin, Bettencourt ve Lemme'in (2006); öğretmenlerin ve öğrencilerin akran zorbalığı hakkında görüşlerini ve zorbalığı nasıl açıkladıklarını belirlemek amacı ile yaptıkları çalışmada, 225 öğretmenden ve 1820 öğrenciden anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde "Kay-kare test" ve "log doğrusal model test" yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öğrenciler ile öğretmenlerin görüşleri karşılaştırıldığında; öğrenciler akran zorbalığını daha çok sözel ve fiziksel saldırganlık olarak değerlendirmişlerdir. Kızların daha çok sözel zorbalığa maruz kaldıkları, erkeklerin ise fiziksel zorbalığa maruz kaldıkları belirtilmiştir. Araştırmadan çıkan bir diğer sonuç ise; akran zorbalığının okullarda azalması isteniyor ise, öğretmenler öğrencilerini akran zorbalığı konusunda daha dikkatli dinlemeli ve öğrencilerinin söylediklerini önemseyip iş birliği içinde çalışmalıdır.

Hunter, Boyle ve Warden (2007), İskoçya'da 8-13 yaş arası çocukların eğitim gördüğü okullarda yaptıkları araştırmada, akran zorbalığında kurban, zorba çocuklarının ortak ve farklı yönlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. %50.2'si erkek olmak üzere araştırmaya 1429 çocuk katılmıştır. Araştırmada akran zorbalığıyla ilgili çözüm stratejileri üretme, durumu değerlendirme ve depresyon belirtileri gösterme gibi faktörlerin incelenmesi için "özbildirim ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizi için tek yönlü çok değişkenli varyans analizi "MANOVA" kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre; çocukların yaklaşık üçte birinin akran zorbalığıyla karşılaştığı ve bu çocukların yaklaşık %38'inin ise kurban konumunda olduğu belirtilmiştir. Kurban çocukların çok yüksek derecede kendilerini tehdit altında hissettiği, düşük derecede ise kontrol mekanizmasına sahip oldukları belirtilmiştir. Kurbanların yaşadıkları durum çoğu zaman yersiz endişe, gerçek olmayan hayali bir durum olarak adlandırılırken, yaşanan problemli durumu sosyal destekle çözmek istedikleri belirtilmiştir. Kurban çocukların aksine, zorba çocukların çözüm odaklı stratejiler geliştirebildiği belirtilmiştir. Bunlara ek olarak; zorba çocuklarda kurban çocuklara göre daha depresif semptomlar görüldüğü tespit edilmiştir (Hunter, Boyle & Warden, 2007).

Guerra, Williams, Sadek (2011) tarafından California Üniversitesi'nde kurban ve zorba çocuk olmanın yaşa ve cinsiyete göre ilişkisini incelemek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırma toplam 59 okul olmak üzere, ilkokul (859), ortaokul (1102) ve lisede (428) öğrenim gören 2261 çocuk ile yapılmıştır. Araştırmanın verileri üç senede tamamlanmış, boylamsal bir çalışmadır. Araştırma da beş özellik (zorbalık yapma, kurban olma, öz saygı, zorbalığa örnek oluşturan davranışlar, okul ortamı) incelenmiştir. Verilerin toplanmasında, zorbalık yapma

özelliği Espelage, Holt, and Henkel (2003) tarafından geliştirilen “8 madde ölçeği”, kurban olma özelliği Espelage vd. (2003) tarafından geliştirilen “4 madde ölçeği”, öz saygı özelliği “Rosenberg Öz saygı Ölçeği”, zorbalığa örnek gösterilen davranışlar özelliği “agresifliği tanımlayan davranışlar ölçeği” ve okul ortamı özelliği Furlong vd. (2005) tarafından geliştirilen “9 maddeli okul ortamı hakkında öğrenci görüşleri ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçeklere ek olarak, öğrencilerle açık uçlu soruların yer aldığı “yarı yapılandırılmış görüşme” yapılmıştır. Veriler, “hiyerarşik doğrusal modelleme yöntemiyle” Stata10.1 kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre; hem kurban hem de zorba çocuklarda düşük özsaygı ve okul ortamı hakkında olumsuz düşünceler tespit edilmiştir. Zorbalığa başvurmasa da zorbalığı normal bir davranış olarak gören çocuklarda zorba çocuk olma eğiliminin daha yüksek olduğu ve bu verilerin cinsiyete ve yaşa göre herhangi bir değişim göstermediği belirlenmiştir. Kurban olma durumu küçük yaşlarda daha çok görülürken; kurban çocuk olmanın, kendilerinden büyük çocuklara göre zayıf, kısa boylu olma vb. gibi faktörlere bağlı olduğu belirtilmiştir. Araştırmaya göre; çocuklar fiziksel olarak geliştikçe, kurban olma durumu zorbalığa dönüşmekte ve bu çocukların zorbalığı kendilerini korumak için bir önlem olarak kullandığı görülmüştür. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu ise; okul ortamı hakkında olumlu düşüncelere (okul iyi bir yerdir, öğretmenlerim güvenilir insanlardır, sınıf arkadaşlarım bana karşı saygılıdır vb.) sahip çocuklar daha az zorba ve kurban çocuk davranışı eğilimi göstermektedir.

Asimopoulos, Bibou-Nakou, Hatzipemou, Soumaki ve Tsiantis (2014); Yunan ilköğretim okullarında öğrencilerin ve öğretmenlerin zorbalıkla ilgili düşünceleri, görüşleri, önbilgileri ve tutumları üzerine bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada grup çalışması yapılmış, öğretmen ve öğrencilere açık uçlu sorular sorularak veriler elde edilmiştir. Veriler” içerik analizi” yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre; öğrenciler akran zorbalığını büyük bir problem olarak görmüşler, bu sorunun olumsuz etkilerini deneyimlemişler ve akran zorbalığı yaşadıklarında yetişkinlerin özellikle de öğretmenlerinin desteğine ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Ancak buna rağmen; öğrenciler yetişkinlerden yeterli desteği göremediklerini açıklamışlardır. Öğretmenler ise, akran zorbalığının genellikle fiziksel şiddet olarak gerçekleştiğini belirtirken, bu durumun aileleri de endişelendirdiğini belirtmişlerdir.

Helsinki Üniversitesi’nde Repo (2015) tarafından yapılan bir başka araştırmanın amacı ise okul öncesinde zorbalık davranışlarını anlamak ve bu davranışlara karşı etkili yöntemler yürütmektir. Araştırmada iki farklı veri toplama yöntemi kullanılmıştır, nitel araştırma yöntemi olarak okul öncesi öğretmenleri ve çocuklarla “görüşme” yapılırken; nicel verilerin elde edilmesi için ise erken çocukluk eğitimi uzmanlarına “anket” uygulanmıştır. Araştırmada;

çocukların ve öğretmenlerin zorbalığı nasıl anlamlandıracağı ve erken çocukluk eğitimi uzmanlarının görüşleriyle nasıl bir ilişkide olduğu önemlidir. Araştırmanın verilerinin analizi için “Kay-kare test, içerik analizi, pearson korelasyonu, Mann-Whitney U test ve doğrusal regresyon analizi” kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre; okul öncesi dönem çocuklarının %12.6’sı bir şekilde zorbalık davranışları içinde yer almaktadır. Zorbalık davranışları en çok akranlar arasındaki iletişim sorunlarından meydana gelmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre; özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler özel eğitime gereksinim duymayan öğrencilere göre daha çok zorbalık davranışlarına maruz kalmaktadır. Bu sebeple erken çocukluk eğitiminde; zorbalığı önlemeye yönelik programlar çocuklara hem bireysel olarak uygulanmalı hem de grup çalışması şeklinde yapılmalıdır. Genellikle yapılan çalışmalarda, çocuklarla grup çalışması yapılmamış, çocuklara bireysel olarak müdahale edilmek istenmiştir. Ancak yapılan araştırmalarda, grup çalışmalarına dahil olan öğrencilerde zorbalık davranışlarına daha az rastlanmaktadır.

İtalya’da Florance Üniversitesi psikoloji departmanının yaptığı “Zorbalığı Önlemede Öğretmenin Rolü” konulu araştırma da öğretmenlerin sınıftaki zorbalığı önlemede ki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. De Luca (2019)’un yaptığı araştırmada öğretmenin bireysel özelliklerinin (kabiliyet, mesleki memnuniyet, öz yeterlik) akran zorbalığına etkileri araştırılmıştır. Araştırma yaşları 25 ile 66 (ortalama: 48.21) arasında değişen 120 öğretmenle (%20’si erkek, %80’i kız); yaşları 11 ve 17 (ortalama: 13.09) arasında değişen 1056 öğrenci (%40.4’ü erkek, %59.6’sı kız) ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin %57’si ortaokula devam ederken %43’ü lisede öğrenim görmektedir. Araştırmada “likert skala anketi” kullanılmıştır. Verilerin analizinde Mplus 4.0 kullanılmıştır. Yapılan analizler, şiddet ve suç içeren davranışlar meydana geldiğinde, öğretmenin mesleki kabiliyetinin akran zorbalığını büyük oranda engellediğini söylemiştir. Ayrıca mesleğinden memnun olan öğretmenlerin sınıfında zorba-kurban olma düzeyi mesleklerinden memnun olmayan öğretmenlerin sınıfındaki zorba-kurban olma düzeyine göre çok daha düşüktür.

Yapılan çalışmalar genel olarak incelendiğinde; okullarda zorbalığın sıklıkla karşılaşılan bir problem olduğu, bazı durumlarda zorbalığın cinsiyete göre farklılık gösterdiği, zorbalığın önlenmesinde yetişkin desteğinin özellikle öğretmenin önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir.

2.10. Mizaç

Mizaç, çocukluğun çok erken dönemlerinden başlayan, çocukta görülen duygu, davranış ve dikkat süreçlerindeki biyolojik kökenli bireysel farklılıklardır (Rothbart & Bates, 1998). Sanson ve Rothbart'a (1995) göre ise mizaç, bireyin içsel ve dışsal uyarılara karşı gösterdiği bireysel farklılıklar ile kişinin tutum, davranış ve dikkat alanlarını kendine göre organize etmesidir. Mizacın genel olarak kabul görmüş tanımı ise; yaşamın erken döneminde başlayan ve yaşam boyunca değişmeyen kişinin sahip olduğu bireysel özelliklerdir (Ma, 2006). Mizaç hakkındaki ilk görüşler Romalılar ve Yunanlılar dönemine dayanmaktadır. Antik Yunanlılar davranışın çeşitliliğini insanlardaki biyolojik farkların sonucu olarak görmüşlerdir (Clark & Watson, 1999). Gessell ve çalışma arkadaşları yeni doğan bebeklerin davranışsal özelliklerinin farklılıkları üzerine çalışmış, kişinin davranışlarının kalıtsal olduğuna ve çevresel faktörlerle herhangi bir ilişkisi olmadığını belirtmiştir (Sarı, 2009). 1900'lerin başında psikanalist olarak çalışmalar yapan Jung, mizaç teorileriyle ilişkili olan bir kişilik kuramı oluşturmuş ve bu kuramda iki tür tutumdan bahsetmiştir. Jung bireylerin bu iki tutumdan (içe dönüklük ve dışa dönüklük) birine sahip olduğunu belirtmiştir (Rissanen, 2010). Dışa dönük kişiler insanlarla iletişime geçmeyi seven, duygularını ifade etmekte zorlanmayan, sosyal yönü gelişmiş kişilerdir. Bu tutumun aksine, içe dönük kişiler ise yalnızlığı insanlarla iletişim halinde olmaya tercih eden, duygularını kendi içinde yaşayan kişilerdir (Joyce, 2010).

Kişiler, dünyaya geldikleri andan itibaren çevrelerine adapte olmaya çalışırlar ve kişisel özelliklerine göre çevrelerindeki uyaranlara karşı tepkiler oluştururlar. Genetik faktörler mizacı belirlerken çevresel faktörlerde mizacı büyük ölçüde etkilemektedir. Belli bir ölçüde durağan olan mizaç, zamanla sosyalleşmenin, çevresel deneyimlerin sonucunda değişiklik gösterebilir (Cantekin & Gültekin Akduman, 2022). Çocuğu etkileyen çevresel faktörlerin başında aile gelir. Ebeveyn tutum ve davranışları, çocuğun kalıtsal özellikleriyle ilişki içinde olup, çocuğun gelişimini yetişkinlik süreci boyunca etkilemeye devam eder. Aile ve çocuk arasındaki karşılıklı etkileşim, çocuğun davranışlarını belirleyip mizacına etki ederken ailenin de davranışını, kişiliğini etkiler (Yoleri, 2017). Mizacı şekillendiren etkenler incelendiğinde annelerin kişilik özellikleri ile çocukların mizaç özellikleri arasında pozitif bir korelasyon vardır, bu sebeple annenin sahip olduğu olumlu ve olumsuz kişilik özellikleri çocukların mizaç özelliklerini de aynı doğrultuda etkilemektedir (Aytar vd., 2014). Aile faktörüne ek olarak, çocuğun sahip olduğu kültürel öğeler, içinde bulunduğu sosyal çevre çocuğun mizacını etkileyen önemli bir faktördür. Çocuğun desteklenmesi, teşvik edilmesi, kendini ifade edebilmesi bulunduğu

kültürel çevre ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple; mizaç ile çocuğun sahip olduğu sosyo-kültürel çevre birbirinden bağımsız düşünülmemelidir (Özaslan, 2021). Erken çocukluk dönem çocuklarının mizaç özellikleri ve çevreleri ile etkileşimleri üzerine yapılan çalışmalarda, mizaç çocuğun sosyal çevreye uyum, toplum içinde sergilediği davranışlar, sahip olduğu yeterlilikler, sosyal çevresiyle ve özellikle akranlarıyla kurduğu iletişimde çok önemli bir etkiye sahiptir (Arabacıoğlu, 2019). “Mizaç” ile “iletişim” terim olarak farklı anlamlar içerse de, yapılan birçok araştırmada bu iki kavramın birbiriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Çevresel faktörlerden etkilenen mizaç, etkileşim sırasında bireye gösterilen olumlu ve olumsuz uyararı algılar, anlamlandırır ve bu anlamlandırma sonucunda uyarana karşı bir tepki oluşturur. Gösterilen bu tepki, çocukların iletişim ve sosyal açıdan gelişimine etki eder (Akın Sarı, 2018).

Eren (2021), okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özelliklerini incelediği araştırmasında, mizaç ve cinsiyet arasında ilişki olduğunu saptamıştır. Sebatkarlık boyutunda kız çocuklarının daha avantajlı olduğu araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; kız çocuklarının dikkat ve sebat puanlarının erkek çocuklara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Annelerin görüşleri alınarak bu bulgulara ulaşılmış ve görüşlerin sonuçlarına göre değerlendirme yapılmıştır. Annelerin görüşleri çocuklarının cinsiyetine göre farklılık göstermiştir ve kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Uyumlu insanlar, başkalarıyla olumlu ilişkiler sürdürebilme yeteneğine sahip, güvenilir, adil olmaya çaba gösteren insanlardır (Kırman & Aslan Baysal, 2021). Başkalarının haklarına saygı duymak, duygularına karşı hassas olmak, empati yapabilmek uyumlu çocuklardan beklenen özelliklerdir. Özellikle; okul öncesi dönemde çocukların duyguları anlamlandırma ile sözlü ve fiziksel şiddet gösterme eğilimi arasında sıkı bir ilişki vardır. Duygusal olarak duyarlı, yakınlık ve uyumluluk mizaç özelliklerine sahip çocukların sosyal açıdan da olumlu gelişim gösterdiği ve bu durumun onları akranları tarafından tercih edilen, onaylanan bireyler yaptığı araştırmalar sonucunda saptanmıştır (Vlachou vd., 2014). Yapılan araştırmalarda; erkeklerin engellenme durumuyla karşı karşıya kaldığında kızlara göre daha huzursuz davranışlar gösterdiği, kızların ise böyle durumlarda daha kaygılı ve utangaç tavırlar içinde olduğu tespit edilmiştir. Kız çocuklarının kontrol becerileri erkeklere göre daha iyidir ve bu durum onların daha az davranış problemlerine sahip olmalarını sağlar. Yetişkinler de çocukların cinsiyetlerine göre farklı tepkiler vermekte, erkek ve kız çocuklarına karşı farklı yaklaşım içine girmektedirler (Cantekin & Gültekin Akduman, 2021).

Mizaç tepkisellik ve düzenleme olmak üzere iki ana yapıdan oluşur. Tepkisel bir çocuk olaylara karşı ani çıkışlar yapabilir, fakat kendini sakinleştirip öfkesini kontrol etme yoluna

gittiğinde ise düzenleme davranışı göstermiş olur (Kırman & Aslan Baysal, 2021). Vlachou (2004)'e göre, çevresine uyum gösteren ve başkalarının duygu ve durumlarıyla ilgili empati kurabilen çocukların akranlarıyla da pozitif bir iletişime sahip olması beklenir. Yakınlık ve uyum ile duygusal duyarlık mizaç özelliklerinin çocukları sosyal açıdan pozitif bir şekilde etkiler ve bu durum bu mizaca sahip çocukların akranları tarafından benimsenmesine sebep olur. Akranları tarafından kabul göremeyen çocukların zorbalığa daha sık başvurduğu söylenebilir. Bununla birlikte, akranları tarafından dışlanan çocuklar çevre tarafından zayıf görülebilir, hedef gösterilebilir ve mağdur seçilebilir (Metin Aslan & Tuğrul, 2014). Yapılan bir çalışmaya göre; çocuklarda duyguları kontrol etme ve duygusal farkındalığa sahip olma yetisi arttıkça, çocuklarda saldırganlık oranının azaldığı; çevreyle uyum içinde olunmasının da zorbalık davranışlarını azalttığı belirtilmiştir (Özyürek, 2023). Kişilik özelliklerinin zorbalıkla ilişkisinin incelendiği bir çalışmada, zorba çocukların stresle daha kolay baş edebildiği ve baskınlık özelliklerine daha çok sahip oldukları ortaya konulmuştur. Kurbanların ise daha itaatkar, kurallara uymaya çalışan ve yüksek öz denetim özelliğine sahip olduğu belirtilmiştir (Çağrı, 2010). Kişilik özelliklerinin çocukların zorba ve kurban olmasında belirleyici bir etkisi olduğunu savunan ergenler üzerinde yapılan başka bir araştırmada, nevrozluğun kurban çocuk olma da ve çevreyle uyumlu olmanın hem zorbalıkta hem kurban çocuk olmakta olumsuz bir yordayıcı olduğu tespit edilmiştir (Zhang vd., 2021). Araştırmalarda mizaç özelliklerinin zorba ve kurban çocuk olma da belirleyici bir etkisi olduğu saptanırken, mizacın seyirci olma da belirleyici bir etken olduğu tespit edilmemiştir (Özyürek & Kurnaz 2019). Sonuç olarak; çocukluğun erken dönemlerinde başlayan yaşam boyu sabit kalıp değişim göstermeyen bireysel farklılıklar olarak adlandırılan mizaç özelliklerinin, kişinin yaşamını etkileyen birçok değişken üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Kişisel tercihler, eğilimler, kararlar, olaylara karşı verilen tepkiler insanlar arasındaki farklılıkları ortaya çıkarır ve kişilerin mizaç özelliklerine göre değişiklik gösterir.

2.11. Mizaç Yaklaşımları

Mizaç ve özelliklerini açıklamak için farklı yaklaşımlar olsa da; mizaç kavramını ele alan dört ana yaklaşım vardır. Bunlar; Thomas ve Chess'in (1977) "Klinik Modeli", Rothbat ve Derryberry'nin (1981) "Gelişimsel Modeli", Buss ve Plomin'in (1975;1984) "Duygusallık-Aktiflik-Sosyallik Modeli" ve Kagan ve arkadaşlarının (1978;1988) "Çekingenlik ve Girişkenlik Modeli"dir.

2.11.1 Thomas ve Chess'in Klinik Modeli

Bu model, çocuğun bir duruma karşı nasıl davranış sergileyeceğini açıklarken bu davranışı neden sergileyeceği hakkında bir bilgi vermemektedir. Thomas, Chess ve arkadaşları çocukların olumsuz davranışlarıyla ilgili genel yaklaşımları ele alırken, çevresel faktörlerin etkisiyle oluşan olumsuz durumlara gösterilen bireysel farklılıkların etkisini anlamaya çalışmışlardır (Thomas, Chess, & Birch; 1968; Thomas & Chess, 1977). Thomas, Chess ve arkadaşları, aynı aile ortamında büyümüş çocuklar arasındaki bireysel farklılıkları, olumlu tutum sergileyen ebeveynlerin problemli davranış gösteren çocukları ve uyum sorunu yaşamaya meyilli çocukların çevresine uyum sağlamada başarılı olmasını incelemişlerdir. Bu çalışmaların sonucunda aile tutumunun ve çevresel faktörlerin, çocuğun negatif davranışlar sergilemesinde tek başına etkisi olmadığını savunmuşlar ve 1956 yılında çocuk mizacına yönelik, Alexander Thomas ve Stella Chess'in iş birliği ile "New York Boylamsal Çalışması" nı başlatmışlardır (Clark & Watson, 1999). Kişileri bebeklikten yetişkinliğe kadar izleyen "New York Boylamsal Çalışması" ndan elde edilen sonuçlara göre her çocuğun bireysel davranış türlerinin, 9 farklı mizaç özelliklerinin birleşiminden meydana geldiği belirlenmiştir (Thomas vd.,1963). Bu mizaç özellikleri aşağıda açıklanmıştır:

- **Aktivite Düzeyi:** Çocuğun gün içinde aktif, hareketli olduğu zamanların, aktif olmadığı zamanlara oranı olarak tanımlanmaktadır.
- **Ritmiklik-Biyolojik Düzenlilik:** Çocuğun herhangi bir fonksiyonunun zaman içindeki düzenliliği başka bir deyişle rutinlerinin tahmin edilebilir olması. Örneğin; uyku-uyanıklık, açlık, tuvalet alışkanlıkları vb.
- **Yaklaşma ya da Çekingenlik:** Çocuğun farklı veya daha önce hiç karşılaşmadığı bir uyarana yönelik ilk tepkisi.
- **Uyumluluk:** Çocuğun çevresindeki değişikliklere adapte olma, uyum sağlama düzeyi
- **Tepkilerin Yoğunluğu:** Çocuğun olaylara, durumlara karşı gösterdiği tepkinin (olumlu ya da olumsuz) etkisi ve kuvveti.
- **Uyarılma Eşiği:** Çocukta gözle görülür, hissedilebilir şekilde bir tepki uyandırabilmek için gerekli olan uyarıcının şiddeti ve yoğunluk düzeyi.
- **Huyların Niteliği:** Olumlu, mutlu davranış miktarı ile düşmanca, huzursuz ve olumsuz davranış miktarının karşılaştırılması.
- **Dikkat Dağılıklığı:** Dışarıdan gelen, çevresel bir uyarının çocuğu herhangi bir uğraşından alıkoyma durumu ve bu durumun kolaylıkla gerçekleşip gerçekleşmediği.

- **Dikkat Süresi ve Devamlılık:** Çocuğun belli bir işe, duruma karşı konsantrasyon olma süresi ve bu işe devam etmedeki sebatı.

Yukarıdaki mizaç özelliklerinden yararlanarak da üç temel mizaç tipi belirlenmiştir. Bunlar:

1. Kolay ya da Değişken Çocuk: yaptığı işe odaklanabilen, konsantrasyon seviyesi oldukça yüksek, özgüveni, özsaygısı olan, genellikle, huzurlu, sakin, organize olmayı seven ve değişikliklere çabuk adapte olabilen çocuklardır. Çocukların yaklaşık %40'ı bu gruba girmektedir.

2. Aktif, Alıngan ya da Zor Çocuk: Huzursuz, dikkatsiz, dürtüsel ve kurallara uymayı reddeden çocuklardır. Çocukların yaklaşık %10'u bu gruba girmektedir.

3. Yavaş, Samimi ya da Tedbirli Çocuk: Özeleştirel ve yetişkinler tarafından onaylanan, utangaç, kurallara itaat eden çocuklardır. Çocukların yaklaşık %15'i bu gruba girmektedir (Thomas, 1986; ve Zentner & Bates, 2008).

Hiçbir gruba dâhil olmayan %35'lik grup ise farklı özelliklerin birleşimine sahiptir.

Çocuklar doğuştan yukarıda belirtilen mizaç tipleriyle dünyaya gelir ve karşılaştıkları her duruma ve yeni tecrübelerle karşı mizaç tiplerine göre farklı cevap verirler. Örneğin, zor çocuklar içinde bulundukları duruma adapte olmakta zorlanırken, kolay çocuklar yeni durumlara daha kolay adapte olabilirler (Berns 2013; Berk 2013). Yapılan araştırmalarda, zor mizacı olan çocuklar yaşlıları tarafından kabul görmeme, sosyal olarak dışlanmışlık gibi sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Ayrıca bu çocukların davranışsal problemleri de mevcuttur (Walker, Berthelson & Irving 2001). Zor mizaca sahip çocuklar, uyku problemleri yaşarken dengeli beslenme konusunda da sorunlar yaşarlar. Bu çocuklar, değişikliklere karşı dirençli bir tavır sergilerler ve öfkelerini kontrol etmekte zorlanırlar (Uçar, 2017). Yavaş mizaçlı çocuklar, zor mizaçlı çocuklara göre yeni oluşumlara, değişikliklere daha olumlu yaklaşırken, daha sakin ve nadiren saldırgan çocuklar olarak adlandırılabilir (Uçar, 2017). Yavaş mizaçlı çocuklar daha çok kurban olma eğilimi gösterirler. Bu çocuklar sakin bir yapıya sahip olmakla birlikte maruz kaldıkları zorbalık karşısında tepki verip hareketlilik gösterebilirler. Bundan dolayı yavaş mizaçlı çocukların hareketlilik düzeyi arasında da olumlu bir ilişki vardır (Uçar, 2017).

Thomas ve Chess yaptıkları araştırmalar sonucunda, mizaç ile ilgili “Uyumluluk Derecesi Teorisi”ni geliştirmişlerdir. Sadece mizaç değil, çevresel faktörler ve aile de çocukların gelişim düzeylerini etkiler. Uyumluluk teorisine göre, mizaç ile çevrenin gereksinimlerinin birbiriyle uyum içerisinde olması gerekir (Carey & Mc Devitt, 1994). Uyumluluk derecesi teorisini anlamak için bazı hususlar vardır:

- Çocuk ve çevresinin ihtiyaçlarını ortak bir zeminde eşleştirmesini sağlamak.
- Çocuğun karşılaştığı durumlara karşı empatik bir tavır sergilemesine olanak verir.
- Çocuğun olaylar karşısında tepkilerini daha iyi belirlemesini, davranışlarını iyi yönetmesini sağlamak.
- Ailelerin çocuklarıyla ilgili gerçekleşmesi mümkün olmayan beklentiler içerisine girmesini engellemek.
- Çocuk içinde bulunduğu durumlarda kendine uygun olan seçimler yapar ve bunun sonucunda başarının temelini oluşturur (Carey & Mc Devitt, 1994).

New York Boylamsal Çalışmasındaki dokuz mizaç boyutundan esinlenen Avustralyalı araştırmacılar, Avustralya Mizaç Ölçeği'nde (Australian Temperament Project (ATP) dört boyut tanımlamışlardır. Bu boyutlar;

- **Sebatkârlık:** Çocuğun zor bir durum karşısında, başladığı aktiviteyi ne kadar uzun süre devam ettirdiğidir. Aktiviteyi yaparken harcadığı bu süre çocuğun sebatkarlığının belirleyicisidir (Thomas, Chess & Birch, 1968).
- **Sıcakkanlılık – Utangaçlık:** Çocuğun yeni bir durumla karşılaştığında, bu duruma karşı gösterdiği tavrını belirtmektedir (Thomas & Chess, 1977).
- **Tepkisellik:** durumlara karşı gösterilen abartı davranışlara denilmektedir. Hırçınlık, sinirli olma veya genel olarak problemlili davranışlar tepkiselliğe örnek gösterilir (Sanson vd., 2009).
- **Ritmiklik:** Çocuğun sürekli yaptığı davranışları, günlük rutinlerini (uyuma-uyanma, yeme-acıkma gibi.) nitelemek için kullanılmıştır.

Sonuç olarak; Thomas, Chess ve arkadaşları çocukların davranışlarını belirleyen faktörler üzerine odaklanmış ve özellikle çevresel etkilerin önemini vurgulamıştır. Bulgularıyla, aile tutumlarının ve çevresel faktörlerin çocukların negatif davranışları üzerindeki etkilerini daha derinlemesine anlamamızı sağlamıştır. Özellikle vurguladıkları nokta, tek bir faktörün (örneğin sadece aile tutumunun veya sadece çevresel faktörlerin) çocuğun davranışlarını açıklamak için yeterli olmadığıdır. Bunun yerine, çocuğun davranışlarını anlamak için birden fazla etkenin bir arada değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

2.11.2. Rothbarth ve Derryberry'nin Gelişimsel Modeli

Mizaç bu modelde, tepkisellik ve öz düzenleme farklılıkları üzerinden açıklanır. Tepkisellik, çevresel ve genetik faktörlerden etkilenecek bireyin verdiği reaksiyonları içerir. Öz

düzenleme ise; kontrolsüz davranışları kısıtlayan, kişinin kendi davranışlarını, düşüncelerini, duygularını yönetebilme becerisidir (Cook & Cook, 2009).

Bu yaklaşımda, mizacın üç boyutu ele alınmaktadır:

- ***Dışadönüklük***; grup faaliyetlerine ve etkinliklere katılım, heyecanlı olma
- ***Olumsuz Duygulanma***; korku, öfke-hayal kırıklığı ve sosyal açıdan huzursuz olma,
- ***Çaba Gösterme Kontrolü***; engelleyici durumlar, dikkat, odaklanma, anlayış gösterme (Posner & Rothbart, 2007; Rothbart & Bates, 2006).

Bu yaklaşım duygu düzenlemesine, ayrıca dikkat, algı, odaklanma ve nörobiyolojik etkilere yer vermektedir (Zentner & Bates, 2008).

2.11.3. Buss ve Plomin'in Duygusalılık- Etkinlik-Sosyallik Modeli

1975 yılında geliştirilen bu modelde mizacın oluşumunda erken çocukluk yıllarının (özellikle 2 yaş dönemi) öneminden bahsedilmiştir. Mizacın genetik faktörlerin etkisi altında, değişmeyen, kendini koruyan bir yapısının olduğu vurgulanmıştır. Hem çocuklar hem yetişkinler için uyarlanabilecek üç mizaç boyutu vardır: duygusalılık, etkinlik ve sosyallik. Duygusalılık; bireylerin duygusal anlamda yoğunluğunu gösterir. Bu kişilerde, çok sık ağlama, korkma ve öfke kontrolünde zorlanma görülür. Etkinlik; bireyin genel olarak enerji düzeyini gösterir. Etkinlik düzeyi yüksek olan çocuklarda, hareketli oyunlara yönelme, aşırı hareketlilik, oturması istendiğinde hemen kıpırdamaya başlama gibi durumlar gözlenir. Sosyallik ise; kişinin başka insanlarla iletişim içinde olma, yakınlık kurma isteğidir. Başka çocuklarla oynamak, insanları sevmek, onlara karşı cana yakın olmak sosyallik için örnek gösterilebilir (Buss & Plomin, 1984).

2.11.4. Kagan'ın Biotipik Modeli

Kagan (1988)'in geliştirdiği bu model, tek boyut altında oluşturulmuştur. Bu modele göre mizaç çekingen olma ve çekingen olmama boyutu ile ele alınır. Bu boyutta çocukların yeni durumlara karşı verdikleri tepkilere, utangaç veya çekimser olup olmamasına değinmiştir. Kalıtsal olarak aynı özelliklere sahip çocukların içinde bulunduğu çevresel koşullar ve psikolojik özellikleri bu modelde incelenmektedir. Diğer modellerde de olduğu gibi, Kagan'da mizacı biyolojik temelli, genetik faktörlere dayanan, kalıtsal bir davranış olarak ele almıştır (Akbaş 2016).

Yukarıdaki modellere ek olarak Chaplin (2013) çocuk mizacını dört kategoriye ayırmıştır:

- **İyimser:** insanlarla iletişime geçmeyi seven, mutlu, karar vermekte zorlanan, unutkan, sıkılğan, sosyal açıdan gelişmiş ve motivasyonu yüksek çocuklardır.
- **Soğukkanlı:** sakin, ılımlı, aktif olmayı sevmeyen, kurallara itaat eden, evcil, kararsız, barışçıl çocuklardır.
- **Hüzünlü:** Kaygılı, düzenli, olaylara kötümser yaklaşan, çalışmayı seven, utangaç, mücadeleci ve mükemmeliyetçi çocuklardır.
- **Öfkeli:** Hemen öfkelenen, insanlara emir vermekten hoşlanan, kararlı, lider ruhlu, otorite kurmayı seven, kendi potansiyeline inanan çocuklardır.

Çocuklar hangi mizacın alt boyutuna sahip olurlarsa olsunlar, ebeveyn ve öğretmenlerin çocukların mizaç özelliklerini göz önünde bulundurarak davranışları çocuklar, aileler ve öğretmenler için önemli bir durumdur. Mizacın çocuklar üzerinde; akademik başarı, okula karşı adaptasyon, çevreye uyum, özerklik konularında çok büyük etkileri söz konusudur (Eisenberg vd. 2009). Çocukların yoğun problemlerle karşılaştığı erken çocukluk döneminde, çocuklarda görülen adaptasyon ve davranışsal problemlerin sebebinin mizaçtan kaynaklandığı belirtilmiştir (Baker vd. 2005). Çok hareketli olmak veya sert bir yapıya sahip olmak vb. davranışların mizaçtan kaynaklandığı yapılan araştırmalarla desteklenmiştir (Barron & Earls 1984; Bates, Olson, Pettit & Bayles, 1982). Bu çalışmalarla çocukların mizaç özellikleriyle, sergilediği davranışlar arasında çok yakın bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çoğu davranışların şekillendiği okul öncesi dönem, kişilerin yetişkinlik dönemlerini şekillendiren insan hayatında önemli bir yere sahip kritik bir dönemdir. Bu dönemde çocukların akran ilişkilerinin temelleri atılır ve okul öncesi dönemdeki mizaç özellikleri ile zorba-kurban çocuk ilişkisi incelenerek ileride karşılaşılabilecek sorunların önüne geçilebilir (Sakarya & Pekdoğan, 2020).

2.12. Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığı ve Mizaç

Akran zorbalığı tüm yaş gruplarında ortaya çıkabilecek bir durum iken; okul çağındaki çocuklar arasında da oldukça sık görülmektedir. Özellikle erken çocukluk döneminde akranlar arasında zorbalık, kurban çocuk davranışları ortaya çıkmaktadır. Zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışlarının ortaya çıkmasına neden olan birçok faktör vardır, mizaç özellikleri de bu faktörlerden biridir. Bazı kişilik özellikleri çocukların akran zorbalığında kurban veya zorba olmasında belirleyici bir etkiye sahip olur. Yapılan iki değişkenli bir analiz araştırmasına göre; davranış problemleri ve hiperaktivite sorunu yaşayan çocukların kurban çocuk olma oranı diğer çocuklara göre daha yüksektir (Alsaker, 2008). Okul öncesi kurumlarında çocukta bulunan

hiperaktivite ve davranış problemleri öğretmen açısından öğrenme durumlarını etkileyen bir durum iken; akranlar arasında çocukların kurban olmasını tetikleyen mizaç özellikleridir. Davranış problemleri ve hiperaktivite genellikle okul öncesi dönemde serbest oyun zamanlarında meydana gelir (Alsaker, 2008). Bir başka araştırmaya göre; duygusal yönü ağır basan çocukların kurban olma eğilimi gösterdiği belirtilmiştir. Kurban çocuk olma ve duygusallık durumlarının karşılıklı ilişki içinde olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak; kurban çocuk olan ve akranları tarafından dışlanan çocukların depresif kişilik özellikleri gösterdiği de saptanmıştır (Gazelle, 2003). Bir başka çalışma ise; öz denetimi yetersiz, agresif, kurallara itaat etmekte zorlanan ve memnuniyetsiz tavırlar sergileyen çocukların akran zorbalığına başvurduğu, zorba çocuk olma eğilimi gösterdiği görüşünü desteklemektedir (Bollmer, 2005). Zorba çocuklar düşük öz saygı ve duygularını özgürce açıklama gibi kişilik özelliklerine sahiptirler. Hem arkadaş grupları hem de aile bireyleriyle çelişkili bir ilişki içerisindeyler (Rigby, 1997). Çocuğun sahip olduğu öz saygı seviyesi o çocuğun zorba olma durumuyla negatif bir ilişki içerisindeydir. Öz saygısı düşük olan çocuk akran zorbalığına başvururken, öz saygı seviyesi arttıkça zorba olma durumunda azalma görülmektedir (Kirkham, 2001). Yapılan bir çalışmaya göre; yumuşak başlı ve nazik yapısı olmayan ve dışa dönük çocukların zorba çocuk olma oranı diğer çocuklara göre daha yüksektir. Dışadönük çocuklar sosyal olmayı, başkaları ile iletişim halinde olmayı severler ancak her zaman bu iletişimlerini olumlu yönde kullanamazlar. Çoğu zaman, akranlarıyla iletişim kurma çabaları onları kızdırmak, dalga geçmek vb. şekillerde olabilir. Bu nedenle, dış dünyaya açık olan çocukları potansiyellerini ortaya çıkarmak için spor, tiyatro benzeri aktivitelere yönlendirmek gerekir (Tani, 2003). Başka bir açıdan da kurban çocukların mizaç özellikleri incelendiğinde; bu çocuklarda en az zorba çocuklar kadar agresif yapıya sahip olan çocuklardır. Akranı tarafından maruz kaldığı saldırgan davranışları tolere edebilmek için kurban çocuk da maruz kaldığı zorbalığa karşılık agresif davranışlar sergileyebilirler. Ayrıca kurban çocukların; farkındalığının, öz bilinç ve güven duygusunun yeteri düzeyde olmadığını destekleyen çalışmalar da mevcuttur (Bollmer, 2006). Empati kurabilme özelliğinin de zorba çocuk olma ile yakından ilişkisi vardır ancak bu mizaç özelliğinin okul öncesi dönem çocukları üzerinde bir etkisi saptanamamıştır. Empati kurma; ikinci çocukluk ve ergenlik döneminde bulunan çocuklar için belirleyici bir mizaç özelliğidir (Lovett, 2006). Sonuç olarak; çocukların zorba, kurban, pasif-zorba çocuk davranışları göstermesi birçok durumdan etkilenir ve birçok faktöre göre değişim gösterir. Yukarıdaki çalışmaların da gösterdiği gibi; mizaç özellikleri, çocukların akran zorbalığına yönelmesi, akran zorbalığında çocuğun hangi rolü üstlendiği ile ilgili belirleyici bir role sahiptir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın problemine uygun olarak seçilen araştırmanın yöntemi, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama süreci, verilerin analizi ile ilgili alt başlıklar yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, okul öncesi dönem çocukları mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Büyüköztürk vd. (2020), sayısal değerler kullanılarak genellenebilir sonuçlara ulaşılmasını sağlayan, değişkenlerin birbiri ile ilişkilerinin açıklanmasına dayanan ve çeşitli gruplar arasında karşılaştırmalar yapılabilmesini sağlayan yöntemi *nicel araştırmalar* olarak tanımlamaktadır. İlişkisel Tarama (survey) modeli “*iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımına denir. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır*” (Karasar, 2011).

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmaya, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Kayseri ili, Kayseri Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı 2 bağımsız anaokulunda bulunan 270 çocuk dahil olmuştur. Yaşanan veri kayıpları ve eksik kalan ölçekler sonucunda toplam 157 çocuk araştırmanın çalışma grubuna dahil edilmiştir. Çocuğun mizaç özelliklerine ilişkin veriler çocukların ebeveynlerinden; zorba-kurban-pasif zorba davranışlarına ilişkin bilgiler ise okul öncesi öğretmeninden, mizaç özelliklerine ilişkin veriler ise ebeveynlerinden elde edilmiştir. Araştırmanın örneklem seçiminde “*kolay ulaşılabilir durum örnekleme/uygun örnekleme*” kullanılmıştır. *Kolay ulaşılabilir durum örnekleme* olasılık temelli olmayan, çalışmaya hız ve pratiklik sağlayan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Örneklem doğruluğu zaman ve paradan ekonomiklik ilkesi nedeniyle uygun örnekleme tercih edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan çocukları cinsiyet ve yaşına ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1 *Çocuğa ilişkin kişisel bilgiler*

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kız	84	53,50
	Erkek	73	46,50
	Toplam	157	100,0
Yaş	4 yaş	14	8,92
	5 yaş	66	42,03
	6 yaş	77	49,05
	Toplam	157	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma grubundaki çocukların %53,5’i kız ve %46,5’i erkektir. Çocukların yaklaşık %8.92’si 4 yaşında, %42.03’ü 5 yaşında ve %49.05’i 6 yaşındadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri hakkında veri elde etmek için Özyürek, Gözün Kahraman ve Pekdoğan (2020) tarafından geliştirilen “*Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği*” ve çocukların zorba-kurban çocuk davranışları hakkında veri elde etmek amacıyla Özyürek ve Kurnaz tarafından geliştirilen “*Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu*” kullanılmıştır.

3.3.1. Çocuklar için Mizaç Ölçeği

Özyürek, Gözün Kahraman ve Pekdoğan (2020) tarafından geliştirilen “*Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği*” okul öncesine devam eden çocukların ebeveynlerine uygulanmıştır. Ölçek toplam 33 maddeden oluşmaktadır. “Aktivite Düzeyi (1-5. maddeler)”, “Yakınlık ve Uyum (4-9. maddeler)”, “Duyusal Hassasiyet (10-14. maddeler)”, “Tepkisellik Durumu (15-20. maddeler)”, “Dikkat ve Sebat (21-24. maddeler)”, “Ritmiklik (25-28. maddeler)” ve “Duyusal Duyarlık (29-33. maddeler)” olmak üzere 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin görüş kısmı soldan sağa “1-Her Zaman, 2-Çoğunlukla, 3-Bazen, 4-Nadiren, 5-Hiçbir zaman” biçiminde sıralanmıştır. Alt boyutlarda yer alan madde sayısına göre alınan en düşük ve yüksek puanlar değişiklik göstermektedir. Örneğin; Aktivite Düzeyi alt boyutu 5 madde olup alınabilecek en düşük puan 5 ve en yüksek puan 25’tir. Yakınlık ve Uyum alt boyutu 6 maddeden oluşur, elde edilebilecek en düşük puan 6 ve en yüksek puan 30’dur. Duyusal Hassasiyet alt boyutu 5 madde olup alınabilecek en düşük puan 5 ve en yüksek puan 25’tir. Tepkisellik Durumu alt boyutu 5 maddeden oluşur, alınabilecek en düşük ve en yüksek puan 5 ve 25’tir. Dikkat ve Sebat alt

boyutu 4 maddeden oluşur, elde edilebilecek en düşük ve yüksek puan 4 ve 20'dir. Ritmiklik alt boyutu 4 maddeden oluşur ve alınabilecek en düşük puan 4 ve en yüksek puan 20'dir. Duygusal Duyarlılık alt boyutu 5 maddeden oluşur ve alınabilecek en düşük ve en yüksek puan 5 ve 25'tir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçme aracının kapsam geçerliği uzman görüşü ile belirlenmiş, yapı geçerliği için ise Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Güvenirlik çalışmalarında ise, düzeltilmiş madde toplam korelasyonu, alt ve üst %27'lik dilim güvenilirliği ve Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısından yararlanılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenirlilik katsayısı, ölçeğin tümü için 0,85 olarak belirlenmiştir. Alt boyutlara göre ise Aktivite Düzeyi alt boyutu için 0,79; Yakınlık ve Uyum alt boyutu için 0,82; Duyusal Hassasiyet alt boyutu için 0,57; Tepkisellik Durumu alt boyutu için 0,82; Dikkat ve Sebat alt boyutu için 0,62; Ritmiklik alt boyutu için 0,78; Duygusal Duyarlılık alt boyutu için 0,80 olarak hesaplanmıştır.

3.3.2. Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu

Özyürek ve Kurnaz (2019) tarafından geliştirilen okul öncesinde öğrenim gören çocukların öğretmenlerinin görüşleri alınarak uygulanan “*Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu*” toplam 32 maddeden oluşmaktadır. Okul öncesi öğretmeni tarafından çocuğa ilişkin gözlemlere göre her çocuk için ayrı ayrı doldurulmaktadır. Her ifade için “Evet” 1 puan, “Hayır” 0 puan olarak puanlanmaktadır. Ölçek “Zorba-Çocuk Davranışları (Z1-Z13.maddeler)”, “Kurban-Çocuk Davranışları (K1-K14.maddeler)” ve “Pasif Zorba-Çocuk Davranışları (P1-P5.maddeler)” olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,86, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,88 ve Pasif-Zorba Çocuk alt boyutu için ise 0,71 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlardan alınan yüksek puan, çocuğun zorba-kurban-pasif zorba olma eğiliminin hangisinin daha baskın olduğu hakkında fikir vermektedir. Ölçeğin, okul öncesi ve ilkokul döneminde zorba, kurban ve pasif zorba çocukların saptanmasında geçerli ve güvenilir veriler sunduğu sonucuna varılmıştır.

3.4. Veri Toplama Süreci

Uygulamaya başlanmadan önce Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan “Etik Kurulu Onayı” belgesi ve okul öncesi eğitim kurumlarında araştırma yapabilmek amacıyla ayse.meb.gov.tr adresi üzerinden başvuru formu doldurularak Milli Eğitim Bakanlığı'ndan araştırma izni alınmıştır. İzin ve onay işlemlerinin tamamlanmasının ardından okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler ve ailelerle iletişime

geçilmiştir. Araştırmanın amacı ve uygulama süreci hakkında bilgi verilmiştir. Çocuğunun araştırmaya katılması için onay veren aileler belirlenerek “Çocuklar için Mizaç Ölçeği” uygulanmıştır. Ölçeğin uygulanması 15-20 dakikada tamamlanmıştır. Araştırmaya katılan çocukların öğretmenleri ile uygun zaman dilimleri planlanarak “Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu” nun uygulanması sağlanmıştır. Formun uygulanması yaklaşık 10 dakika sürmüştür.

Çalışmada çocuklar için ZKDDF okul öncesi öğretmeni tarafından doldurulmuştur. Araştırmada güvenilirliği artırmak amacıyla öğretmenlerin formu iki hafta arayla yeniden doldurmaları istenmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özelliklerini incelemek amacıyla “Çocuklar için Mizaç Ölçeği” aracılığıyla ebeveynlerden elde edilen nicel veriler ve zorba-kurban çocuk davranışlarını değerlendirmek için “Zorba ve Kurban Çocuk Davranışları Değerlendirme Formu” aracılığıyla öğretmenlerden elde edilen nicel veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde cinsiyet ve yaşa ilişkin dağılımlar için frekans ve yüzdeleri verilmiş, ölçek puanları ortalamaları dikkate alınarak betimsel analizleri yapılmıştır.

Öğretmenlerden güvenilirlik tedbir ilkesi göz önünde bulundurularak aynı formu iki hafta arayla tekrardan doldurmaları istenmiştir. Birbiriyle ilişkili bu iki ölçüm arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi için normal dağılım göstermeyen veriler Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 2 ZKDDF iki ölçüm puanları (n=167) Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları

ZKDDF		n	$\bar{x}$	S	Negatif Sıra	Pozitif Sıra	z	p
Zorba Çocuk Davranışları	İlk ölçüm	167	1,83	3,20	0	5	-2,236	0,025*
	İkinci ölçüm	167	1,86	3,19				
Kurban Çocuk Davranışları	İlk ölçüm	167	2,14	3,09	3	5	-0,707	0,480
	İkinci ölçüm	167	2,15	3,09				
Pasif Zorba Çocuk Davranışları	İlk ölçüm	167	0,70	1,23	0	6	-2,449	0,014*
	İkinci ölçüm	167	0,74	1,26				

Tablo 2 incelendiğinde ZKDDF Zorba Çocuk ve Pasif Çocuk Davranışları alt boyutlarında iki farklı zaman diliminde yapılan ölçüm arasında anlamlı fark vardır ($p<0,05$). Bu durumun nedeni olarak öğretmenlerin ikinci kez ölçeği doldururken geçen zaman içinde yaşanan durumlarla ilgili değerlendirmelerinde farklılık olması düşünülebilir. Yapılan bu değerlendirme sonucunda Zorba Çocuk Davranışları ilk ve ikinci ölçüm arasında farklılık bulunan 4 veri, Pasif Zorba Çocuk Davranışları ilk ve ikinci ölçüm arasında farklılık bulunan 6 veri olmak üzere toplam 10 veri çıkarılarak 157 veri üzerinden analiz tekrar edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3 ZKDDF iki ölçüm puanları ($n=157$) Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları

ZKDDF		n	$\bar{x}$	S	Negatif Sıra	Pozitif Sıra	z	p
Zorba Çocuk Davranışları	İlk ölçüm	157	1,85	3,24	0	1	-1,000	0,317
	İkinci ölçüm	157	1,85	3,24				
Kurban Çocuk Davranışları	İlk ölçüm	157	2,07	3,10	3	5	-0,707	0,480
	İkinci ölçüm	157	2,08	3,10				
Pasif Zorba Çocuk Davranışları	İlk ölçüm	157	0,70	1,24	0	0	0,000	1,000
	İkinci ölçüm	157	0,74	1,24				

Tablo 3 incelendiğinde ZKDDF iki ölçüm seti arasındaki anlamlı farkın ortadan kalktığı görülmektedir. Buna göre verilerin analizine 157 çocuğa ilişkin veriler ele alınarak devam edilmiştir.

Zorba ve Kurban Davranışlarını Değerlendirme Formu (ZKDDF) için yapılan bu çalışmanın örnekleminde KR-20 güvenirliği, Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği (ÇMÖ) için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı incelenmiş, elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4 ZKDDF ve ÇMÖ güvenirlik analizi sonuçları

ZKDDF	Alt Boyutlar	KR-20
	Zorba Çocuk Davranışları	0,92
	Kurban Çocuk Davranışları	0,88
	Pasif Zorba Çocuk Davranışları	0,77
ÇMÖ		α
	Aktivite Düzeyi	0,78

Yakınlık ve Uyum	0,82
Duyusal Hassasiyet	0,60
Tepkisellik Durumu	0,78
Dikkat ve Sebat	0,60
Ritmiklik	0,74
Duyusal Duyarlık	0,79

Tablo 4'te görüldüğü üzere çalışmada kullanılan ZKDDF KR-20 güvenirlik katsayıları Zorba Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,92, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,88 ve Pasif Zorba Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,76 olarak belirlenmiştir. ÇMÖ Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları Aktivite Düzeyi için 0,78, Yakınlık ve Uyum için 0,82, Duyusal Hassasiyet için 0,60, Tepkisellik Durumu için 0,79, Dikkat ve Sebat için 0,60, Ritmiklik için 0,75 ve Duyusal Duyarlık için 0,79 olarak bulunmuştur. Ölçüm araçları için bu katsayının 0,70 ve üzeri olması güvenirliğin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2017). ÇMÖ Duyusal Hassasiyet ile Dikkat ve Sebat alt boyutları güvenirliklerinin kabul edilebilir, diğer alt boyutların güvenirliğinin ise yüksek olduğu söylenebilir.

Kişisel bilgiler ve ölçek puanları arası fark ve ilişkilerin belirlenmesinden önce hangi analizlerin yapılmasının uygun olduğuna karar vermek için verilerin normallik dağılımları incelenmiştir. Bu amaçla yapılan Kolmogorov Smirnov testi anlamlılık değerleri, çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 Ölçek puanları normallik dağılımları

	Çarpıklık	Basıklık
ZKDDF		
Zorba Çocuk Davranışları	1,756	2,073
Kurban Çocuk Davranışları	1,667	2,557
Pasif Zorba Çocuk Davranışları	1,947	3,335
ÇMÖ		
Aktivite Düzeyi	-0,883	0,375
Yakınlık ve Uyum	-0,196	-0,567
Duyusal Hassasiyet	0,021	-0,190

Tepkisellik Durumu	0,360	0,193
Dikkat ve Sebat	-0,419	-0,040
Ritmiklik	-0,955	1,579
Duygusal Duyarlık	-0,547	0,703

Tablo 5’te ZKDDF tüm alt boyutlarında çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 aralığında olmayıp normal dağılıma uygun olmadığı, ÇMÖ tüm alt boyutlarında ise bu değerlerin ± 2 aralığında ve normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir. Ölçek puanları medyan ve ortalama değerleri de incelenmiş, ZKDDF için bu değerlerin birbirinden farklı olduğu, ÇMÖ için ise bu değerlerin birbirine oldukça yakın olduğu gözlenmiştir. Ayrıca histogram grafikleri incelendiğinde ZKDDF için tek tepeli yapılar oluşmadığı, ÇMÖ için ise tek tepeli yapılar oluştuğu görülmüştür. Tüm bu değerler ve veri sayısı da dikkate alındığında, ZKDDF puanlarının normallik dağılımına uygun olmadığına ve ÇMÖ puanlarının normallik dağılımına uygun olduğuna karar verilmiştir (Mayers, 2013; Uysal ve Kılıç, 2022). Buna göre verilerin ZKDDF verilerinin analizinde parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testlerinin kullanılmasına, ÇMÖ verilerinin analizinde parametrik testlerden bağımsız örneklem t Testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmasına karar verilmiştir. ZKDDF verileri normal dağılmadığından iki ölçek puanları arasındaki ilişkinin belirlenmesinde, parametrik olmayan analizlerden Spearman Brown Korelasyon Katsayısı dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2017). Bu sebeple zorba, kurban, pasif zorba çocuk davranışları ile mizaç özellikleri arasındaki ilişkinin var olup olmadığını belirlemek, ilişki var ise bu ilişkinin düzeyini ve yönünü belirlemek amacıyla bu çalışmada Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Anlamlılık değeri 0,05 olarak alınmış, farkın anlamlı çıkması durumunda Mann Whitney U ve Tukey Testi kullanılarak farkın kaynağının belirlenmesi yoluna gidilmiştir.

BÖLÜM 4

BULGULAR

Bu bölümde, okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmanın alt problemleri doğrultusunda bulgular verilerek yorumlanmıştır.

1. Okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri nasıldır?

Tablo 6’da çocukların ÇMÖ puan ortalamaları dikkate alınarak yapılan mizaç özelliklerine ilişkin betimsel analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 6 Çocukların ÇMÖ ortalama puanları betimsel analiz sonuçları

ÇMÖ	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart
					Sapma
Aktivite Düzeyi	157	2,80	5,00	4,49	0,47
Yakınlık ve Uyum	157	1,75	5,00	3,77	0,74
Duyusal Hassasiyet	157	1,60	5,00	3,38	0,64
Tepkisellik Durumu	157	1,00	4,00	2,27	0,62
Dikkat ve Sebat	157	2,50	5,00	4,03	0,57
Ritmiklik	157	1,00	5,00	3,70	0,71
Duygusal Duyarlık	157	1,60	5,00	4,02	0,63

Tablo 6’da görüldüğü gibi çocukların ÇMÖ Aktivite Düzeyi ortalama puanı 4,49, Yakınlık ve Uyum ortalama puanı 3,77, Duyusal Hassasiyet ortalama puanı 3,38, Tepkisellik Durumu ortalama puanı 2,27, Dikkat ve Sebat ortalama puanı 4,03, Ritmiklik ortalama puanı 3,70 ve Duygusal Duyarlık ortalama puanı 4,02’dir. Alınan ortalama puanlar dikkate alındığında çocukların en yüksek puanı Aktivite Düzeyi alt boyutundan aldıkları ($\bar{x}=4,49$), bunu Dikkat ve Sebat ($\bar{x}=4,03$), Duygusal Duyarlık ($\bar{x}=4,02$), Yakınlık ve Uyum ($\bar{x}=3,77$), Ritmiklik ($\bar{x}=3,70$) ve Duyusal Hassasiyet ortalama puanlarının ($\bar{x}=3,38$) izlediği görülmektedir. Çocukların en düşük puanı Tepkisellik alt boyutundan ($\bar{x}=2,27$) aldıkları dikkat çekmektedir. Buna göre çocukların genel olarak aktivite düzeylerinin yüksek olduğu ve tepkisellik davranışlarının düşük olduğu söylenebilir. Yani çalışma grubundaki çocukların genel olarak etkinlikler içerisindeki motor hareketlilik düzeylerinin yüksek olduğu; öfke, korku, üzüntü gibi duygu ifadelerini gösterme yoğunluğunun normal/kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir (Özyürek vd., 2020).

2. Okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban-pasif zorba çocuk eğilimleri nasıldır?

Tablo 7’de çocukların ZKDDF puan ortalamaları alınarak yapılan zorba, kurban, pasif zorba çocuk davranışlarına ilişkin betimsel analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 7 Çocukların ZKDDF ortalama puanları betimsel analiz sonuçları

ZKDDF	N	En		Ortalama	Standart Sapma
		En Düşük	Yüksek		
Zorba Çocuk Davranışları	157	0,00	1,00	0,142	0,249
Kurban Çocuk Davranışları	157	0,00	1,00	0,147	0,222
Pasif Zorba Çocuk Davranışları	157	0,00	1,00	0,140	0,248

Tablo 7’de görüldüğü gibi çocukların ZKDDF ortalama puanları birbirine oldukça yakındır. Çocukların ZKDDF Zorba Çocuk Davranışları ortalama puanı 0,142, Kurban Çocuk Davranışları ortalama puanı 0,147 ve Pasif Zorba Çocuk Davranışları ortalama puanı 0,140’tır. Alınan ortalama puanlar dikkate alındığında çocukların daha çok kurban çocuk davranışları sergilediği, bunu zorba ve pasif zorba çocuk davranışlarının izlediği söylenebilir.

3. Okul öncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban-pasif zorba davranışları, çocuğun yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 8’de çocukların yaşına göre zorba, kurban, pasif zorba çocuk davranışlarına ilişkin analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 8 Çocukların yaşına göre ZKDDF puanları Kruskal Wallis H Testi sonuçları

ZKDDF	Yaş	N	$\bar{x}$	S	χ^2	p
Zorba Çocuk Davranışları	4 yaş	14	0,71	1,63	2,487	0,288
	5 yaş	66	1,78	3,36		
	6 yaş	77	2,11	3,34		
Kurban Çocuk Davranışları	4 yaş	14	1,07	1,73	1,087	0,581
	5 yaş	66	2,31	3,50		
	6 yaş	77	2,03	2,93		
Pasif Zorba Çocuk Davranışları	4 yaş	14	0,00	0,00	7,015	0,030*
	5 yaş	66	0,66	0,95		
	6 yaş	77	1,51	0,70		

*p<0,05

Tablo 8'e göre çocukların yaşı ile ZKDDF Zorba Çocuk ve Kurban Çocuk Davranışları puanları arasındaki fark anlamlı değildir ($p>0,05$), Pasif Zorba Çocuk Davranışları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Farkın kaynağına ilişkin yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda 4 yaşındaki çocukların Pasif Zorba Çocuk Davranış puanlarının ($\bar{x}=0,00$) 5 yaşındaki ($\bar{x}=0,66$) ve 6 yaşındaki çocukların puanından ($\bar{x}=1,51$) anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmüştür. Yani 5 ve 6 yaşındaki çocukların pasif zorba çocuk davranışları 4 yaşındaki çocuklardan daha yüksektir. Ayrıca çocukların zorba, kurban ve pasif zorba çocuk davranış puanlarının yaşla birlikte artış gösterdiği de dikkat çekmektedir.

4. Okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 9'da çocukların ÇMÖ ve ZKDDF puanları arası ilişki olup olmadığının, ilişki varsa hangi yönde bir ilişki olduğunun belirlenmesinde, ZKDDF verilerinin normal dağılım göstermemesi nedeniyle nonparametrik testlerden Spearman Brown Korelasyon analizi uygulanmıştır (Büyüköztürk, 2017). Çocukların zorba, kurban, pasif zorba çocuk davranışları ile mizaç özellikleri arasındaki ilişkiyi gösterir Spearman Brown korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 9 Çocukların ZKDDF ve ÇMÖ puanları Spearman Brown Korelasyon Analizi sonuçları

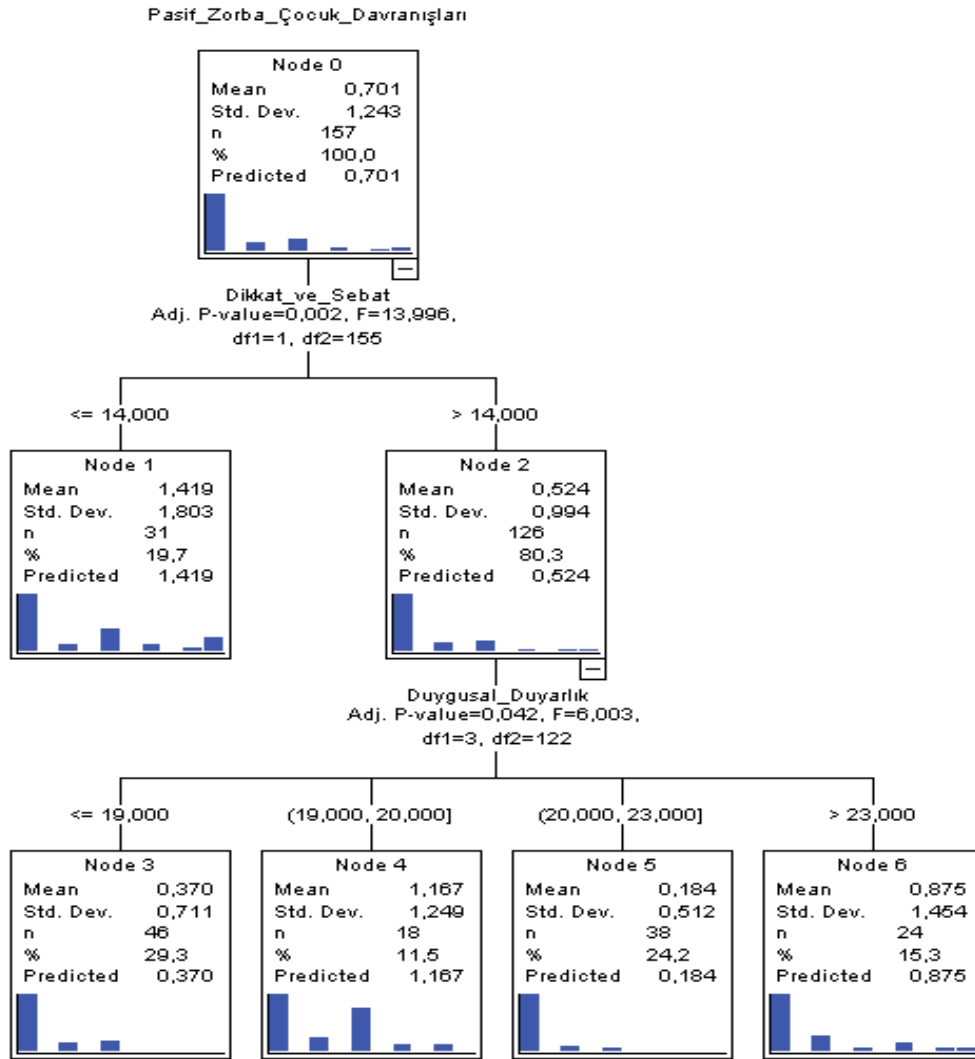
		Aktivite Düzeyi	Yakınlık ve Uyum	Duyusal Hassasiyet	Tepkisellik Durumu	Dikkat ve Sebat	Ritmiklik	Duyusal Duyarlık
1-Zorba	r	0,089	0,000	0,022	0,039	-0,177*	-0,091	0,058
Çocuk	p	0,266	0,998	0,786	0,631	0,026	0,259	0,472
Davranışları	N	157	157	157	157	157	157	157
2-Kurban	r	-0,038	-0,136	0,031	-0,013	-0,035	0,055	-0,073
Çocuk	p	0,632	0,089	0,696	0,868	0,665	0,497	0,361
Davranışları	N	157	157	157	157	157	157	157
3-Pasif Zorba	r	-0,047	-0,166*	-0,046	0,076	-0,146	-0,009	-0,029
Çocuk	p	0,558	0,038	0,568	0,345	0,067	0,916	0,719
Davranışları	N	157	157	157	157	157	157	157

Tablo 9'a göre çocukların ZKDDF Zorba Çocuk Davranışları ile ÇMÖ Dikkat ve Sebat, ZKDF Pasif Zorba Çocuk Davranışları ile ÇMÖ Yakınlık ve Uyum alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu ilişkilerin yönü incelendiğinde, çocukların ZKDDF Zorba Çocuk Davranışları alt boyut puanları ile ÇMÖ Dikkat ve Sebat alt boyut puanları arasında negatif yönlü düşük düzeyli bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0,177$,

$p=0,026$). Buna göre çocukların etkinliklerdeki dikkat ve sebatkarlık düzeyini ifade eden dikkat ve sebat düzeyleri arttıkça zorba çocuk davranışları azalmaktadır. Çocukların ZKDDF Pasif Zorba Çocuk Davranışları alt boyut puanları ile ÇMÖ Yakınlık ve Uyum alt boyut puanları arasında negatif yönlü düşük düzeyli bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0,166$, $p=0,038$). Buna göre çocukların yeni tanıştığı bireylere sıcak/yakın davranma ve yeni durumlara/ortamlara uyum sağlama düzeyini ifade eden yakınlık ve uyum düzeyleri arttıkça pasif zorba çocuk davranışları azalmakta veya çocukların yakınlık ve uyum düzeyi azaldıkça pasif zorba çocuk davranışları artmaktadır. Çocukların ZKDDF Kurban Çocuk Davranışları ile ÇMÖ alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir ($p>0,05$).

5. Çocukların mizaç özellikleri, zorba-kurban-pasif zorba davranışları sergilemelerinde farklılığa neden olmakta mıdır?

Çocukların mizaç özelliklerinin, zorba, kurban ve pasif zorba davranışları sergilemelerinde farklılığa neden olup olmadığının incelenmesi için CHAID analizi uygulanmıştır. CHAID algoritması, veri eğilimlerini tahmin etmede sık kullanılan, verileri karar ağaçları şeklinde boyutlandıran ve parametrik olmayan bir yöntemdir (Milanovic & Stamenkovic, 2017). CHAID analizinde çocukların ZKDDF Zorba Çocuk Davranışları, Kurban Çocuk Davranışları ve Pasif Zorba Çocuk Davranışları puanları bağımlı değişken ÇMÖ alt boyutlarında yer alan mizaç özellikleri ise bağımsız değişken olarak atanmıştır. Maksimum ağaç derinliği 3, örneklem sayısı ve risk faktörü dikkate alındığında üst düğümdeki minimum değer 30, alt düğümdeki minimum değer 15 olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda çocukların zorba ve kurban çocuk davranışlarının mizaç özelliklerinden etkilendiğine ilişkin bir karar ağacı yapısı olmamıştır. Pasif Çocuk Davranışları için oluşan üç düzeyi ve yedi düğümden oluşan karar ağacı yapısı Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Pasif zorba çocuk davranışlarını belirleyen mizaç özelliklerine ilişkin karar ağacı

Şekil 1’de görüldüğü gibi çocukların ZKDDF Pasif Zorba Çocuk Davranışları alt boyut puanlarını belirleyen en önemli mizaç özelliği Dikkat ve Sebat mizaç özelliğidir. Çocukların pasif zorbalık davranışları dikkat ve sebat mizaç özelliğine göre manidar farklılaşmaktadır ($F=13,996$; $p=0,002$). CHAID analizi çocukların dikkat ve sebat düzeylerini 14 puandan düşük olanlar ve 14 puandan yüksek olanlar olmak üzere iki kümeye ayırmıştır. Dikkat ve Sebat puanı 14’ün altında olan çocukların Pasif Zorba Çocuk Davranışları ortalama puanı 1,419, Dikkat ve Sebat puanı 14’ün üzerinde olan çocukların Pasif Zorba Çocuk Davranışları ise 0,524’tür. Dolayısıyla dikkat ve sebat düzeyi yüksek olan çocukların pasif zorba davranışlarının daha düşük olduğu söylenebilir.

Dikkat ve Sebat puanı 14'ün üzerinde olan çocukların Pasif Zorba Çocuk Davranışları puanını belirleyen en önemli mizaç özelliği duygusal duyarlıktır. Dikkat ve Sebat düzeyi yüksek olan çocukların pasif zorbalık davranışları Duygusal Duyarlık mizaç özelliğine göre manidar farklılaşmaktadır ($F=6,003$; $p=0,042$). CHAID analizi çocukları Duygusal Duyarlıkları açısından 19 puanın altında, 19-20 puan, 20-23 puan ve 23 puanın üzerinde olmak üzere dört kümeye ayırmıştır. Duygusal Duyarlık puanı 19'un altında olan çocukların Pasif Zorba Çocuk Davranışları puanı 0,370, 19-20 arasında olan çocukların puanı 1,167, 20-23 olan çocukların puanı 0,184, 23'ün üzeri olan çocukların puanı 0,875'tir.

Sonuç olarak; dikkat ve sebat mizaç özelliği düşük olan çocukların pasif zorba çocuk olma davranışları daha fazladır. Duygusal duyarlılığı ortanın üzerinde yüksek, dikkat ve sebat mizaç özelliği yüksek olan çocukların pasif zorba çocuk davranışları daha azdır.

BÖLÜM 5

TARTIŞMA

Bu araştırma, okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını, çocukların mizaç özelliklerinin zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışlarını yordama düzeyini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç çerçevesinde “Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği” ile okul öncesi eğitimi alan 157 çocuğun ebeveynlerinden, “Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu” ile ise bu çocukların okul öncesi öğretmenlerinden nicel bulgular elde edilmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular alan yazında daha önceki yapılan araştırma sonuçları ile ilişkilendirilmiş ve önerilere yer verilmiştir.

Araştırmada kullanılan “Çocuklar İçin Mizaç Ölçeği” ne ebeveynlerin verdiği cevaplar sonucunda; alt boyutların ortalama puanları hesaplanmıştır. Alt boyutlardan elde edilen ortalama puanlar dikkate alındığında; çocukların aktivite düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Çalışma grubundaki çocukların genel olarak oyun alanları veya diğer etkinliklerde enerjilerinin yüksek, hareketli etkinlikleri seven ve uzun süre hareketli etkinliklerle vakit geçirebilen, motor aktivite düzeyi gelişmiş çocuklar olduğu söylenebilir. Çalışma grubundaki çocukların aktivite düzeyinin yüksek olması okul öncesi dönemde sıkça rastlanılan bir durumdur, çünkü okul öncesi dönemde özellikle çocukların 2-6 yaşları arasında temel motor becerileri gelişmeye başlar ve bu dönem çocukların ileriki zamanlarda daha karmaşık becerilerin yapılabilmesi ve aktif bir yaşam sürdürülebilmesi için kritik ve hassas bir dönemdir (Gallahue vd., 2014). Ayrıca, okul öncesi dönemde temel motor becerilerinin öğretilmesi ve önemszenmesi, çocukta temel hareket yeterliliğinin oluşturulması Milli Eğitim Bakanlığı’nın da okul öncesi hedefleri arasındadır (MEB, 2013). Bundan dolayı çocukların hareket düzeylerini geliştiren, destekleyen etkinliklere, açık alan aktivitelerine yer verilir. Oyun ise okul öncesi dönemde, aktivite düzeyini artıran bir diğer faktördür. Okul öncesi dönemde temel hareket düzeyini geliştirmeye yönelik çalışmalarla karşılaşan çocuklar, koşma, zıplama vb. aktivitelere daha çok yönelirler. Özellikle okul öncesi dönem oyun eğitimin en önemli parçasıdır ve oyunlar genellikle harekete yönelik olmaktadır. Bu görüşü destekleyen bir başka çalışmada ise; çocuğun oyun sayesinde motor becerilerini geliştirdiği, fazla enerjisini atarak gerginlikten kurtulduğu belirtilmiştir (Aydın, 2005).

Tepkisellik durumu kişinin doğumunda başlayan ve oluşumuna devam eden mizacının önemli bir parçasıdır. Olaylara, durumlara verilen tepkiler kişiliğin bir yansımasıdır ve kişiye özeldir. Grolnick, McMenamy ve Kurowski (2006)' ye göre; mizaç, bebeklikte bile gözlemlenebilen; kişilerin çeşitli yönlerini, özelliklerini ortaya koyan bireysel farklılıklardır. Bu farklılıklar öfke, üzüntü, korku, sevinç, heyecan, ilgi gibi temel duyguların gösterilmesi ile ortaya çıkar. Bu Araştırmada alt boyutlardan alınan ortalama puanlarda, aktivite düzeyinin yüksek olmasına karşın tepkisellik davranışlarının düşük olduğu görülmüştür. Buna göre, çalışma grubundaki çocukların, öfke, korku, üzüntü gibi duygularla karşılaştığında verdiği tepkilerin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Çalışma grubundaki çocukların tepkisellik durumunun kabul edilebilir düzeyde olması çocukların öfke kontrolünü sağlayabildikleri, korku, üzüntü vb. olumsuz durumlara karşı normal reaksiyonlar gösterdiği, çevreye karşı sevgi, nefret vb. duygularının makul düzeyde olduğu söylenebilir. Tepkisel davranışların normal düzeyden fazla olması (öfke kontrolünü sağlayamama, nefret, üzüntü, korku duygularını çok yüksek seviyede yaşama vb.) okul öncesi dönemde çocukları saldırganlığa yönlendirebilir. Bu ifadeyi destekleyen bir başka çalışmada; öfkenin saldırganlığın ortaya çıkmasına sebep olan ve çocuklar arasında çeşitli problemlere yol açan en temel duygu olduğu belirtilmiştir (Spielberger vd., 1983). Bir diğer çalışmada ise; çocuktaki öfke seviyesinin yüksek olması, fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın pozitif yordayıcısı iken; üzüntü ve korku düzeyinin saldırganlık davranışları için negatif yordayıcı olduğu belirtilmiştir (Gao vd., 2010; Kivenson-Baron, 2010). Üzüntü veya korku seviyesi yüksek olan bir çocuk, saldırgan tavırlar sergilemek yerine, bu duygularıyla ilişkili olarak kendi içine kapanabilir ve insanlarla iletişime girmekten kaçınabilir (Reis, Habigzang & Sperb, 2015). Yukarıdaki sonuçlara göre; olaylara ve durumlara karşı verilen tepkilerin kabul edilebilir düzeyde olması aslında kişileri sosyal açıdan destekleyen, akranlarıyla iletişimini olumlu yönde etkileyen bir durumdur. Olaylara karşı tepkisiz kalmak nasıl akran iletişimin de olumsuz bir etki yaratıyor ise aynı şekilde tepki şiddeti ve yoğunluğunun artması da akran ilişkisine zarar veren bir durumdur.

Araştırmada kullanılan “*Zorba-Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu*” na okul öncesi öğretmenlerinin verdiği yanıtlar sonucunda; ortalama puanların birbirine çok yakın olduğu belirlenmiş, çocukların daha çok kurban çocuk davranışları sergilediği, bunu zorba ve pasif zorba çocuk davranışlarının izlediği bulunmuştur. Bu durumda, çocukların zorbalığa başvurmaktan çok zorbalığa maruz kaldığı söylenebilir. Bu bulguyu destekleyen önceki bir araştırmada; Amerika'nın batı bölgesinde yaş ortalaması 5.5 olan okul öncesi dönem

çocuklarıyla yapılan bir araştırmada çalışma grubunun büyük bir kısmı, %50'si kurban çocuk davranışları gösterirken, geri kalan kısmını zorba- pasif zorba çocuk davranışları gösteren çocuklar oluşturmuştur (Kochenderfer ve Ladd, 1996). Buna ek olarak; çalışma grubu ilk ve orta okul çağında 1154 çocuktan oluşan başka bir araştırmada çocukların %35.1'nin kurban, %30.2'sinin zorba ve %6.2 sinin ise pasif zorba olduğu tespit edilmiştir (Pişkin, 2010). Araştırma sonuçlarına göre; zorbalıktan çok zorbalığa maruz kalma durumunun çocuklarda var olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu durum çocukların saldırgan ve olumsuz davranışlarından çok, kendini savunmada zorluk yaşadığı ve mağdur duruma düştüğü ile açıklanabilir.

Araştırmada çocukların yaşı ile ZKDDF Zorba Çocuk ve Kurban Çocuk Davranışları puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$), Pasif Zorba Çocuk Davranışları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). 4 yaşındaki çocukların Pasif Zorba Çocuk Davranış puanlarının ($\bar{x}=0,00$) 5 yaşındaki ($\bar{x}=0,66$) ve 6 yaşındaki çocukların puanından ($\bar{x}=1,51$) anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmüştür. Araştırma bulgusuna göre; 5 ve 6 yaşındaki çocukların pasif zorba çocuk davranışları 4 yaşındaki çocuklara göre daha yüksektir. Ayrıca çocukların zorba, kurban ve pasif zorba çocuk davranış puanlarının yaşla birlikte artış gösterdiği de dikkat çekmektedir. Araştırma sonucuna göre; çocuklarda yaşla birlikte artan sosyal etkileşim, çocukların çevresiyle kurduğu iletişim; çocukları zorba-kurban-pasif zorba davranışları göstermeye yönlendirmektedir. Bir araştırmadan elde edilen bilgi, çalışma bulgusuyla zıt görüştedir; buna göre, yaş arttıkça çocuklarda kurban çocuk olma davranışları anlamlı düzeyde azalma göstermektedir (Batsche & Knoff, 1994). Olweus (1994) çalışmasında bu araştırmayı destekleyen başka bir araştırma yapmıştır ve araştırmadaki bulgulara göre; küçük çocukların zorbalığa uğrama açısından en çok riskli grupta yer olduğu belirtilmiş ve bu durum çocukların fiziksel olarak zayıf, sosyal açıdan yeterli seviyeye ulaşmamış olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu bulgularla çelişen bu araştırmayı kısmen destekleyen bir araştırma bulgusu, Demaray ve Malecki (2003) tarafından aktarılmıştır. Araştırmaya katılan 494 ortaöğretim öğrencisinin %60-75'i bir yılda en azından bir kez zorbalığa uğradığı belirtilirken; zorbalığa uğradığını bildiren öğrencilerin sınıf düzeyleri karşılaştırıldığında kurban olmanın yaşa göre bir farklılık göstermezken zorba olmanın yaşla birlikte arttığı belirlenmiştir. Sonuç olarak; bulgulara ait farklılıkların, seçilen örneklemelerin farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmada çocukların ÇMÖ ve ZKDF puanları arasında ilişki olup olmadığı, ilişki varsa hangi yönde bir ilişki olduğu analiz edilmiştir. Araştırmada, ZKDDF Kurban Çocuk Davranışları ile ÇMÖ alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki görülemezken ($p>0,05$),

çocukların ZKDDF Zorba Çocuk Davranışları ile ÇMÖ Dikkat ve Sebat, ZKDF Pasif Zorba Çocuk Davranışları ile ÇMÖ Yakınlık ve Uyum alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna ek olarak; Dikkat ve Sebat düzeyi yüksek olan çocukların pasif zorbalık davranışları Duygusal Duyarlık mizaç özelliğine göre manidar farklılaşmaktadır ($F=6,003$; $p=0,042$).

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre, çocukların belli bir işe, duruma karşı konsantrasyon olma süresi ve bu işe devam etmedeki sabrını ifade eden dikkat ve sebat düzeyleri arttıkça zorba ve pasif zorba çocuk davranışlarının azalmakta olduğu veya çocukların dikkat ve sebat düzeyi azaldıkça zorba ve pasif zorba çocuk davranışlarının artmakta olduğu gözlemlenmiştir. Mizaç kavramıyla ilgili yapılan diğer araştırmalar incelendiğinde; Erdinç (2009) ilk çocukluk döneminde çocukların mizaçlarının saldırganlık ile nasıl bir ilişkide olduğunu incelemiştir. Araştırma bulgularına göre; çocuklar için oluşturulan mizaç ölçeğindeki sebatkarlık alt boyutunun, çocuklarda görülen saldırganlık davranışlarını yordadığı rapor edilmiş, buna göre çocukların sebatkarlık özelliği azaldıkça, çocukların fiziksel ve ilişkisel saldırganlığının artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Diğer çalışmalardan elde edilen başka bir bilgiye göre ise; çocukların sebatkarlık mizaç özelliklerinin yüksek olması, çocukların olumlu davranışlarının, sosyallik ve uyumunun artmasına; olumsuz, istenmeyen davranışlarının azalmasına sebep olmuştur (Aksoy, 2019). Bu bulgular göz önünde bulundurulduğunda; sebatkarlık özelliği düşük olup sabırsız davranan çocukların daha kolay öfkelenebileceği, başladığı bir işi bitirmeyi gaye edinen çocukların olay ve durumlara daha çok konsantre olup, sakin bir şekilde işlerine odaklanabildiklerinden dolayı daha az saldırgan davranışlar sergileyecekleri düşünülebilir. Pasif zorba çocukların kişisel özelliklerini inceleyen bir araştırmaya göre; zorbalığın meydana geldiği zamanlarda, zorbalığa müdahale etmeden seyirci kalmak yerine kurban olan kişiyi korumak, zorbalığı önlemeye çalışmak bir problem çözme, dikkat, odaklanma, yaşanan durumu fark etme becerisi gerektirir (Causey and Dubow 1992; Kristensen and Smith 2003). Buna göre; dikkat seviyesi yüksek olan çocukların yaşanan olumsuz durumu idrak edip olaylara seyirci kalmayı tercih etmeyeceği söylenebilir. Özyürek (2020)'in çalışma sonucuna göre ise; çocukların dikkat ve sebat düzeyi arttıkça, kurban çocuk davranışlarının azaldığı tespit edilmiştir ancak bu çalışmada kurban çocuk davranışları ile mizaç özellikleri alt boyutları arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre; çocukların yeni tanıştığı bireylere yakın davranma ve yeni durumlara/ortamlara uyum sağlama düzeyini ifade eden yakınlık ve uyum düzeyleri arttıkça pasif zorba çocuk davranışları azalmakta veya çocukların yakınlık ve

uyum düzeyi azaldıkça pasif zorba çocuk davranışları artmaktadır. Özyürek (2020)'in yaptığı çalışma araştırma bulgusunu desteklemektedir, araştırmaya göre aktivite düzeyi ve yakınlık ve uyum mizaç özelliğinin pasif zorba çocuk davranışları üzerinde etkili olduğu buna göre; aktivite düzeyi yüksek, yakınlık ve uyum mizaç özelliği düşük çocukların pasif-zorba çocuk olma düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kırman ve Aslan Baysal (2021)'in yaptığı çalışmadan elde edilen bilgiler de araştırma bulgusuyla aynı görüşe sahiptir. Çevresiyle uyumlu çocuklarının akranlarıyla iyi ilişkiler içerisinde olduğunu savunmaktadır. Vlachou vd., (2014)'e göre ise yakınlık ve uyum mizaç özelliklerinin çocukları sosyal açıdan geliştirdiği, insanlarla iletişim becerilerini artırdığı ve bu durumun ise akranları tarafından onay görme, sevilme gibi durumları kolaylaştırdığı belirtmiştir. Bu bulguya göre; uyumlu insanlar için güvenilir, bulunduğu ortamı yadırgamayan çevresine adapte olma gücü yüksek, başkalarıyla olumlu ilişkiler kurmayı seven kişiler denilebilir ve insanlarla yakın ilişkiler kurmaktan çekinen utangaç çocukların akranlarıyla iletişime geçmekte zorlandığı ve içine kapanarak yalnız kalmayı tercih ettiği, çevresinde olup bitenlere karşı duyarsız ve zorbalıkları görmezden geldiği söylenebilir.

Araştırmadaki bir diğer bulguda ise; dikkat ve sebat düzeyi yüksek olup duygusal duyarlılığı da ortamın üzerinde yüksek olan çocukların pasif zorba çocuk davranışlarının daha az olduğu belirtilmiştir. Literatürden aktarılan bilgiye göre; başkalarının duygularını anlamaya çalışıp kişinin içinde bulunduğu duygusal durumu önemseyen ve bu duruma karşı hassas davranan kişilerin akranlarıyla iyi ilişkiler içinde olması olası bir durumdur (Kırman & Aslan Baysal, 2021). Bir başka araştırma bulgusuna göre; akranları arasında olumsuz söz, tutum, davranışlara tanık olan çocuklar; kurbanın içinde bulunduğu duyguları anlamlandırarak mağdurun yaşadığı durum adına endişe (üzgün ve mutsuz hissetmek, rahatsız olmak vb.) duymaktadır. Bu endişe sonucunda olaylardan kaçınmak, onları tepki vermeden izlemek yerine bu olumsuz olaylara müdahale etmeyi uygun görmektedirler (Pozzoli & Gini, 2020). Önceki çalışmalardan aktarılan bilgilerin araştırmayı desteklediği görülmektedir, bu bulgulara dayanarak; duygusal duyarlılığı yüksek olan çocukların herhangi bir zorbalık durumuyla karşılaştığında kurban olan kişinin duygularına (üzüntü, korku, mutsuzluk vb.) kayıtsız kalmaması, yaşanan duruma sadece tanık olmak yerine olaylara müdahale etmeyi, önlemeyi tercih etmesi bu çocuklardan beklenen bir durumdur.

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak; okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile zorba-kurban-pasif zorba çocuk davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada, mizaç özelliklerinin zorbalık davranışlarını yordayıcı özelliği olduğu ancak kurban çocuk davranışları üzerinde herhangi bir etkisi bulunmadığı söylenebilir. Araştırmada; çocukların genel olarak aktivite düzeylerinin yüksek, tepkisellik davranışlarının düşük olduğu söylenebilir. Çalışmada çocuklar daha çok kurban çocuk davranışları sergilerken, bunu zorba ve pasif zorba çocuk davranışlarının izlediği tespit edilmiştir. Çocukların cinsiyetinin mizaç özelliklerine anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Anlamlı bir fark olmamakla birlikte; kız çocukların Aktivite, Duyusal Hassasiyet, Tepkisellik, Dikkat ve Sebat, Duyusal Duyarlık puanlarının, erkek çocukların ise Yakınlık ve Uyum, Ritmiklik puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde; çocuklarının yaşının da mizaç özelliklerine etkisi saptanamamıştır. Bunlara ek olarak; çocukların Zorba, Kurban, Pasif Zorba Çocuk Davranışları da cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. Anlamlı bir etki görülmesi de; kız çocukların Zorba Çocuk Davranışları, Kurban Çocuk Davranışları ve Pasif Zorba Çocuk Davranışları ortalama puanlarının, erkek çocukların puanlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Kurban ve Zorba Çocuk Davranışları ile çocuk yaşının arasında anlamlı bir etki bulunamazken, çocuğun yaşının Pasif Zorba Çocuk Davranışlarına etkisi tespit edilmiştir. Buna göre; 4 yaşındaki çocukların Pasif Zorba Çocuk Davranışlarının ortalama puanlarının, 5 ve 6 yaşındaki çocukların Pasif Zorba Çocuk Davranışlarının ortalama puanlarına göre anlamlı bir şekilde düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çocukların Zorba, Kurban ve Pasif Zorba Çocuk davranış puanlarının yaşla birlikte artış gösterdiği de dikkat çekmektedir. Mizacın alt boyutu olan Dikkat ve Sebat özelliği ile Zorba Çocuk Davranışları arasında negatif yönlü ve düşük düzeyli bir korelasyon tespit edilirken; Yakınlık ve Uyum özelliği ile Pasif Zorba Çocuk Davranışları arasında da negatif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki tespit edilmiştir. Mizaç özelliklerinin Kurban Çocuk Davranışlarına anlamlı bir etkisi görülememiştir. Bu bulgulara ek olarak; Dikkat ve Sebat düzeyi yüksek olan çocukların Pasif Zorba Davranışlarının daha düşük olduğu belirtilirken, Duyusal Duyarlığı ortanın üzerinde yüksek, Dikkat ve Sebat mizaç özelliği yüksek olan çocukların da Pasif Zorba Çocuk Davranışlarının daha düşük olduğu söylenebilir. Bu araştırma; çocukların kurban, zorba, pasif zorba çocuk davranışları gösterme eğilimlerini, mizaç özelliklerine bakarak yordamaya yardımcı olmaktadır. Buna ek olarak; çocukların kişilik

özelliklerine göre çocuğun akran zorbalığında hangi pozisyonda olabileceğini ön görüp zorbalığı önlemeye yönelik tedbirler almak için önemli bir çalışmadır.

Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda kurumlara ve araştırmacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Kurumlara Öneriler

- Okul öncesi öğretmen adaylarını yetiştiren üniversitelerde, öğretmen adaylarını akran zorbalığı konusunda bilgilendirecek çalışmalara yer verilmeli, öğretmen adaylarının staj uygulamalarında akran zorbalığı konusunda etkinliklere yer verip deneyim yaşamaları sağlanabilir.
- Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Okul Öncesi Eğitim Programına akran zorbalığı konusunda kazanım ve etkinlikler eklenebilir.
- Millî Eğitim Bakanlığı akran zorbalığı konusunda çocuklar için yararlı olabilecek kaynaklar oluşturabilir, bu kaynakları eğitim müfredatına entegre edebilir.
- Üniversitelerde eğitim fakültelerinin öğretmenlik uygulamaları dersleri kapsamında; öğretmen adaylarına, çocukların dikkat ve sebat düzeylerini artırıcı planlar hazırlanması ve bu konuda etkinliklere yer verilmesi konusunda destek verilebilir ve sahada uygulanması için yönlendirme yapılabilir.

Araştırmacılara Öneriler

- Yapılan araştırma, akranlar arasındaki sosyal etkileşimi üç kategoriye indirgemıştır (kurban, zorba, pasif zorba). Bu üç kategori dışında farklı kategorilerin dikkate alındığı araştırmaların yapılması önerilebilir.
- Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile kurban, zorba, pasif zorba çocuk davranışları konusunda yapılacak çalışmalar farklı araştırma yöntemleri kullanarak planlanabilir.
- Kurban, zorba ve pasif zorba çocuk davranışları, çocuğun çevresel özellikleri dikkate alınarak incelenebilir.

REFERENCES

- Akbaş, B. (2016). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60 ay ve üzeri çocukların sosyal uyum becerileri ile mizaç özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Aksaray Üniversitesi.
- Akbaş, U., Aydoğdu, Ş., & Büyüköztürk, Ş. (2020). Farklı ortamlarda uygulanan likert tipi ölçek ile metrik ölçeğin psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 222-242.
- Akduman, G. G. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Journal of Society & Social Work*, 23(1), 121-137.
- Aksoy, G. (2019). *Okullarda yaşanan akran zorbalığının nedenlerine ve müdahale yöntemlerine ilişkin okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Aküzüm, C., & Oral, B. (2015). Yönetici ve öğretmen görüşleri açısından okullarda görülen en yaygın şiddet olayları, nedenleri ve çözüm önerileri. *Ekev Akademi Dergisi*, 61(19), 1-30.
- Akyol, N. A., Yıldız, C., & Akman, B. (2018). Öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin görüşleri ve zorbalıkla baş etme stratejileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 439-459.
- Anlıak, Ş., & Dinçer, Ç. (2005). Okul öncesi dönemde kişiler arası bilişsel problem çözme becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim Araştırmaları*, (20), 122-134.
- Arabacıoğlu, B. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum düzeyleri ile ebeveyn tutumları ve çocuğun mizaç özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Aral, N., Gürsoy, F., & Dizman, H. (2006). A comparison of depression in children with and without mothers. *Psychological Reports*, 99(2), 619-629.
- Arıman, F. (2007). *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile okul iklimi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Asimopoulos, C., Bibou-Nakou, I., Hatzipemou, T., Soumaki, E., & Tsiantis, J. (2014). An investigation into students' and teachers' knowledge, attitudes and beliefs about bullying in Greek primary schools. *International Journal of Mental Health Promotion*, 16(1), 2-52.
- Aslan, Ö. M., & Tuğrul, B. (2014). Okul öncesi dönemdeki çocukların oyunlarında ortaya çıkan zorbalık ve mağdur olma davranışlarının içerik analizi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 7(1), 60-77.
- Aytar, A. G. (2014). Anne kişiliği ve çocuğun mizaç özelliği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 237-251.
- Baker, Bruce.L., MCLNTYRE, Laura Lee, Blacher, Jan, & Olsson, Malin, Broberg, (2005). Pre-school children with and without developmental delay: behaviour problems parent's optimism and well-being. *Journal Of Intellectual Disability Research*, (8), 575-590.
- Barron, Alexis.P. & Earls, Felton, (1984). The relation of temperament and social factors to behavior problems in three-year-old children. *Journal Of Child Psychology and Psychiatry*, 23(1), 23-33.
- Bates, John.E., Olson, Shery.L., Pettit, Gregory, S. & Bayles, Kathryn, (1982). Dimensions of individuality in the mother infant relationship at six months of age. *Child Development*, 53(2), 446-461.

- Batsche, G. M., & Knoff, H. M. (1994). Bullies and their victims: Understanding a pervasive problem in the schools. *School Psychology Review*, 23(2), 165-174.
- Beane, A. L. (2005). *The bully free classroom over 100 tips and strategies for teachers K-8*. Minneapolis, MN: Free Spirit Publishing.
- Berk, L. E. (2013). *Child Development* (9th ed.). Pearson.
- Berns, R.M. (2013). *Child, family, school, community: Socialization and support*, Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Bernstein, J. Y., & Watson, M. W. (1997). Children who are targets of bullying: A victim pattern. *Journal of Interpersonal Violence*, 12(4), 483-498.
- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten?. *Developmental Review*, 27(1), 90-126.
- Bloom, L. (1993). *The transition from infancy to language: Acquiring the power of expression*. Cambridge University Press.
- Bloom, L., & Tinker, E. (2001). The intentionally model and language acquisition: Engagement, effort, and the essential tension in development. *Monographs of The Society for Research in Child Development*, 66(4).
- Bowes, L., Maughan, B., Caspi, A., Moffitt, T. E., & Arseneault, L. (2010). Families promote emotional and behavioural resilience to bullying: evidence of an environmental effect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(7), 809-817.
- Bulgurcu, B. (2011). "Understanding users' coping with information privacy threats in online social networks". <https://www.aisel.aisnet.org/mcis2011/112>.
- Buss, A. & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early developing personality traits*. Hillsdale, MI: Lawrence Erlbaum.
- Büyükoztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayınları.
- Büyükoztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayınları.
- Byrne, B. J. (1997). Bullying: A community approach. *The Irish Journal of Psychology*, 18(2), 258-266.
- Cantekin, D. & Gültekin Akduman, G. (2021). Sosyal ve duygusal gelişimde mizaç ve kişilik. A Üstündağ. (Ed.), *Gelişimsel açıdan ergenlik içinde* (ss. 71-97). Eğitim Kitap.
- Cardona, R. S., Reyes, A. S. & Tangalin, M. M. (2015). The bullying experiences and classroom discipline techniques in an urban national high school in the Philippines: A basis for an anti-bullying program. *American International Journal of Contemporary Research*, 5(2), 49-52.
- Carey, W. B., & McDevitt, S. C. (Ed.). (1994). *Prevention and early intervention: Individual differences as risk factors in the mental health of children. A Festschrift for Stella Chess and Alexander Thomas*. Brunner/Mazel Publishing.
- Cassidy, T. (2009). Bullying and victimisation in school children: The role of social identity, problem solving style, family and school context. *Social Psychology of Education*, 12, 63-76.
- Causey, D. L., & Dubow, E. F. (1992). Development of a self-report coping measure for elementary school children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 21(1), 47-59.

- Chaplin, T. M., & Aldao, A. (2013). Gender differences in emotion expression in children: A meta-analytic review. *Psychological bulletin*, 139(4), 735.
- Chess, S., & Thomas, A. (1986). *Temperament in clinical practice*. Guilford.
- Clark, L. A., & Watson, D. (1999). Personality, disorder, and personality disorder: Towards a more rational conceptualization. *Journal of Personality Disorders*, 13(2), 142-151.
- Collins, K., McAleavy, G., & Adamson, G. (2004). Bullying in schools: a Northern Ireland study. *Educational Research*, 46(1), 55-71.
- Coloroso, B. (2003). *The bully, the bullied and the bystander: from preschool to high school. How parents and teachers can help break the cycle of violence*. Harper Collins.
- Connolly, I., & O'Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality and Individual Differences*, 35(3), 559-567.
- Cook, J.L., & Cook, G. (2009). *Excerpt from child development principles and perspectives*. Pearson Education.
- Cornell, D. G., & Bandyopadhyay, S. (2009). The assessment of bullying. S. R. Jimerson, S. M. Swearer, and D. L. Espelage (Ed.), *Handbook of bullying in schools an international perspective* içinde (ss. 87-99). Routledge Publishing.
- Craig, W. M., & Pepler, D. J. (1995). Peer processes in bullying and victimization: An observational study. *Exceptionality Education Canada*, 5(3-4), 81-95.
- Craig, W. M., Pepler, D., & Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21(1), 22-36.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child development*, 67(3), 993-1002.
- Çabuk, F. U. (2021). Yaşamın ilk yıllarında akran şiddeti (zorbalığı). A.S. Saracaloğlu, A. Aytaç, G.S. Derman ve M. Talas, A.S. Yücel (Ed.), *Sosyal beşeri ve eğitim bilimlerine genel bakış* içinde (ss. 150-171). Güven Plus A.Ş. Yayınları.
- Çağrı, R. (2010). *Zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan çocukların kişilik özelliklerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Maltepe Üniversitesi.
- Çetin, B., Peker, A., Eroğlu, Y., & Çitemel N. (2011). Interpersonal cognitive distortions as a predictor of cyber victimization and bullying: A preliminary report in adolescents. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(3), 1064-80.
- Çetinkaya, S., Nur, N., Ayvaz, A., Özdemir, D., & Kavakcı, Ö. (2009). Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyiyle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (10), 151-158.
- Çevik, H., Şimşek, K. Y., Mercanoğlu, A. O., & Bayram, A. (2018). Spor etkinlik kişiliği ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(2), 245-258.
- Çubukçu, Z. & Dönmez, A. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okuldaki şiddet üzerine görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 89-108.
- De Luca, L., Nocentini, A., & Menesini, E. (2019). The teacher's role in preventing bullying. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01830>

- Demaray, M. K., & Malecki, C. K. (2003). Perceptions of the frequency and importance of social support by students classified as victims, bullies, and bully/victims in an urban middle school. *School Psychology Review*, 32(3), 471-489.
- DiLalla, L.F., Marcus, J.L., & Wright-Phillips, M.V. (2004). Longitudinal effects of preschool behavioral styles on early adolescent school performance. *Journal of School Psychology*, 42(5), 385-401.
- Duncan, R. D. (1999). Peer and sibling aggression: An investigation of intra-and extra-familial bullying. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(8), 871-886.
- Dunn, J., & McGuire, S. (1992). Sibling and peer relationships in childhood. *Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 33(1), 67-105.
- Eisenberg, N., Valiente, C., Spinrad, T. L., Cumberland, A., Liew, J., Reiser, M., & Losoya, S. H. (2009). Longitudinal relations of children's effortful control, impulsivity, and negative emotionality to their externalizing, internalizing, and co-occurring behavior problems. *Developmental psychology*, 45(4), 988.
- Elliott, M. (Ed.). (2002). *Bullying: A practical guide to coping for schools*. Pearson Education.
- Erdinç, S. (2009). *Okul öncesi dönem çocuklarında fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Erdur Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27), 31-42.
- Eren, S. (2021). Okul öncesi çocuklarda mizacın öğretmen-öğrenci ilişkisini yordama düzeyi ile bazı değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(44), 1-23.
- Eslea, M., & Smith, P. K. (2000). Pupil and parent attitudes towards bullying in primary schools. *European Journal of Psychology of Education*, 15, 207-219.
- Espelage, D. L., Holt, M. K., & Henkel, R. R. (2003). Examination of peer-group contextual effects on aggression during early adolescence. *Child Development*, (74), 205-220.
- Espinoza, G., Gonzales, N. A., & Fuligni, A. J. (2013). Daily school peer victimization experiences among Mexican-American adolescents: Associations with psychosocial, physical and school adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, (42), 1775-1788.
- Fraser, J. G., Griffin, J. L., Barto, B. L., Lo, C., Wenz-Gross, M., Spinazzola, J., & Bartlett, J. D. (2014). Implementation of a workforce initiative to build trauma-informed child welfare practice and services: Findings from the Massachusetts Child Trauma Project. *Children and Youth Services Review*, (44), 233-242.
- Furlong, M. J., Greif, J. L., Bates, M. P., Whipple, A. D., Jimenez, T. C., & Morrison, R. (2005). Development of the California school climate and safety survey short form. *Psychology in the Schools*, (42), 137-149.
- Gallahue, D. L., & Ozmun, J. C. (2014). Motor development in young children. *In handbook of research on the education of young children*, Routledge.
- Gao, Y., Raine, A., Venables, P. H., Dawson, M. E. & Mednick, S. A. (2010). Reduced electrodermal fear conditioning from ages 3 to 8 years is associated with aggressive behavior at age 8 years. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, (76), 10-20.

- Genç, S. Z. (2007). *Değişen değerler ve yeni eğitim paradigması*. Pegem Akademi Yayınları. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/3675>.
- Genç, G. (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.
- Guerra, N. G., Williams, K. R., & Sadek, S. (2011). Understanding bullying and victimization during childhood and adolescence: A mixed methods study. *Child Development*, 82(1), 295-310.
- Gündüz, A., Cantekin, D., & Gültekin Akduman, G. (2022). *Examination of self-regulation skills of preschoolers in terms of the home environment variables* [Konferans bildirisi tam metin]. EJER Congress, Ege Üniversitesi, İzmir. <https://www.ejercongress.org/wp-content/uploads/2022/10/INGILIZCE-TAM-METINLER.pdf>
- Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Türkiye Klinikleri J Psikiyatri Nurs-Special Topics*, 3(2), 175-81.
- Hanish, L. D. (2000). Children who get victimized at school: what is known? What can be done? *Professional School Counseling*, 4(2), 113-119.
- Harris, S., & Petrie, G. F. (2003). *Bullying: The bullies, the victims, the bystanders*. Scarecrow Press.
- Hawker, D. S. J., & Boulton, M. J. (2000). Twenty years research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal Child Psychology Psychiatry*, 44(4), 441-455.
- Hay, D. F., Payne, A. & Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 45(1), 84-108.
- Hong, Y. R., & Park, S. J. (2012). Impact of attachment, temperament and parenting on human development. *Korean Journal of Pediatrics*, 55(12), 449-454.
- Hunter S. C., Boyle, J., & Warden, D. (2007). Perceptions and correlates of peer-victimization and bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 77(4).
- Ilola, A. M., Lempinen, L., Huttunen, J., Ristkari, T., & Sourander, A. (2016). Bullying and victimisation are common in four-year-old children and are associated with somatic symptoms and conduct and peer problems. *Acta paediatrica*, 105(5), 522-528.
- Jansen, D. E., Veenstra, R., Ormel, J., Verhulst, F. C., & Reijneveld, S. A. (2011). Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal Trails study. *BMC public health*, 11(1), 1-7.
- Jeffrey, L.R., Miller, D., & Linn, M. (2001). Middle school bullying as a context for the development of passive observers to the victimization of others. *Journal of Emotional Abuse*, 2(2-3), 143-156.
- Joyce, D. (2010). *Essentials of temperament assessment*. John Wiley & Sons Inc.
- Juvonen, J., & Graham, S. (2014). Bullying in Schools: The power of bullies and the plight of victims. *Psychology Review*, (65), 159-85.
- Kagan, J. (1998). Biology and the child. W. Damon & N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Social, emotional and personal development* içinde (ss. 177-235). John Wiley & Sons, Inc..

- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi* (11. Bas.) Nobel Yayınevi.
- Kartal, H., & Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(2), 207-227.
- Kartal, H. & Bilgin, A. (2009). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ve öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 539-562.
- Kaya, A., & Siyez, D. M. (2008). Sociometric status and life satisfaction among Turkish elementary school students. *Eurasian Journal of Educational Research*, (32), 69-82.
- Kırman, A. & Aslan Baysal, S. (2021). Ergenlerde duygusal gelişim. A. Üstündağ (Ed.), *Gelişimsel açıdan ergenlik içinde* (s.133-154). Eğiten Kitap.
- Kivenson-Baron, I. (2010). *Fearlessness in preschoolers an extreme end of the approach and withdrawal temperamental dimension*. [Doktora tezi, Haifa Üniversitesi, Hayfa]. www.sciencedaily.com/releases/2010/11/101108140524.
- Kochenderfer, B. J., & Ladd, G. W. (1996). Peer victimization: Manifestations and relations to school adjustment in kindergarten. *Journal of School Psychology*, 34(3), 267-283.
- Kochenderfer Ladd, B., & Wardrop, J. L. (2001). Chronicity and instability of children's peer victimization experiences as predictors of loneliness and social satisfaction trajectories. *Child Development*, 72(1), 134-151.
- Koç, Z. (2006). *Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kris, M., & Ritvo, S. (1983). Parents and siblings: Their mutual influences. *Psychoanalytic Study of the Child*, (38), 311-324.
- Kristensen, S. M., & Smith, P. K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, (44), 479-488.
- Kypriotakis, G., Francis, L. E., OToole, E., Towe, T. P., & Rose, J. H. (2014). Preferences for aggressive care in underserved populations with advanced-stage lung cancer: Looking beyond race and resuscitation. *Supportive Care in Cancer*, 22(5), 1251-1259.
- Liew, J., Castillo, L.G., Chang, B.W. & Chang, Y. (2011). Temperament, self regulation, and school adjustment in Asian American children. F. Leong, L. Juang, D.B. Qin ve H.E.Fitzgerald (Ed.), *Asian American and Pacific Island children's mental health* içinde (ss. 465-478). Praeger Publishing.
- Livingston PK. (2008). *A meta-analysis of the effectiveness of anti-bullying programs on students*. Texas A&M University-Corpus Christi Press.
- Ma, I. (2006). Temperament and peer relationships. *Childhood Education*, 83(1), 38-44.
- Mayers, A. (2013). *Introduction to statistics and SPSS in psychology*. Pearson.
- MEB, (2013). *Özel Eğitim Uygulama Merkezi (Okulu) I.ve II. Kademe Eğitim Programı (Otistik Çocuklar İçin)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Mynard H, Joseph S (2000). Development of the multidimensional peer-victimization scale. *Aggressive Behavior*, 26(2), 169-178
- Monks, C., Ortega Ruiz, R & Torrado Val, E. (2002). Unjustified aggression in preschool. *Aggressive Behavior*, 28, 458-476. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/ab.10032>
- Naylor, P., Cowie, H., Cossin, F., Bettencourt, R. & Lemme, F. (2006). Teachers' and pupils' definitions of bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 76(3), 553-576.
- Nicolaides, S., Toda, Y., & Smith, P. K. (2002). Knowledge and attitudes about school bullying in trainee teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 72(1), 105-118.
- Nocentini, A., Menesini, E., & Salmivalli, C. (2013). Level and change of bullying behavior during high school: A multilevel growth curve analysis. *Journal of Adolescence*, 36(3), 495-505.
- Okta, A. (2000). *Yaşamın sihirli yılları*. Epsilon Yayıncılık.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford Press.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1999). Sweden. P. K. Smith., J. Y. Morita., D. Junger Tas., R. Olweus., R. Catalano ve P. Slee (Ed.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective içinde* (ss. 7-27). Routledge Publishing.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 12-17.
- Ortega, R., & Lera, M. J. (2000). The Seville anti-bullying in school project. *Aggressive Behavior*, 26(1), 113-123.
- Önder, C. F., Yurtal, F., & Özsezer, B. S. (2016). Okullarda zorbalığı önleme ve müdahale etmeye yönelik yapılan uygulamalar: psikolojik danışman görüşleri, *International Journal of Social Science*, 11(52), 57-70.
- Özaslan, H., Demir, Y., & Kumcağız, H. (2021). Anne-babaların ebeveynliğe yönelik tutumları ile çocuklarının mizaç özelliklerini değerlendirmeleri arasındaki ilişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (57), 219-237.
- Özdemir, S. (2018). Analysis of deviant friends' mediator effect on relationships between adolescent risk behaviours and peer bullying, abuse experiences and psychological resilience. *Education & Science*, 43(195).
- Özkan, Y., & Ciftci, G. E. (2010). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarında akran zorbalığı. *İlköğretim Online*, 9(2), 576-586.
- Özyürek, A., & Kurnaz, F. B. (2019). Zorba ve kurban çocuk davranışlarını değerlendirme formu: Güvenilirliği ve geçerliliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 246-261.
- Özyürek, A., Gözün Kahraman, Ö., & Pekdoğan, S. (2020). Temperament scale for children: Reliability and validity study. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 9(1), 5-12.
- Özyürek, A. (2023). Okul öncesi çocuklarda mizaç-zorbalık ilişkisi ve mizaç özelliklerinin zorbalık davranışlarına etkisi. *Asya Studies*, 7(23), 1-14.

- Padgett, S., & Notar, C. E. (2013). How stakeholders address bullying. *National Social Science Journal*, 41(84).
- Pellegrini, A. D. (1998). Bullies and victims in school: A review and call for research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 19(2), 165-176.
- Perren, S. (2000). *Kindergarten children involved in bullying: Social behaviour, peer relationships, and social status* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Bern.
- Perren, S & Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims and bullies in kindergarten. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 47(1), 45-57.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M. (2003, Temmuz 9-11). *Okullarda yaygın bir sorun: akran zorbalığı*. [Konferans bildiri özeti]. VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, İnönü Üniversitesi. <https://avesis.ankara.edu.tr/yayin/2c144748-f532-4b26-8ad2-a8f60763e197/okullarimizda-yaygin-bir-sorun-akran-zorbaligi>.
- Pişkin, M. (2010). Examination of peer bullying among primary and middle school children in Ankara. *Education*, 35(156).
- Polanin, J. R., Espelage, D. L., & Pigott, T. D., & Betts, J. (2012). A meta-analysis of school-based bullying prevention programs' effects on bystander intervention behavior. *School Psychology Review*, 41(1), 47-65. <https://doi.org/10.1080/02796015.2012.12087375>
- Posner, M. I., & Rothbart, M. K. (2007). Research on attention networks as a model for the integration of psychological science. *Annual Review. Psychology*, 58(1), 1-23.
- Pozzoli, T., & Gini, G. (2010). Active defending and passive bystanding behavior in bullying: The role of personal characteristics and perceived peer pressure. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 815-827.
- Repo, L., & Sajaniemi, N. (2015). Prevention of bullying in early educational settings: Pedagogical and organisational factors related to bullying. *European Early Childhood Education Research Journal*, 23(4), 461-475.
- Rissanen, C. (2010). *Factors that account for children's variability in social skills: Temperament and emotional intelligence* [Yayınlanmamış doktora tezi]. The City University of New York.
- Rigby, K. (1997). Attitudes and beliefs about bullying among Australian school children. *The Irish Journal of Psychology*, 18(2), 202-220.
- Rivers I, Smith PK. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behaviour*, 20(5), 359-368.
- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (1998). Temperament. W. Damon & N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development içinde* (5.bas., ss. 105-176). John Wiley & Sons, Inc.
- Rothbart, M. K., Posner, M. I., & Kieras, J. (2006). Temperament, attention, and the development of self-regulation. K. McCartney & D. Philipps (Ed.), *Blackwell handbook of early childhood education içinde* (ss. 338-357). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470757703>.

- Rudasill, K.M., & Rimm-Kaufman, S.E. (2009). Teacher-child relationship quality: The roles of child temperament and teacher-child interactions. *Early Childhood Research Quarterly*, 24(2), 107-120.
- Sakarya, S., & Pekdoğan, S. (2020). Mizaç özelliklerinin çocuğun zorba ve kurban davranışlarını yordama gücü. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 311-324.
- Salı, G. (2014). Okulöncesi dönem çocuklarında akran ilişkilerinin ve akran şiddetine maruz kalmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 195-216.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 22(1), 1-1.
- Salmivalli, C., & Peets, K. (2009). Bullies, victims, and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. K. H. Rubin, W. M. Bukowski ve B. Laursen (Ed.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups içinde* (ss. 322–340). The Guilford Press.
- Satan, A. (2006). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorba davranış eğilimlerinin okul türü ve bazı sosyo demografik değişkenler ile ilişkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sanson, A.V. & Rothbart, M. K. (1995). Child temperament and parenting. M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting içinde* (ss. 299–321). Lawrence Erlbaum Publishing.
- Sanson, A. V., Letcher, P., Smart, D., Prior, M., Toumbourou, J. W., & Oberklaid, F. (2009). Associations between early childhood temperament clusters and later psychosocial adjustment. *Merrill Palmer Quarterly*, 55(1), 26-54.
- Sarı, B. A. (2018). Mizaç özellikleri ve gelişime etkileri. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, 4(1), 5-9.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sharp, S., & Smith, P. K. (2003). Understanding bullying. In S. Sharp ve P. K. Smith (Ed.), *Tackling bullying in your school a practical handbook for teachers içinde* (s. 1-5). Routledge.
- Small, P., Neilsen-Hewett, C., & Sweller, N. (2013). Individual and contextual factors shaping teachers' attitudes and responses to bullying among young children: Is education important? *Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education*, 7(3), 69-101.
- Smith, P. K., Ananiadou, K., & Cowie, H. (2003). Interventions to reduce school bullying. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48(9), 591-599.
- Smith, P. K., & Monks, C. P. (2008). Concepts of bullying: developmental and cultural aspects. *International Journal of Adolescent Medical Health*, 20(2), 101-112.
- Spielberger, C. D., Jacobs, G., Russell, S. & Crane, R. S. (1983). Assessment of anger: The State-Trait Anger Scale. In J. N. Butcher ve C. D. Spielberger (Ed.), *Advances in personality assessment* (s.159-187). Lawrence Erlbaum Publishing.
- Stamenković M., Veselinović, P., & Milanović, M. (2017). Demografski resursi okrugau republici srbiji: Analiza grupisanja. *Teme*, 41(4), 873-897.

- Stright, A.D., Gallagher, K.C., & Kelley, K. (2008). Infant temperament moderates relations between maternal parenting in early childhood and children's adjustment in first grade. *Child Development*, 79(1), 186-200.
- Sutton, J., & Keogh, E. (2000). Social competetion in school: Relationships with bullying, Machiavellianism and personality. *British Journal of Educational Psychology*, 70(3), 443-56.
- Şahin, M., Demirağ, S. & Aykaç, F. (2009). Anasınıfı öğretmenlerinin akran zorbalığı ile ilgili algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17), 1-16.
- Tepetaş, Ş.G., Akgun, E., Akbaba & Altun, S. (2010). Identifying preschool teachers' opinion about peer bullying. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1675-1679.
- Thomas, A., Chess, S., Birch, H.G., Hertzog, M.E. & Korn, S. (1963). *Behavioral individuality in early childhood*. New York University Press.
- Thomas, A., Chess, S., & Birch, H. (1968). *Temperament and behavior disorders in children*. New York University Press.
- Thomas, A., & Chess, S. (1977). *Temperament and development*. Brunner/Mazel Publishing.
- Tintorer, J. (2004). Elementary teachers' perceptions of and responses to school bullying. *MAI*, 43(01), 107.
- Uçar, Esin, (2017). *Okul öncesi dönem (48-72 ay) çocuklarında ilişkisel ve fiziksel saldırganlığın mizaç ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Uysal, H. (2011). *Okul öncesi dönemde görülen akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Uysal, H., & Dinçer, Ç. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığı. *Journal of Theoretical Educational Science*, 5(4), 468-483.
- Uysal, H., ve Dinçer, Ç. (2013). Okul öncesi dönemde karşılaşılan fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 328-345.
- Uysal, İ., & Kılıç, A. (2022). Normal dağılım ikilemi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 220-248.
- Vermande, M. M., Van den Oord, E. J., Goudena, P. P., & Rispens, J. (2000). Structural characteristics of aggressor-victim relationships in Dutch school classes of 4-to 5-year-olds. *Journal of the International Society for Research on Aggression*, 26(1), 11-31.
- Vitaro, F., Brendgen, M., Larose, S., & Trembaly, R. E. (2005). Kindergarten disruptive behaviors, protective factors, and educational achievement by early adulthood. *Journal of Educational Psychology*, 97(4), 617.
- Vlachou, A. (2004). Education and inclusive policy-making: Implications for research and practice. *International Journal of Inclusive Education*, 8(1), 3-21.
- Vlachou, M., Botsoglou, K., & Andreou, E. (2014, October 31-November 1). *Bullying/victimization in preschool children* [Konferans tam metin bildirisi]. Conference: Reflectons in Early Childhood, Thessaloniki. <https://www.researchgate.net/publication/268388670BULLYINGVICTIMIZATIONINPRESCHOOLCHILDREN>

- Vlachou, A., Stavroussi, P., & Didaskalou, E. (2016). Special teachers' educational responses in supporting students with special educational needs in the domain of social skills development. *International Journal of Disability, Development and Education*, 63(1), 79-97.
- Walker, Susan, Berthelsen, Donna, C., & Irving, Kym, A. (2001). Temperament and peer acceptance in early childhood: Sex and social status differences, *Child Study Journal*, 3, 177-192.
- Wolke, D., Woods, S., & Stanford, K. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92(4), 673-696.
- Wright, M., Banerjee, R., Hoek, W., Rieffe, C., & Novin, S. (2010). Depression and social anxiety in children: Differential links with coping strategies. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 405-419. <https://doi.org/10.1007/s10802-009-9375-4>.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11.Basım). Seçkin Yayıncılık.
- Yoleri, S., Işıkoğlu Erdoğan, N. & Tetik, G. (2017). Ebeveyn tutumlarının okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile ilişkisinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 226-239.
- Yücel, D. & Işıkcı, G. (2017). Okul ve suçluluk. (D. Yücel, Çev.). M. B. Gönüllü (Ed.), *Çocuk Suçluluğu* içinde Nobel Yayıncılık.
- Zentner, M., & Bates, J. E. (2008). Child temperament: an integrative review of concepts, research programs, and measures. *European Journal of Developmental Science*, 2(1/2), 7-37.
- Zhang, Y., Li, Z., Tan, Y., Zhang, X., Zhao, Q., & Chen, X. (2021). The Influence of Personality traits on school bullying: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychology*, (12), 1-11.

